259

EDITURA UNIVERS

Valentin Rasputin

SOROCUL CEL DE PE URMĂ

VALENTIN RASPUTIN talentat scriitor sovietic din grupul tinerilor prozatori siberieni debutează în anul 1961 cu o povestire de mică întindere, iar consacrarea se produce în anul 1971 cu romanele Bani pentru Maria și Sorocul cel de pe urmă **— reprezentări epice ale unor aspecte specifice mediului rural siberian.**

SOROCUL CEL DE PE URMĂ este o „proză de viață" fără conflicte dramatice, cu nenumărate situații imponderabile din care se încheagă un tablou unitar încărcat de pulsație umană. Bogat în sensuri emoționale, realismul lui Rasputin refuză subterfugiile.

Colecția GLOBUS

Lei 6,50

9

VALENTIN RASPUTIN Sorocul cel de pe urmă

1975

VALENTIN RASPUTIN

Colecția GLOBUS / Editura Univers

Sorocul cel de pe urmă

Ilustrația de *Alma Rusescu*
Coperta colecției *Ion State*

ВАЛЕНТИН РАСПУТИН — ПОСЛЕДНИЙ СРОК
Западно-сибирское книжное издательство
Новосибирск 1971

GLOBUS

Valentin Rasputin

Sorocul cel de pe urmă

Traducere de
Ioana și Tudor Savu

EDITURA UNIVERS
București
1975

Lector: OLGA JORA
Tehnoredactor: ELENA BABY

*Tiraj 12.730 broșate. Bun de tipar 13.06.1975.
Coli tipar 8,625*

Tiparul executat sub comanda
nr. 1/1094 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89–97,
București,
Republica Socialistă România

1

Bătrîna Ana zăcea pe un pat de fier îngust, așezat lîngă soba rusească, și își aștepta moartea, al cărei soroc părea să se fi apropiat : băbuța avea aproape optzeci de ani. De multă vreme își tot biruia suferința, străduindu-se să se țină pe picioare, dar, în urmă cu trei ani, rămînînd fără pic de vlagă, încetă să mai lupte cu boala și căzu la pat. Vara, simțindu-se parcă ceva mai bine, se tîra pînă în curte, unde se încălzea la soare, iar uneori trecea peste drum, la bătrîna Mironiha, oprindu-se mereu să-și tragă sufletul. Dar toamna tîrziu, înainte să cadă zăpada, o părăsea ultima fărîmă de putere ; nu era în stare nici măcar să se scoale din pat dimineața și să-și ducă afară oala de noapte ce-i rămăsese de la nepoțica ei, Ninka. După ce se prăbușise de cîteva ori în cerdac și fusese oprită să mai coboare din pat, traiul bătrînei devenise un chin : se ridica în capul oaselor, ședea cîte puțin, lăsîndu-și picioarele în jos, pe dușumea, apoi iar se culca și iar zăcea.

De-a lungul vieţii, bătrîna adusese pe lume mulţi copii, de fiecare dată cu bucurie, dar nu mai trăiau decît cinci dintre ei. Aşa a fost să fie. La început, moartea prinsese obiceiul să se strecoare în casa lor aidoma dihorului, care se furişează după pradă în coteţul găinilor. Apoi a venit războiul. Cu toate acestea, cinci copii rămăseseră în viaţă : trei fete şi doi feciori. O fiică locuia undeva în raion, alta — la oraş, iar a treia — departe de tot, tocmai la Kiev. Fiul cel mare, care rămăsese în nord după ce-şi făcuse armata, se mutase, de asemeni, la oraş. Numai Mihail, mezinul, nu plecase din sat ; alături de el îşi ducea zilele bătrîna, dîndu-şi osteneala să nu-i stingherească familia cu povara anilor ei.

Acum, după toate semnele, se părea că nu mai prinde iarna. Încă de la sfîrşitul verii cădea mereu în nesimţire şi doar injecţiile felceriţei, după care alerga Ninka, o mai aduceau de pe ceea lume. Cînd îşi venea în fire, gemea cu o voce subţirică, stranie, din colţul ochilor i se prelingeau cîteva lacrimi şi începea să se tînguie :

— De cîte ori nu m-am rugat de voi : nu mă chinuiţi, lăsaţi-mă să mă sfîrşesc liniştită, în legea mea. Oho, unde-aş fi eu acuşica de nu era felceriţa voastră !

Şi o dăscălea pe Ninka :

— De-acu' să nu mai alergi după dînsa, auzi tu ? Să nu mai alergi ! De-ţi porunceşte maică-ta să dai fuga, tu te ascunzi în baie, aştepţi ce-aştepţi, apoi vii şi zici : n-am găsit-o acasă. Dacă faci tu asta, îţi dau o bomboană, dulceee, dulce de tot.

La începutul lui septembrie, asupra bătrînei se abătu altă năpastă : o dobora somnul. Nu mai bea, nu mai mînca, dormea şi altceva nimic. O scutura careva uşurel, ea deschidea ochii, privea tulbure, fără să vadă nimic, apoi adormea iar. Şi o scuturau astfel destul de des, ca să ştie dacă mai trăieşte ori a murit. Se uscase de tot femeia şi acum, spre sfîrşit, era galbenă ca un mort în toată legea. Doar respiraţia mai dăinuia în ea.

Cînd a înţeles limpede că, într-o zi-două, bătrîna îşi va da sufletul, Mihail s-a repezit la poştă, să trimită telegrame fratelui şi surorilor : îi chema acasă. La întoarcere, o zgîlţîi de umăr pe bătrînă, cerîndu-i :

— Mai aşteaptă, mamă, curînd vor sosi ai noştri. Trebuie să te vezi cu ei.

În dimineaţa următoare sosi fiica cea mai mare, Varvara. Din localitatea unde se afla şi pînă aici distanţa era mică, doar cincizeci de kilometri, aşa că s-a descurcat cu o maşină de ocazie.

Varvara deschise poarta, nu zări pe nimeni în curte şi, brusc, ca arsă, ţipă :

— Măicuţa meaaa !

Mihail ţîşni în cerdac :

— Potoleşte-te ! Trăieşte încă. Acuma doarme. Nu mai ţipa în stradă, că dă năvală tot satul.

Fără să-l privească, Varvara intră în casă, apropiindu-se de patul bătrînei, după care se

trînti în genunchi şi, clătinînd din cap, începu să urle :

— Măicuţa mea-a-a !

Bătrîna nu se trezi. Nici un semn de viaţă nu apăru pe chipul ei. Mihail o pălmui peste obrajii scofîlciţi şi numai atunci, în încercarea de a se deschide, ochii prinseră a se mişca sub pleoape, dar fără folos.

— Mamă ! o strigă Mihail, zgîlţîind-o. O sosit Varvara, priveşte-o !

— Măicuţă ! ţipă Varvara. Sînt eu, fiica ta cea mare. Am venit la tine, am venit să te văd, dar tu nici nu vrei să te uiţi la mine. Măicuţă-ă-ă !

Ochii bătrînei se mişcară de cîteva ori în orbite, ca talgerele unei balanţe. Apoi rămaseră neclintiţi, sub pleoapele închise. Varvara se ridică şi se duse să-şi verse amarul, stînd rezemată de masă, unde-i era mai la-ndemînă. Boci mult, se lovi cu capul de masă, plîngînd în hohote, fără să se poată opri. Pe lîngă ea se tot învîrtea Ninka, o fetiţă de cinci anişori, aplecîndu-se mereu să vadă de ce nu cad pe podea lacrimile Varvarei. O alungau, dar ea, şireată, se furişa şi ajungea din nou lîngă masă.

Seara — izbutiseră, din fericire, să prindă „Racheta“, o cursă care circula doar de două ori pe săptămînă — sosiră şi cei de la oraş, Ilia şi Liusia. Mihail îi întîmpină la debarcader, apoi îi conduse spre casa în care se născuseră şi crescuseră cu toţii. Mergeau în tăcere : Liusia şi Ilia pe drumeagul îngust şi şubred de lemn, iar Mihail pe-alături, călcînd

pe bulgării de noroi uscat. Sătenii îşi dădeau bineţe cu Liusia şi Ilia, dar nu se opreau să stea de vorbă, treceau mai departe, privindu-i cu curiozitate. De după ferestre, femei bătrîne şi copii se zgîiau la noii sosiţi. Bătrînele îşi făceau cruce.

Văzîndu-şi fratele şi sora, Varvara se porni iar :

— Măicuţa noastră, oof... Măicuţă-ă-ă !

— Da' mai stăpîneşte-te odată ! încercă din nou s-o potolească Mihail. O să ai timp pentru jelit.

Toţi se adunară lîngă patul bătrînei — şi Nadia, soţia lui Mihail, şi bineînţeles Ninka. Bătrîna zăcea nemişcată, înţepenită, aflîndu-se la hotarul dintre viaţă şi moarte. Varvara gemu înspăimîntată :

— E moartă !

Acum nimeni n-o mai mustră. Speriaţi, toţi începură să se agite. Liusia îşi apropie iute palma de gura deschisă a bătrînei şi nu-i simţi respiraţia.

— O oglindă ! ceru ea, amintindu-şi ce trebuie făcut în asemenea momente. Daţi-mi o oglindă !

Nadia se repezi la masă şi reveni cu un ciob, pe care i-l întinse, după ce apucase să-l şteargă de poala rochiei. Liusia îl apropie în grabă de buzele livide ale bătrînei şi-l ţinu aşa cam un minut. Oglinjoara se aburi uşor.

— Trăieşte ! respiră uşurată Liusia. Măicuţa noastră trăieşte !

Varvara se puse iar pe jelit, de parcă n-ar fi înţeles vorba soră-si. Liusia lăcrimă şi ea

puţin, apoi se trase de-o parte. Ciobul de oglindă nimeri în mîinile Ninkăi. Fetiţa începu să sufle în el, ca să vadă ce se întîmplă ; nevăzînd nimic interesant, pîndi o clipă prielnică şi împinse oglinjoara la gura bătrînei, întocmai cum făcuse mai înainte mătuşă-sa. Mihail, care văzuse toată scena, îi arse cîteva palme, de faţă cu toţi, şi o îmbrînci afară din cameră.

Varvara oftă :

— Of, măicuţă, tu, măicuţa noastră !

Nadia întrebă unde să pună masa — aici, în cameră, ori la bucătărie. Toţi hotărîră să meargă la bucătărie, ca să n-o mai tulbure pe bătrînă. Mihail aduse o sticlă cu votcă şi una cu vin. cumpărate încă în timpul zilei. Pentru el şi Ilia turnă votcă, iar vin pentru surori şi nevastă.

— Tatiana noastră nu mai vine azi, spuse el. N-o mai aşteptăm.

— Azi nici nu mai are cu ce veni, îhî ! aprobă Ilia. Dacă a primit ieri telegrama, azi a luat avionul şi s-a oprit în oraş. Acum poate aşteaptă undeva, prin raion, dar maşinile nu circulă noaptea, îhî.

— Poate e încă în oraş.

— Mîine va fi aici.

— Cu siguranţă.

— Dacă mîine e aici, înseamnă că mai soseşte la timp.

În calitate de gazdă, Mihail ridică primul paharul :

— Hai noroc ! Pentru întîlnirea noastră !

— Da' se cade oare să ciocnim ? se sperie Varvara.

— Se cade, se cade, doar nu sîntem la pomana mortului.

— Nu mai vorbiţi aşa.

— Acuma, ori de vorbeşti, ori de nu, totuna-i...

— Demult n-am mai fost laolaltă cu toţii ca acum, spuse cu tristeţe Liusia. Doar Tatiana mai lipseşte. Dacă vine şi ea, va fi ca şi cum nimeni n-ar fi plecat vreodată de-acasă. Cîndva, numai la masa asta ne adunam toţi, în cameră puneam masa doar pentru musafiri. Eu m-am aşezat chiar pe locul meu. Dar Varvara nu şade pe-al ei. Şi nici tu, Ilia.

— Ei da, ca şi cum n-aţi fi plecat vreodată de-acasă ! se posomorî Mihail. Aţi plecat şi duşi aţi fost. Numai Varvara se mai abate pe la noi, cînd îi trebuie cartofi, ori alte cele. Cît despre voi... parcă nici n-aţi mai exista pe lume.

— Varvara locuieşte aproape.

— Iar voi parc-ar trebui să veniţi tocmai de la Moscova ! îi înţepă Varvara. O zi cu vaporul şi sînteţi acilea. Mai bine aţi tăcea, dacă tot nu vreţi să ne ştiţi de rude. V-aţi făcut orăşeni şi nu vă mai convine să aveţi de-a-face cu ţăranii !

— Tu, Varvara, n-ai nici un drept să vorbeşti astfel ! îşi ieşi din fire Liusia. Ce tot îi dai cu orăşenii şi cu ţăranii ? Gîndeşte-te puţin, înainte să vorbeşti !

— Aha, bineînţeles ! Varvara n-are dreptul să vorbească. Varvara nu-i om. Ş-apăi ce să

vorbești cu ea, care-i un nimic ? Parcă nu v-ar fi soră bună ! Dar să-mi răspunzi, mă rog frumos : de cînd n-ai mai fost la casa ta părintească ? Varvara nu-i om, dar Varvara iote că venea s-o vadă pe măicuța. De cîteși ori pe an venea, cu toate că Varvara are o familie mult mai grea ca a ta ? Iar acuși, tot Varvara iese vinovată.

— De mult n-o mai venit pe-acasă, ce să mai vorbim ! o suținu Mihail pe Varvara. Cînd o fost cea din urmă oară, nici nu se născuse Ninka. Cît despre Ilia, el nu ne-o mai călcat pragul de cînd o plecat din nord. Pe-atunci, Nadia o înțărca pe Ninka. Îți amintești ? Îi ungeam sfîrcurile cu muștar și tu făceai haz.

Ilia dădu din cap. în semn că își amintește.

— N-am putut, iată de ce n-am venit ! spuse supărată Liusia.

— Dacă voiai să vii, puteai tu ! nu-i dădu crezare Varvara.

— Ce înseamnă că puteam, dacă spun că nu ? Am o sănătate șubredă și dacă nu mă tratez în timpul concediului, îmi fac veacul prin spitale.

— Tu tragi mereu spuza pe turta ta !

— Hodoronc-tronc — spuză și turtă ! Ce legătură are ?

— Iac-așa, am zis-o și eu fără legătură ! Vouă o vorbă nu vă mai poate grăi omul. V-ați făcut mari și tari.

— Hai, v-o fi ! spuse Mihail. Să mai dăm pe gît cîte un păhărel. Doar n-om lăsa băutura să se strice.

— Ba vezi că ar cam ajunge ! se oțărî Varvara. Voi, bărbații, știți una și bună : să trageți la măsea. Măicuța e pe patul morții și lor le arde de chefuit. Atît ar mai lipsi, să vă apucați și de cîntat.

— Nici nu ne-o trecut prin minte să cîntăm. Dar să mai bem avem voie. Știm și noi cînd se cade și cînd ba, doar nu sîntem copii.

— Of, cu voi n-o mai scoate omul la capăt.

Iată, așa ședeau și discutau în jurul unei lungi mese de bucătărie, meșterită de răposatul tatăl lor, în urmă cu vreo cincizeci de ani. Trăind departe unul de altul atîta vreme, acum semănau prea puțin între ei. Așa cum arăta, Varvarei i-ar fi stat bine să le fie mamă celorlalți ; deși abia anul trecut împlinise șaizeci de ani, părea mult mai în vîrstă : o femeie bătrînă. Era grasă și greoaie, cum nu se pomenise nimeni din neamul lor. Semăna cu maică-sa doar prin faptul că adusese și ea pe lume mulți copii, unul după altul, dar într-o vreme cînd femeile învățaseră cum să-și apere pruncii de moarte ; războaie nu apucaseră, așa că toți trăiau, erau zdraveni și sănătoși ; atît numai că un băiat înfunda pușcăria. Prea multe bucurii de pe urma copiilor n-a avut Varvara. S-a chinuit și s-a sfădit cu ei cît timp au fost mici, se chinuiește, se sfădește și-acum, cînd au crescut mari. Din cauza lor a și îmbătrînit înainte de vreme.

După Varvara, bătrîna Ana l-a născut pe Ilia, apoi au venit la rînd Liusia și Mihail, ultimul copil fiind Tatiana, cea așteptată să sosească de la Kiev.

Din cauza staturii sale scunde, pînă să plece la armată Ilia fusese poreclit Ilia-Scurtul, poreclă ce prinsese și se lipise de el, cu toate că în sat nu se afla vreun Ilia-Lunganul. După ce trăise mai bine de zece ani în nord, chelise ; capul rămas golaș, ca un ou, îi strălucea pe timp frumos, de parcă ar fi fost lustruit. Tot în nord s-a însurat, dar n-avea parte de-o căsnicie fericită și nici speranțe s-o cîrmească pe un drum mai norocos. Luase o femeie cu înfățișare normală dar, după o vreme, ea ajunsese o dată și jumătate cît Ilia. Cînd s-a văzut atît de voinică, a prins curaj — prin sat, umblau chiar vorbe că Ilia o încasează serios de la nevastă-sa.

Liusia trecuse de patruzeci de ani, dar nici de departe nu-i dădeai atît ; arăta ca o tinerică, cum nu prea vezi femei pe-aici, prin părțile locului ; avea un ten curat și neted, ca pe fotografie, se îmbrăca cu gust, nu cum dă Dumnezeu. Liusia plecase din sat îndată după război și-n atîția ani, cîți trecuseră de-atunci, învățase desigur de la orășence, cum să-și poarte de grijă. Și la drept vorbind, ce alte griji, dragă-doamne, să aibă ea fără copii ? Fiindcă așa a vrut soarta, să nu-i dăruiască Liusiei copii.

Mihail nu semăna deloc cu Ilia. Avea părul des și ondulat, chiar și barba i se încîrlionța în inelușe. Fața îi era negricioasă, dar nu atît din naștere, cît din dogoarea soarelui și biciuiala gerului. Vara-i la rîu, unde încearcă bușteni, iarna — în pădure, la doborît copaci,

așa că aproape întreg anul și-l petrece în aer liber.

Uite-așa stăteau de vorbă strînși în jurul mesei lungi din bucătărie, ca să n-o tulbure pe mama lor aflată în ceasul morții. De dragul mamei se adunaseră în casa părintească, prima oară după atîția ani. Lipsea doar Tatiana. Mihail și Ilia mai aveau de băut, femeile dăduseră deoparte paharele, dar nu se ridicau, ședeau fără vlagă, după emoțiile întîlnirii și discuțiile purtate, după întîmplările trăite în această zi, cu inima ticăind de teamă pentru ceea ce le va fi dat să trăiască mîine.

— Trebuia să-i trimit de-ndată o telegramă lui Volodka, spuse Mihail. Acum era alături de noi. Tare-aș vrea să-l mai văd cum arată.

— Dar unde-i el ? întrebă Ilia.

— La armată. E-n al doilea an de militărie. Ast' vară o promis că vine în permisie, dar o fi greșit cu ceva și nu i-or mai dat drumul. Scria că un ostaș din grupa lui și-o părăsit postul și l-or pedepsit pe Volodka, fiindcă-i comandant de grupă. Pesemne că și el o fi scrîntit-o, se-ntîmplă doară, regulile-s aspre acolo. Tu ce crezi, i-or da drumul, dacă l-aș chema pentru bunică-sa ?

— Așa s-ar cuveni.

— Trebuia să-i fi trimis telegrama încă de-aseară. Ce prostie am făcut ! Mă gîndesc cum să scriu telegrama, ca să nu-i pună bețe-n roate. Îi este, totuși, nepot, nu fiu.

— Ar trebui să scrii cam așa : bunica foarte rău, vino degrabă, îl sfătui Varvara.

Nadia se crispă brusc, la gîndul pierdutei fericiri de a-şi fi văzut feciorul, de-al fi avut lîngă ea.

— Eu i-am spus să-l cheme. Dar ascultă el oare de careva ?

— Mai aşteptaţi şi voi puţin, fu de părere Liusia.

— Da, mai bine să aşteptăm, îhî. Să nu stricăm ceva, în loc s-o dregem. Apoi, cînd va veni momentul, hop şi telegrama : aşa şi pe dincolo.

— Of, of, of şi aoleu ! oftă Varvara. Nici n-am gîndit, nici n-am visat... O singură mamă avem toţi şi iote-te...

— Dar ţie cîte ţi-ar fi trebuit ? mormăi Ilia.

Varvara se bosumflă :

— Parcă nu i-ai fi fecior bun ! Numa' într-o zeflemea o ţii. Întruna vrei să dovedeşti că-s proastă. Dar nu-s mai proastă ca tine, aşa că fă bine şi lasă zeflemeaua !

— Nici prin gînd nu-mi trece că eşti mai proastă ca mine, ce te-a apucat ?

— Aha, nici prin gînd nu-ţi trece !

Liusia o întrebă în şoaptă pe Nadia :

— Aveţi maşină de cusut ?

— Avem, dar nu ştiu dacă mai e bună. De mult n-am folosit-o.

— Azi, cînd am început să scotocesc printre lucruri, ca un făcut, n-am găsit nici o rochie neagră, explică Liusia. Am dat fuga la un magazin, mi-am cumpărat material, dar n-am mai avut timp să cos rochia, am apucat doar s-o croiesc. Va trebui s-o cos aici.

— Azi nu ştiu de-ai să mai izbuteşti.

— Ba da, cos repede. Mai tîrziu, după ce se vor culca toţi, am să mă instalez aici, în bucătărie.

— Bine, o aduc.

Înainte de culcare, se adunară iarăşi lîngă patul bătrînei : vroiau să ştie la ce trebuie să se aştepte. Liusia încercă să-i prindă pulsul şi abia-l găsi, zvîcnind slab de tot. Pierzîndu-şi cumpătul, Mihail o zgîlţîi pe maică-sa de umăr. Atunci, deodată, auziră un sunet venind din adîncul fiinţei ei, un geamăt ce nu era geamăt, un horcăit ce nu era horcăit, ceva ciudat, străin de mama lor, ca şi cum văzîndu-şi de treburile ei însăşi moartea îşi făcea auzit glasul sinistru. Ceilalţi începură să şuşotească, cerîndu-i lui Mihail s-o lase în pace pe bătrînă. Dar sunetul acela îi înfiorase pe toţi, chiar şi Ninka se astîmpără, lipindu-se strîns de Nadia.

— Măcar de-ar apuca ivirea zorilor ! se smiorcăi Varvara şi amuţi.

Începură să-şi facă paturile. Deşi mare, izba era despărţită, ca la ţară, doar în două jumătăţi. Într-una zăcea bătrîna, în cealaltă dormeau Mihail şi familia sa. Pentru ea şi Mihail, Nadia aşternu pe jos, iar patul lor i-l cedară Liusiei. Pentru Varvara, găsiră un pat pliant, pe care îl instalară în jumătatea camerei ocupate de bătrînă, ca fiica cea mare s-o poată veghea. Tot acolo, pe jos, au vrut să-l culce şi pe Ilia, însă el dorea să doarmă în baie. Mihail avea în curte o baie curată, fără funingine şi miros de putregai.

Lui Ilia îi aşternură un cojoc şi o pufoaică, iar pentru învelit îi dădură o plapumă. Plecînd să se culce, el le spuse să-l trezească în caz de ceva.

În partea unde zăcea bătrîna, au stins lumina şi au aprins o lampă, lăsînd fitilul mic. Hotărîseră că-i bine să ardă o luminiţă toată noaptea.

Nadia a adus maşina de cusut, a pus-o pe aceeaşi masă, în jurul căreia stătuseră mai înainte, şi Liusia a încercat-o mai întîi pe un petec de material. Maşina era bună.

— Culcă-te, îi spuse ea Nadiei, încearcă să aţipeşti, cît timp se mai poate. Nu se ştie ce ne aşteaptă în noaptea asta.

Nadia ieşi din bucătărie. Mihail o întrebă ceva, ea îi răspunse, dar vorbeau numai în şoaptă.

Maşina începu să ţăcăne şi Liusia, speriindu-se, scăpă din mînă manivela — zgomotul, puternic, ca de mitralieră, o luase prin surprindere. Nu mai puţin speriată fu şi Varvara, care apăru cu paşi tîrşiţi. Văzînd-o pe Liusia, se mai linişti puţin.

— Slavă ţie, doamne! Mă gîndeam: ce-o mai fi şi asta? Tremur toată, zău aşa. Ce te-o fi apucat?

Liusia nu-i răspunse. Continua să coasă.

— Îţi pregăteşti cumva rochie de doliu pentru înmormîntare?

— Nu înţeleg, de ce mai e nevoie să-mi pui astfel de întrebări?

— Am zis cevaşilea ce nu se cuvine?

— Să lăsăm...

— Coase, 'nica nu-ţi mai spun. Stau, iote-aşa, încă o ţîră lîngă tine şi plec. N-am să te stingheresc.

Varvara îşi trase un taburet şi se aşeză într-un colţ. Nici nu apucase să se dezbrace, îşi dăduse doar drumul la ciorapi, care i se încreţiseră ca o piele zbîrcită, mai jos de genunchi.

De undeva, dinspre rîu, se auzi îndepărtat şi înnăbuşit, de trei ori la rînd, şuieratul de sirenă al unui vapor. Varvara înălţă capul şi ascultă cu încordare, crispîndu-se.

— Ce l-o fi apucat de şuieră aşa?

— Nu ştiu. Poate că dă anumite semnale.

— Afurisitul, nu şi-o mai găsit alt loc de unde să deie semnale! M-am cutremurat toată, zău aşa!

Mai stătu ce mai stătu un timp, apoi se ridică fără prea mare tragere de inimă.

— Eu mă duc. Mai rămîi mult acilea?

— Pînă termin de cusut rochia.

— Nu se cădea să ne culcăm acum, of, nu se cădea! spuse Varvara, clătinînd din cap. Stăteam împreună, schimbam o vorbuliţă şi timpul trecea mai uşor. Simte inima mea că nu-i a bine.

Varvara ieşi din încăpere, dar se întoarse curînd şi se sprijini de perete, speriindu-şi sora.

— Ce-i? întrebă Liusia.

— Ori mi se pare, ori e-adevărat, nu ştiu... Du-te şi te uită. Du-te!

Liusia nu-i prea dădu crezare, dar se duse să vadă totuşi ce-i cu maică-sa. O ţinu de

mînă, încercînd să-i găsească pulsul, dar nu auzi decît respirația grea, șuierătoare a Varvarei : aaa-h, oaah... O alungă și, într-un tîrziu, simți sau mai curînd ghici niște impulsuri ușoare, tot mai slabe, venind parcă de la distanță. I se păru că bătăile pulsului deveniseră mult mai încete și mai neregulate decît prima oară.

— Culcă-te ! spuse Liusia, cu milă, către soră sa. Cîtă vreme cos, am eu grijă de ea, apoi te trezesc pe tine.

— Crezi c-am să pot dormi ? scînci ca un copil Varvara. Ilia, ce șmecher ! O șters-o din casă, iar noi să ne descurcăm cum ne taie capul. De somn îmi arde mie acum ? Dacă mă culc, la cîteși nu-mi zboară gîndurile. Mai bine rămîn lîngă tine.

— Rămîi, dacă vrei.

— Stau liniștită.

Oftînd, Varvara se așeză din nou, pipăi materialul și o urmări pe Liusia cum coase.

— Rochia asta, mai apoi... o s-o iei cu tine, nu-i așa ? întrebă ea.

— De ce întrebi ?

— Mă gîndeam și eu... de n-o iei cu tine, aș lua-o eu.

— La ce-ți trebuie ? Nu te încape.

— Nu-i vorba de mine. Am o fată de statura ta. Rochia i-ar sta ca turnată.

— Dar fie-ta n-are ce purta ?

— Păi cam așa ar veni. Are ea ceva rochițe, dar toate-s vechi. Or fetelor — se știe doar — le place să se fandosească.

— Cum te poți fandosi cu o rochie neagră ?

— D-apoi fata mea nu-i mofturoasă. Ar purta-o pe timp ploios, atunci nu te-mbraci cu rochie înflorată.

Liusia îi promise :

— Înainte să plec, am să i-o dau.

— Așa am să-i spun : uite, ia-o, e de la mătușă-ta ! se bucură Varvara.

— Spune-i ce vrei.

Cînd tăcură și Liusia opri mașina, se auzi un sforăit puternic, venind din jumătatea încăperii unde dormea Mihail. Varvara ciuli urechile :

— Care-o fi ? Apoi, cînd sforăitul se înteți, adăugă cu furie : Ce nesimțit ! Acum și-o găsit ! Oamenii nu mai au pic de rușine. Și se cheamă că-i este fiu bun.

Tăcu o vreme. Apoi, deodată, se rugă cu glas tînguitor :

— Vino, să ne mai uităm odată la ea. Singură, mi-i frică.

Bătrîna era în aceeași stare : plutea între viață și moarte. Totul murise în ea, numai inima, care bătuse o viață atît de îndelungată, se încăpățîna să mai ticăie. Era însă limpede că avea să mai reziste foarte puțină vreme. Cel mult poate pînă mîine dimineață.

Cît timp soră-sa și-a cusut rochia, Varvara nu s-a culcat. Apoi, Liusia a fost nevoită s-o ducă în patul ce-i fusese destinat ei de către Nadia, iar ea să se culce pe cel pliant, lîngă bătrînă ; altfel, oricum, Varvara n-ar fi lăsat-o să doarmă.

2

Prindea să mijească de ziuă, se revărsau zorile. Înainte de răsăritul soarelui, o ceață deasă, nepătrunsă, se răspîndi dinspre rîu, cuprinzînd și înecînd întreaga așezare. Mugetul adînc al vacilor, cîntatul cocoșilor, glasurile omenești, răzbătînd scurt și înăbușit, ca bătaia peștelui în apă — totul era învăluit în pîcla lăptoasă și umedă, în care nu se vedea om cu om. Se lumina, oricum, tîrziu, dar bezna asta, în care orice mișcare se făcea pe dibuite, le mai fura oamenilor o bucată din dimineață.

În izba bătrînei, Nadia se deșteptă cea dintîi. Pînă de curînd, o trezea soacră-sa, care pîndea mugetul vacii ; chiar dacă nu dormea, Nadia rămînea în pat pînă se auzea strigată. Deprinsă astfel, nici azi nu se ridică pe dată : aștepta glasul bătrînei, deși știa că nu-l va mai auzi. În cele din urmă, fu nevoită să se scoale : în grajd, vaca nemulsă răgușise de-atîta muget. Mereu cu gîndul la soacră, temîndu-se să n-o găsească moartă, Nadia se îmbrăcă în cea mai mare liniște, se furișă în tindă și luă donița din cui.

De asemeni deprinsă să se trezească devreme, se sculă numaidecît și Varvara. Văzînd că Nadia nu-i în odaie, iar ceilalți dorm, oftă zgomotos, de vreo cinci ori la rînd, încheind fiecare oftat cu un geamăt prelung, doar-doar l-o trezi pe Mihail, care dormea pe jos. Dar el nici nu se mișcă. Varvara mai oftă

o dată, instinctiv, numai pentru sufletul ei : i se făcuse frică în casa asta, în care toți erau cufundați parcă într-un somn de vrajă. Străduindu-se să nu se facă simțită, pășea tiptil, cu grijă. Trecu spre cealaltă încăpere, unde zăcea bătrîna, și rămase în prag. În toată casa exista numai o singură ușă obișnuită, la intrare, comunicarea între cele două încăperi făcîndu-se printr-o tăietură în peretele despărțitor ; în dreptul ei, Varvara se opri, privind temătoare în penumbră. Tăblia patului o împiedica să vadă chipul bătrînei, dar acolo, sub plapumă — vie sau moartă — se afla maică-sa. Neîndrăznind să înainteze, Varvara făcu repede cale întoarsă. Se gîndi să meargă acum afară, să scape de-o grijă, mai tîrziu numai de asta n-o să aibă timp.

Cele două cumnate se întoarseră împreună în bucătărie. Nadia se apucă să strecoare laptele printr-o bucată de tifon, iar Varvara se tot foia pe lîngă ea. Cum mașina de cusut, la care lucrase Liusia se mai afla încă pe masă, Nadia întrebă șoptit :

— Și-o cusut rochia aseară, ori nu ?

— O cusut-o — răspunse Varvara, tot în șoaptă — numa' niște mărunțișuri n-o apucat să le termine.

Fără să mai poată răbda, se rugă de Nadia :

— Hai vină și tu, s-o trezim ! Nu mai poci !

— Numaidecît. Să duc laptele.

Parcă legată de Nadia, Varvara ieși după ea în tindă, și iar intră în casă, și iar porni în tindă. Mai rămăsese un vas, dar Varvarei nici nu-i trecu prin minte să-și ajute cumnata, se

tot sucea, de colo pînă colo, fără rost. După ce isprăvi, Nadia își șterse mîinile cu o cîrpă și intră prima în încăperea bătrînei.

Liusia era cufundată într-un somn adînc, ceea ce nu se putea spune despre bătrînă. Nadia aruncă o privire spre soacră-sa, dar iute își întoarse capul. Varvara, de frică, nici nu îndrăzni să se uite. Începu s-o zgîlțiie pe Liusia, care se trezi pe dată și, sărind brusc în picioare, izbi patul pliant, răsturnîndu-l.

— Ce-i ? întrebă ea. Ce s-a întîmplat ?

Gata să izbucnească în plîns, Varvara îngăimă :

— Nu știu. Zău că nu știu. Uită-te tu.

Dezmeticindu-se, Liusia își trecu mîinile prin păr, îmbrăcă halatul ce se afla alături, pe un taburet, și se apropie de mama ei. Obișnuită deacum să simtă pulsul vieții, ridică mîna bătrînei, dar o scăpă în aceeași clipă și se trase repede înapoi : femeia scosese un geamăt subțire, tînguitor, după care încremeni din nou. Varvara începu să se jelească :

— Măicuța mea, măicuță, mai deschide-ți ochișorii, măicuța mea !

Mihail apăru în fugă, numai în izmene. Buimăcit de somn, întrebă :

— Și-o dat sufletul ? Ah, mamă, mamă... Trebuie să-i dăm o telegramă lui Volodka !

— Ce tot îndrugi ?! i se propti Nadia în față. De ce-ai venit dezbrăcat ?

Pipăind iarăși pulsul mamei și simțindu-i încă bătaia, Liusia oftă ușurată :

— E vie !

— E vie ?

Mihail se întoarse spre Varvara, clocotind de furie :

— Ce naiba urli, de parca-i jeli un mort ? Fă bine și du-te afară, c-o trezești pe Ninka. Ți-ai dat drumul, moară stricată !

— Liniște ! porunci Liusia. Plecați cu toții de-aici !

Înainte să se așeze la masă, în vreme ce Nadia prăjea cartofii, Liusia se apucă să-și termine rochia cea nouă : cusu butonierele și nasturii, pe care și-i adusese tot de la oraș.

Cu ochii plini de lacrimi, Varvara intră în baie și-l înghionti pe Ilia :

— Trăiește măicuța noastră, trăiește !

Ilia mormăi :

— Păi dacă trăiește, de ce mă trezești ?

— Voiam să-ți spun, să te bucuri.

— Să-mi fi spus după ce-mi făceam somnul, nu așa, cu noaptea-n cap.

— Nu-i atît de devreme. Dar îi ceață.

Ceața nu s-a ridicat decît tîrziu, spre ora unsprezece, cînd o forță tainică a săltat-o spre înălțimi. Atunci, deodată, se revărsă soarele, puternic, strălucitor, ca în timpul verii și totul în jur se însufleți, dăruindu-se desfătător vederii. Era în septembrie, dar nu mirosea încă a toamnă. Chiar și tufele de cartofi de prin grădini erau încă verzi, iar în pădure numai pe alocuri se zăreau pete arămii, ca dogorîte de arșiță.

În ultimii ani, părea că vara și toamna schimbaseră lunile : în iunie și iulie turna cu găleata, apoi, pînă la Ziua Crucii, veneau zile de-o frumusețe arzătoare. Nimic de zis, era

bine că aveau parte de ele, dar păcat că nu cădeau la sorocul potrivit. Aşa că ghici muiere cînd să sapi la cartofi : pe de-o parte, după obiceiul din bătrîni, cam venise vremea ; pe de altă parte, te trăgea inima să laşi cartofii să se împlinească pe timp mai acătării — cum să fi crescut vara, cînd înotau în cuiburi ca peştii în apă ! Ai mai aştepta, dar ţi-i că se pornesc iar ploile şi pas de-i mai scormoneşte din noroi ! I-ai lăsa, dar nu te-nduri ! În bobi de-ai da, tot nu ştii unde-i cîştigul şi unde-i paguba. La fel se întîmplase şi cu fînul... Unul se grăbise cu cositul, după cum învăţase din bătrîni, şi ploile i-au putrezit fînul ; pe cînd altul, care-o ţine tot într-o beţie, a întîrziat să iasă la coasă şi a brodit-o. Timpul se scrînteşte şi el, ca o babă nebună, care nu-şi mai ştie de rosturi. Umblau vorbe că asta s-ar trage de la „mările" ce s-au făcut aproape în matca fiecărui rîu.

După ce isprăvi de prăjit cartofii — erau proaspeţi, abia scoşi din pămînt — Nadia puse pe masă o strachină mare, plină cu bureţi în saramură. La vederea lor, Liusia exclamă :

— Bureţi ! Bureţi de-adevăratelea ! Am şi uitat că există pe lume, de-o veşnicie n-am mai mîncat. Să vezi şi să nu crezi !

— Bureţi, îhî, o îngînă Ilia, plescăind pofticios din buze, nu-i o mîncare de lepădat. Ehei, dacă pe lîngă bureţi ar mai fi ceva, atunci zic şi eu, îhî !

— De ce nu i-ai scos aseară ? îşi dojeni Mihail nevasta. La băutură ar fi fost taman buni. Aşa, n-au nici un chichirez...

Nadia se îmbujoră de bucurie că le-a făcut oaspeţilor hatîrul.

— De-aseară am vrut să-i scot, da' mă gîndeam că n-au stat de-ajuns la saramură, i-am pus acu', de curînd. Azi de dimineaţă i-am gustat şi mi s-au părut bunişori. Hai să-i scot mi-am zis, poate le vor fi pe plac. Mîncaţi sănătoşi, dacă vi-i poftă.

— Ţi-au mai rămas ?

— Puţini. Nu prea are cine-i culege. Lumea-i cară pe rupte, în fiecare zi, da' eu nu-mi văd capul de treburi. Ast' vară, doar de două ori m-am repezit să culeg şi tot pe-acilea mai aproape.

— Pe vremuri, Tatianei îi plăcea să adune bureţi, îşi aminti Liusia. Le ştia vetrele cu ochii închişi. Am fost odată cu ea la cules — era pe-atunci o fetişcană — şi nici n-apucai să mă dumiresc, că o şi văzui cu găleata plină. „Unde i-ai găsit ?" o întrebai. „Aici". „Cum dai tu de urma lor, iar eu nu izbutesc ?" „Nu ştiu". „Poate i-ai cules mai înainte şi i-ai pus bine, ca să te grozăveşti", îi zisei. S-a supărat foc şi m-a lăsat singură în pădure. Acasă ne-am întors fiecare pe alt drum, ea — cu căldarea plină, eu — cu cîţiva bureţi, cît să acopere fundul găleţii.

— Numa' că Tatiana nu culegea niciodată toţi bureţii ce-i găsea în cale, adăugă Mihail. Dacă vedea unul mic, îl lăsa în pace, iar a doua zi, era taman bun de cules. Ţinea minte fiecare vatră. Mă îndemna mereu să merg cu ea. Da' mie ce-mi păsa, îi adunam de-a valma, cît mai repede, apoi — zbughio — spre casă.

Dacă mă prindea că rup vreunul mic, oh, măiculiță, ce se mai repezea la mine! Odată ne-am și chelfănit în pădure. Eu unul, mai mult la mînătărci trăgeam, fiindcă cresc în cuiburi și isprăveam treaba cît ai zice pește.

— Dar cel mai priceput la cules bureți era Ilia, își aminti, rîzînd, Liusia. Umplea găleata cu iarbă și presăra deasupra cîțiva bureți, ca să pară plină.

— Da, ce-i drept, îhî, se înveseli Ilia.

— Dar cum ne trimitea mama dincolo de pîrîul Verhni, să rupem ceapă sălbatică, vă aduceți aminte? Era o baltă și ceapa creștea pe movilițe. Pînă să isprăvim de cules, ne udam pînă la piele și ne murdăream ca dracii, te apuca rîsul cînd te uitai la noi. Lăsam sacii pe loc uscat, iar noi săream din moviliță în moviliță. Și la întrecere ne luam — cine culege mai mult, ba mai furam unul de la altul. Iar pentru usturoi treceam înot pînă la insula din dreptul pîrîului Verhni...

— La Elovik, adăugă Mihail.

— Da, la Elovik. Tot acolo coseam pentru colhoz, întreg satul venea în timpul cositului. Îmi amintesc și cum greblam: era zăduf, păianjenii mă înțepau, fînul îmi intra în păr, îmi pătrundea sub îmbrăcăminte...

— D-apoi tăuni trebuie că erau, nu păianjeni, mormăi Varvara. Păianjenii țes pînză prin colțuri, nu înțeapă.

— Fie și tăuni. Pe aici așa le zice, dar se numesc altfel. Pentru noi coseam pe altă insulă... stați să-mi amintesc, are un nume care aduce... a pădure.

— Listvenicinik.

— Da, Listvenicinik. Ce de coacăze erau acolo! Se îndoiau crengile tufelor de atîtea poame. Mîncai, mîncai, pînă te ustura limba și dinții ți se strepezeau. Ce coacăze mari și gustoase! După un ceas de cules, se și umplea găleata. Și acum or mai fi tot așa multe?

— Aș, de unde! exclamă Nadia, dînd din mînă. Nici tu coacăze, nici tufe. Cum au venit cei de la Întreprinderea de exploatare forestieră, au ras totul. Chiar de ți-i poftă să guști cîteva, umbli, umbli pîn' te ia amețeala.

— Vai, ce păcat!

— Și cîte porumbe creșteau sus, pe deal! Apăi nici astea nu mai sînt. Le-au călcat vitele, dar nici oamenii nu le-au cruțat.

— Cum de s-a întîmplat?

— Iaca. Dracu știe! Se răped să le smulgă, de parcă vine sfîrșitul lumii. Cu crengi, cu frunze cu tot le-nhață și le cară.

— Bine, dar bureți zici că mai sînt, stărui Liusia.

— Bureți, ce-i drept au ieșit ăst an. Îi vezi pe toți aducînd găleți pline.

— Ar trebui să culeg măcar niște bureți.

— Iete! Ca să culegi bureți, puteai veni acilea și fără telegramă! o înțepă Varvara.

Liusia își ieși din sărite:

— Cu tine, Varvara, nu se mai poate sta de vorbă. Orice-am spune, nimic nu ți-e pe plac, nimic nu te mulțumește! N-ai dreptul să ne răstălmăcești fiecare cuvînt, numai fiindcă ești cea mare. La urma urmelor, ce vrei?

— Da' nimeni nu zice 'nica. Ce-ţi căşună să te oţărăşti aşa la mine ?

— Va să zică tot eu mă oţărăsc !

— Doară nu eu ?

— Mîncaţi odată ! îi rugă Nadia. Cartofii reci n-au nici un gust ; bureţii i-aţi lăudat, da' nu v-atingeţi de ei. Mîncaţi tot, să vă ţină de foame pîn' la prînz.

— Tatiana trebuie să sosească. Atunci stăm iar la masă.

— Către prînz vine ea, îhî.

— Dacă a ajuns la raion, poate vine mai curînd.

— Trebuie că o înnoptat la han, ori pe la străini, la mine nu i-o dat mîna să tragă, spuse supărată Varvara.

— Cel puţin adresa ţi-o cunoaşte ?

— Ce ştiu eu ! Nici nu-mi scrie.

— Atunci cum să te găsească ?

— Doară înainte vreme venea pe la noi, şi-o aducea ea aminte.

— Chiar dacă o înnoptat la raion, tot la noi vine, spuse Mihail. Tatiana noastră îi fată simplă.

— Era ea simplă, acuşa rămîne de văzut cum o mai fi, o ţinu pe-a ei Varvara. De cînd n-o fost p-acasă !

— Tatiana vine de la depărtare mare, are drum lung de străbătut.

— Cine-o îndemnat-o să se aciuiască acolo ? Dacă ţinea morţiş să se mărite cu un militar, slavă domnului, p-ăştia îi poci găsi oriunde. Să-şi fi căutat unul mai aproape ! Da' mnea-

iei, zor nevoie, zboară cu ochii închişi în loc străin, dînd uitării şi satul în care s-o născut şi neamurile !

Neputincioasă, Liusia clătină din cap.

— Cu Varvara noastră e mai bine să nu te contrazici. Ea are dreptate întotdeauna.

— Deh, vouă nu vă cade bine cînd vi se zice adevărul.

— Poftim, vedeţi ?

Liusia se ridică de la masă.

— Mulţumesc, Nadia. Grozav mi-au plăcut bureţii tăi.

— Ai mîncat atît de puţin ! Nici n-ai de ce mulţumi.

— Nu, pentru mine e destul. M-am dezobişnuit de asemenea mîncare şi mă tem să întrec măsura.

— De la bureţi nu faci diaree, spuse Varvara pe un ton împăciuitor. Nu dăunează la burtă. Că doară şi eu şi copiii mei îi mîncăm şi n-am avut pîntecărie nicicînd.

Neînţelegînd de ce Liusia se îndepărtează oftînd, Varvara îi întrebă pe fraţi :

— Ce-i cu ea ?

— Cin' s-o ştie ?

— Chiar că 'nica nu-i poţi zice.

— Vorbeşte şi tu cu ea mai orăşeneşte, mai ca intelectualii, nu aşa ! o sfătui, rîzînd, Ilia.

— D-apăi eu nu poci vorbi orăşeneşte. De cînd trăiesc, o singură dată am fost la oraş, da' ea, vezi bine, de-acilea, din sat o pornit-o, aşa că ar putea să vorbească ţărăneşte.

— Poate că s-a dezvăţat.

— Ea s-o dezvățat, iară eu n-am învățat. Și ce-i cu asta ? Acu' să nu mai schimbăm o vorbă ?

După micul dejun, Mihail și Ilia se așezară pe prispă, să fumeze. Ziua se împlinea. Împreună cu ceața, bolta cerului se înălța tot mai sus, spre îndepărtatele oglinzi azurii ivite prin crăpăturile norilor ; înfiorată de această frumusețe nemărginită, greu de cuprins, privirea omenească dibuia un punct de sprijin mai apropiat, unde să poposească și să-și afle tihna. Mîngîiată de razele soarelui, pădurea strălucea în podoaba-i de verdeață, înfățișîndu-se mai larg din trei părți ale satului, iar pe cea de-a patra dăruindu-i-o rîului. Cei doi bărbați cătau la obișnuita mișcare din curte. Simțindu-se în largul lor, găinile cotcodăceau și băteau din aripi, doar așa, ca să se afle în treabă, puii ciripeau, iar porcul, tolănit lîngă gard, guița de căldură și plăcere.

Somnoroasă, își făcu apariția și Ninka. Orbită de strălucirea soarelui, fetița își acoperi ochii cu palmele și-și încreți năsucul ; apoi, obișnuindu-se cu lumina, o zbughi după o stivă de lemne și se așeză pe vine. O găină se luă după ea, apropiindu-se pe la spate. Ninka o goni și, tot învîrtindu-se, ieși deodată de după stivă, arătîndu-și fundul gol. Mihail o certă :

— Ninka, te bag cu nasul în ce-ai făcut ! Ca pe-o pisică te bag, auzi tu ? De cîte ori ți-am spus să nu te mai duci acolo !

Ninka se piti după lemne și bombăni supărată :

— Ciugulesc găinile.

— Îți arăt eu ție găini !

După forfota din faptul dimineții, satul se potolise. Cei care trebuiau să meargă la muncă, plecaseră ; terminînd cu rînduiala vitelor, gospodinele își vedeau acum de treburile mai tihnite de pe lîngă casă ; copiii încă nu apucaseră să dea năvală în zbînțuiala de pe ulițe. Domnea o liniște statornică. Arar se deslușea zbieretul vreunui animal, scîrțîitul unei portițe, ori strigătul întîmplător al unei voci omenești. Erau sunete obișnuite, fără un înțeles anume și fără ecou, răzbătînd parcă numai pentru a nu-i lăsa pe oameni să se simtă apăsați de pustietate și prea adînca tăcere. Pacea care plutea peste sat punea surdină zgomotelor și mișcărilor, armonizîndu-le cu căldură senină, strălucitoare, ce se revărsa din înaltul cerului, trezind așezarea la viață, ușor, pe nesimțite, dezmorțind-o după noaptea ce trecuse.

— Bun suflet o avut mama noastră ! spuse Mihail, înduioșat de liniștea blîndă, învăluitoare. Iaca ce zi i-o fost hărăzită ! Nu-i dat oricui...

— Vremea s-a îndreptat, îhî, se auzi glasul lui Ilia.

— Hai să punem noi ceva la cale. Trebuie să cumpărăm de-aia albă, cît mai este la magazin. Că mîine, dacă se dau lefurile, s-o zis cu ea. P-ormă alergi s-o cauți cu limba scoasă.

— De votcă vorbești ?

— Păi cum dar ! Noi albă-i zicem. Poșirca aia roșie n-o sufăr, să mă tai. Nici că-mi pasă de-o găsesc ori ba. De la afurisita aceea îți

crapă capul cînd te trezești. Umbli toată ziua ca după lingoare.

Numai la acest gînd, Mihail se cutremură.

— Pentru femei, oricum ar trebui să luăm de-asta roșie.

— Bine, cumpărăm cîteva sticle și-ajunge! Mai mult ar însemna părăduială. Acu', nici femeile nu se dau în vînt după ea. Tot la votcă trag.

— Vor egalitate în toate?

— Păi cum dar!

Își zîmbiră șiret, cu înțeles, dar nu era momentul potrivit să prelungească obișnuita vorbărie veselă dintre bărbați despre egalitatea în drepturi, așa că se lăsară păgubași.

Ilia întrebă:

— Cîtă votcă luăm?

— De, știu eu! zise Mihail, ridicînd din umeri. Incai o ladă ar trebui. La pomană de iei mai puțină, îi ca nimica. Juma' de sat vine. Nu voiesc să ne facem de rîsul lumii. Nici mamă n-o fost femeie zgîrcită.

— Cumpărăm o ladă plină, îhî.

— Ai niscai parale la tine?

— Am cincizeci de ruble.

— Îi cer și eu Nadiei. O scoatem noi la capăt.

— Luăm ceva și de la surori?

— De la Varvara n-avem ce lua. Pe Liusia am putea-o întreba, pesemne că are mulți gologani. Las' să dea. E fiica ei bună, nu-i luată de suflet, cum s-o lași deoparte! Se mai și supără.

— Mergem chiar acuma?

— D-apăi la ce să zăbovim? O găsesc acu' pe Nadia și mergem. N-om tărăgăna, că mîine, cînd se dau lefurile, ca pîinea caldă se vinde. Știu eu bine, așa-i pe la noi. De te moșmondești o țîră, te-ai fript, bei apă apoi. Altădată, treacă-meargă, da' într-o împrejurare ca asta, nu te speli de rușine cu toate apele. Păi cum dară, se cuvine să ne înmormîntăm mama cu toată cinstea, nici noi n-am avut a ne plînge de ea.

Mihail se ridică primul și, fără să contenească din vorbă, chibzui astfel:

— Iac-așa rămîne, eu văz ce fac cu-a mea, trebuie că mai avem ceva parale, iar tu înțelege-te cu Liusia. Mie, ca gazdă ce mă aflu, de, nu-mi stă bine s-o întreb. Apoi — valea! La țanc am brodit-o. Numa' s-o cumpărăm chiar acu', s-o cumpărăm repede, nu-i timp de pierdut.

Curînd plecară. Erau ațîțați la gîndul că vor aduce atît de multă băutură, încît unul singur să n-o poată căra. Magazinul se afla aproape și, cu o zi înainte de leafă, aproape nimeni nu-i trecea pragul, așa că frații nu întîrziară. Aduseră lada zăngănind de sticle și o băgară în cămară.

— Ei, iaca —, spuse Mihail, acuși că o văz aci, pusă bine, mi-o venit inima la loc. Las' să stea colea, n-o avea nici pe dracu. Iară vinul ăla roșu orișicînd îl putem lua, cin' se omoară cu firea după el!

Deodată, în izbă începu să bocească Ninka și Mihail deschise ușa, gata să-și certe copila,

dar văzînd că cele trei femei o și luaseră-la rost, tăcu și trase cu urechea.

— Ea singură-ă-ă, se tînguia Ninka.

— Ce singură ? Ce ? o hărțuia Liusia pe fetiță.

— Nu euuu... Ea singură, eaa...

— Ce înseamnă asta „ea singură" ? spune odată ! Ce, nu mai știi să vorbești ?

— Ea singură o deschis ochii și ea... ea m-o văzut...

— Și-apoi ?

— „Ea m-o văzut" — o îngînă Nadia pe Ninka. Da' eu te-am văzut scotocind prin geamantanul ei ! De ce ? Cine te-o poftit acolo ? Ce cătai în el ?

— Ea mi-o făcut semn ! strigă Ninka. Dacă nu știi, mai bine taci !

— Ți-arăt eu ție ! Așa vorbești cu maică-ta ? Iote ce modă ! De la cine-o fi învățat ?

— Stai puțin, Nadia ! o opri Liusia și se aplecă iarăși spre Ninka. — Ce fel de semn ți-a făcut ?

— Ce fel... Ce fel... Să caut sub pat.

Nadia încercă să lămurească :

— În geamantanul de sub pat, ea ține bomboane pentru Ninka.

— Dar cum ți-a făcut semn ? continuă s-o descoasă Liusia. Povestește-ne mai pe-ndelete. Cum s-a întîmplat ? Hai spune !

— Eu mă uitam la ea, da' ea nu se uita la mine, p-ormă o deschis ochii, o-nceput și ea să se uite. Și mi-o făcut semn.

— N-a vorbit nimic ?

— N-o vorbit.

— Of, of ! oftă din greu Varvara. Asta ce-o mai fi ?

— Nu-i un copil rău — îi luă Mihail apărarea lui Ninka. Niciodată n-am băgat de seamă... Pesemne că mama și-o fi venit oleacă în fire și Ninka s-o nimerit taman lîngă ea.

Ziua se arăta neobișnuită, cu un tîlc al ei, parcă anume ivit, pentru a aduce alinare bătrînei. Era o zi domoală, suavă, învăluind, deopotrivă, în pacea ei, satul și izba bătrînei. Se apropia ora prînzului, dar tăcerea stăruia netulburată, iar timpul se scurgea tihnit, dezmierdător, ocrotind, ca o pavăză, de temeri rău-prevestitoare. Cerul se apropiase de pămînt fără grabă și adăsta deasupra satului, ca rămas pe gînduri, în așteptare. În septembrie, zilele nu mai au stîngăcia tinereții — multe le e dat să vadă din primăvară încoace — dar cea de azi, mai cu seamă, părea că stăpînește toate înțelepciunile lumii și că vrea s-o ajute pe bătrînă, îndepărtînd-o de locul cumpenei grele : era deajuns s-o miște ușurel, fie înainte, fie înapoi, s-o clintească doar un pic din pragul în care se oprise.

Mihail și Ilia aduseseră votca, o puseseră în cămară și acum se foiau în dorul lelii ; după o treabă atît de însemnată, toate celelalte li se păreau fleacuri. Simțeau chinuitor scurgerea timpului, ca și cum fiecare clipă ar fi trecut prin porii ființei lor. O pomeniră iară pe Tatiana, care nu se mai ivea, deși de mult ar fi trebuit să sosească. Ilia îl întrebă pe Mihail cînd se duce la lucru, iar acesta îi răspunse că s-a învoit pentru cîteva zile. Cuvintele ce le

rosteau erau searbăde, fără prea mare trebuință și nu se puteau închega într-o discuție. Frații pricepeau că acum nu le mai rămînea decît așteptarea, dar să aștepți poți în fel și chip și, fără vrerea lor, începură să se neliniștească : oare așa se cuvine ? Ce-i de făcut ? Nu cumva pierd timpul degeaba ? Obsesia mamei lor, care trăgea să moară, nu-i părăsea, dar nici nu le isca suferințe prea mari. Deocamdată aveau simțămîntul datoriei împlinite. Unul dase de veste fraților, celălalt sosise acasă, iar votca, iată, o aduseseră amîndoi. Restul atîrna de însăși mama lor sau, cine știe, poate de altcineva, dar nu de ei, oricum, că doar n-aveau să se apuce de săpat groapa unui om aflat încă în viață. Deprinși mereu să muncească, se treziră, deodată, că nu mai au ce face : după o nenorocire ca cea care se abătuse asupra lor, nu se cădea să se apuce de o muncă obișnuită și nici tragere de inimă n-aveau să se îndeletnicească cu vreo treabă oarecare.

— Ca să vezi ! legă, iarăși, vorba Mihail. Știam doară că n-o trăi o veșnicie, că sfîrșitul i-e aproape, trebuia să ne fi învățat cu gîndul și, cînd colo, sufletu' tot ni-i greu.

— Păi cum altfel, îi întări spusele Ilia. Ne e mamă doar.

— Mamă ne e, asta așa-i... Taica-i mort, iar acu' se duce și mama. Noi, ăștilalți, rămînem să trăim, însă vom fi ca singuri pe lume. Sîntem oameni în toată firea, da' știu eu, ne-om simți tot singuri. La drept vorbind, maica-i de mult prăpădită, însă pe ea o socoteam orișicînd în frunte, apoi veneam noi la rînd. Cît o trăit,

era ca și cum ne ocrotea cu ființa ei, de nici unele nu ne era teamă. Pe cînd acu'... eh, viață legată cu ață !

— Ce folos să ne gîndim la asta ? Ori te gîndești, ori nu te gîndești...

— E drept, da' nu te poți stăpîni. Te simți, ca lipsit de apărare, în bătaia focului.

Mihail își răsuci capul cu păru-i cîrlionțat și, după un scurt răstimp, continuă :

— Mă duce gîndul și la nepoți. Cîtă vreme le trăiește bunica, parc-ar fi mereu mici. Și tu singur te mai crezi tînăr, da' cum moare ea, copiii te împing înainte, spre bătrînețe. Deodată încep să crească mai răpede, zăbăucii, n-ai ce-i face !

Mihail nu apucă să-și ducă gîndul la bun sfîrșit. Apăru în fugă Nadia, care strigă cu un glas de nerecunoscut :

— Hei, oameni buni, veniți repede ! Repede !

— Ce-i acolo ?

— Mama...

Pînă să ajungă la ea, bătrîna căzu iar în nesimțire. Înainte cu cîteva clipe rostise un cuvînt pe care femeile nu-l înțeleseseră. Cînd Liusia și Varvara se repeziseră la ea, mama privea încă drept înainte, dar ochii dădeau să i se închidă. Ceva se petrecuse cu ea, deși acum era iar încremenită. În străfundul ființei ei zvîcnise un resort, se vedea bine că, dintr-o clipă într-alta, bătrîna se va urni din locul unde fusese țintuită atîta amar de vreme. O prevestea și chipul, parcă mai dîrz, cu trăsături mai conturate ; mișcați de bruma de pu-

tere ce mai răzbătea din adîncuri, ochii îi tresăltau sub pleoapele căzute.

Toţi stăteau în jurul mamei, privind-o înfricoşaţi. Nu ştiau ce să creadă, în ce să mai spere. Spaima asta nu semăna cîtuşi de puţin cu spaimele pe care le mai încercaseră în viaţă, o simţeau ca pe cea mai cumplită : fiindcă le-o insufla moartea, care dăduse ochii cu ei, pentru a nu-i mai uita vreodată. Era groaznic să vezi ce se petrece. Ştiau că, odată şi-odată, le va veni şi lor rîndul să întîmpine o clipă asemănătoare — clipa cea de pe urmă — şi nu cutezau s-o privească în faţă, le era teamă să nu-i pecetluiască pentru totdeauna. Dar nu îndrăzneau nici să se îndepărteze, nici să-şi întoarcă privirile : nu care cumva să nemulţumească moartea, oprită cu coasa la căpătîiul mamei. Dorind să fie cît mai nebăgaţi în seamă, încremeniră pe loc, ca împietriţi.

Ochii bătrînei începură să se mişte, să se zbată şi, încet, cu trudă, se deschiseră, privirea încercă să se agaţe de lumină, dar nu izbuti, pleoapele se prăbuşiră din nou ; cîteva minute rămaseră liniştiţi, apoi prinseră iar să se agite şi se deschiseră, de această dată radiind mai multă putere ; în lumina lor tulbure văzură ceva înceţoşat şi vag, ca o arătare. Pe chipul bătrînei se întipări disperarea, durerea. Clipea des, se căznea să alunge arătarea şi, neizbutind, închise ochii, acum poate cu bună ştiinţă. Dar nălucirea nu-i mai dădea pace, o îndemna la desluşiri : poate i se deşteptase amintirea că a fost om şi a avut o viaţă a ei, poate vroia

să se dumirească unde se află şi să-şi limpezească puterea de a judeca. Întredeschise ochii încetişor, găsind putere să-i stăpînească, să ţină pleoapele ridicate. Privi şi-i văzu mai deaproape, recunoscîndu-i pe cei dragi. Era prea mult ca să îndure în tăcere şi, din pieptu-i, se revărsară nişte sunete slabe, seci, ca un uşor cloncănit.

Varvara gemu speriată, plesni din palme, apoi le duse la gît, sugrumîndu-şi ţipătul.

Mama amuţi, ca şi cum i s-ar fi scurs ultimele picături de viaţă, privirea îi era istovită ; încă puternică, respiraţia o făcea să tresară, apoi, fără a conteni de tot, se încetini, iar în ritmul ei sălta uşor şi plapuma ce-o acoperea pe bătrînă.

Ei aşteptau, simţind cu toate fibrele fiinţei lor că sînt copiii acestei femei. Le era milă de bătrînă, fireşte, dar mai mult îşi plîngeau de mila lor : ştiau că după moartea mamei vor rămîne cu o rană în suflet, greu de vindecat. Fiecare în felul său şi toţi laolaltă trăiau un sentiment ciudat, nou : amara mulţumire că se află aproape de bătrînă, în ceasul morţii ei, aşa cum se cuvine oricărui copil şi că, astfel, îşi vor cîştiga dreptul la iertare — nu una omenească, venind din partea mamei, ci o iertare deasupra celor pămînteşti, dar atît de trebuincioasă în viaţă ! Erau, deopotrivă, şi îndureraţi şi înspăimîntaţi. Fiind martorii acestei lungi agonii, îi înfricoşa gîndul că văd ceea ce oamenilor nu le este îngăduit să vadă şi, fără a da crezare propriilor simţăminte, doreau ca acest martiriu să ia mai repede sfîrşit.

Bătrîna continua să respire.

Nemaiputînd să rabde, Ilia îi șopti ceva lui Mihail și, deodată, ca un răspuns la aceasta, bătrîna deschise ochii, privind lung în juru-i. Îi venea să plîngă, dar lacrimile îi secaseră. Se repezi să-i vină în ajutor Varvara, care se puse pe bocit fără trudă, strident, și bătrîna, susținută de această voce, care-i pătrundea bine auzul, nu se mai prăbuși în neființă. Dezvățată să mai vorbească, găsi totuși cele mai dragi cuvinte, care-i stătuseră, întotdeauna, pe buze :

— Liu-sia — îngăimă ea cu greutate. Il-ka. Var-va-ra.

— Sîntem aici, mamă, sîntem aici, o încurajă Liusia. Stai liniștită. Sîntem lîngă tine.

— Măicuțăăă ! se porni Varvara.

Încredințată că privirile ei și vocile ce le auzea n-o înșală, bătrîna se liniști, lăsîndu-se în voia bucuriei și a suferinței de pe urmă. Îi privea pe toți, dar părea că ființa i se scufundă într-un adînc nemărginit. Deodată, ceva o opri și ea se întoarse iarăși de pe acel drum. Fața i se schimonosi, privirile căutau. Plînsul Varvarei o stingherea și ceilalți o potoliră pe sora lor.

— Tanciora, se tîngui rugător bătrîna.

Se priviră între ei, își amintiră că așa o alinta mama pe Tatiana și răspunseră într-un glas.

— Încă n-a venit.

— Acușica sosește.

— Îndat' vine ea.

Bătrîna înțelese și înclină ușor capul. Chipul își regăsi pacea, ochii se închiseră. Din nou se afla departe, la hotarul dintre viață și moarte.

Ceilalți se împrăștiară — aveau nevoie de odihnă. Lîngă bătrînă rămase numai Varvara, care plîngea încet, fără să mai stînjenească pe careva. Să fi tăcut acum — toți și-ar fi simțit sufletul mai greu.

3

Să se fi întîmplat o minune — cine poate ști ? — dar iată că bătrîna, văzîndu-și copiii, începu să prindă viață. Mai căzu în neființă de cîteva ori, coborînd tiptil în abisu-i întunecat, dar își reveni de fiecare dată. Întredeschidea ochii cu un geamăt străbătut de teamă : mai sînt aici copiii ei, sau totul fusese o nălucire ? O vegheau neîntrerupt. Cel care-i stătea la căpătîi, își chema frații de cîte ori mama își venea în simțiri ; recunoscîndu-i, ea se căznea să plîngă. În cele din urmă izbuti. Acum își auzea glasul slab, vlăguit, ieșind cu chin din gîtlej, după ce fusese pe cale să se stingă. Încetul cu încetul, bătrîna se îndrepta. Tot ce mai trăia în trupul acela slab, prindea puteri, se supunea voinței femeii, însuflețind-o, dîndu-i viață. Spre seară, într-atît se învioră, încît găsi putere s-o strige pe Nadia și s-o roage :

— De mi-i face și mie o cașă, vroi cum i-o gătești Ninkăi... Subțirică să fie.

— Din griş ai vrea ?

— Da, da. Din griş. Olecuţă. Să-mi ud cu ceva gîtlejul. Subţirică să fie.

În casă începură să alerge care încotro, să se afle-n treabă. Din fericire, Nadia mai avea griş, dar focul se stinsese demult. Plita era rece, astfel că hotărîră să folosească reşoul electric ; cotrobăiră mult pînă îl găsiră şi, abia atunci, îşi dădură seama că, la acea oră, curentul electric e oprit. Mihail fu trimis să aprindă focul în vatra din curte. Liusia şi Varvara îşi găsiră sămînţă de gîlceavă : vasul în care să pună la fiert grişul. Varvara era în stare s-o îndoape pe maică-sa cu un ditai ciaun plin, iar Liusia o lămurea că atîta fiertură i-ar vătăma bătrînei, că-i vor găti din nou, cînd o mai dori. Ilia îi tot dădea tîrcoale lui Mihail, minunîndu-se :

— Halal mamă avem ! Văzuşi, frăţîne-miu ?

— Rădăcină de voinici ! Neamul nostru nu-l prohodeşti cu una cu două.

— Vroi caşă — zice ea — îhî. Văzuşi ? Drept să-ţi spun, eu nu mai trăgeam nădejde. Gata, gîndeam că ăsta-i sfîrşitul. Pe cînd ea, caşă vroi — zice — să-mi fierbeţi caşă şi pace ! Înseamnă c-a răzbit-o foamea. Ca să vezi !

— Dacă apucă să îmbătrînească, femeile o duc mult. O babă, cu cît pare mai prăpădită, cu atît trăieşte mai dihai, cearcă şi tu să bagi de seamă. Crezi că se duce pe copcă, sufletu' abia se mai ţine în ea, da' tot n-are astîmpăr. S-or fi trăgînd toate astea din ceva.

Înveselit, Ilia o ţinea pe-a lui :

— Halal mamă avem ! Straşnică-i mama ! Cine ar fi crezut ! Noi alergăm după votcă, să-i fie pentru pomană, iar ea de colo dă poruncă : „Mai staţi — zice — oameni buni, fetele mele şi feciorilor, că eu mai am poftă de caşă“ ! Ilia izbucni în rîs şi repetă : Mai am poftă de caşă — zice. De nimic nu vroi să ştiu, dedeţi-mi caşă şi pace !

— E istovită, vorbi mai cumpătat Mihail. Păi cum dară, de-atîtea zile o fărîmitură n-o pus în gură. Oricare-ar fi ajuns la fel.

Se iviră în fugă şi femeile, cărînd tot felul de vase, învîrtindu-se în jurul vetrei, de-ai fi zis că aveau să gătească, „la şase mîini“, cine ştie ce mîncare nemaipomenită şi nu o oarecare fiertură de griş, cît să-ncapă într-o ceaşcă. Negreşit, Ninka era şi ea de faţă, încurcîndu-se printre fustele lor. Nadia o alunga mereu, dar nu era chip să scape de ea. Ninka înţelegea că s-a petrecut ceva însemnat şi se temea să nu-i scape vreun amănunt din ceea ce se va întîmpla mai departe. Varvara năduşise tot alergînd de la vatră la bătrînă ; în fugă, se ţinea cu mîinile de burtă, ca o femeie gravidă, şi o îndemna pe maică-sa să aibă răbdare :

— Olecuţă mai rabdă, măicuţă, olecuţă, îndat' e gata.

Ţinînd cana în mînă, Liusia îşi hrănea mama, care bea caşa încet, cu sorbituri mici. Înghiţea de două ori şi se odihnea, iar înghiţea şi iar se odihnea. Băuse abia cît un copil de ţîţă, dar se şi istovise. Lăsîndu-se pe spate, făcu un

semn să i se ia cana. Trecu un răstimp binicel pînă să-și vină în fire.

— Of, mi-am pierdut răsuflarea. Grea treabă ! Stomacu' meu, bietu', s-o chircit de tăt, un' să se lărgească ?

— Lasă, mamă, nu-i nimic, o îmbărbătă Liusia. Așa-i bine. Nu-ți încărca stomacul dintr-o dată, să nu-ți strice. Mai tîrziu, o să bei iarăși.

— Stomacu' meu, bietu', s-o chircit de tăt — repetă bătrîna, cu o bucurie amară. Credea c-am și întins-o la drum. S-o pornim pe alte meleaguri, Ana Stepanovna. S-o pornim cu zurgălăi.

Respirînd mai ușor, își aținti privirea într-un punct fix. Părea că aiurează :

— Da' eu, nerușinata, îl duc de nas, îl întorn din drum, ba îmi mai și rîd de 'mnealui, îl îndop cu cașă. Un' să-ncăpe-n el cașa la care rîmnesc eu ? Ah, minte-proastă !

Deodată, se înecă și începu să tușească. Liusia se repezi s-o potolească :

— Mamă, n-ai voie să vorbești atît de mult. Ești încă foarte slăbită.

— Acuși să tac, vas'că ? răspunse bătăioasă bătrîna. Îmi văd odraslele din an în Paști și să-mi pun lacăt la gură ?

Erau toți în jurul ei și mama îi cuprinse în privirea-i încețoșată, dar plină de mîndrie. Apoi, mai liniștită, le mărturisi :

— Se făcea de parcă mă-nghiontea careva și striga : „Hei ! Ți-au sosit copiii !“ De-i așa — mi-am zis eu — să-mi văz întîi copiii și-apoi pot să mor, 'nica nu-mi mai trebuie.

Îi era greu să vorbească, ostenise și, împotriva voinței, tăcu. Dar fericirea de a-și vedea copiii nu-i dădea răgaz. Bucuria i se citea în tresărirea feții, în zbuciumul mîinilor și-al pieptului, în zvîcnetul gîtului. Pentru a o feri de oboseala unor răspunsuri, tăceau și ceilalți, adunați în jurul patului. De cîteva ori, ochii i se aburiră de lacrimi și se uită la ei tulburată, cu îngrijorare. Capul mic îi tresărea ori de cîte ori își plimba privirea de la unul la altul, recunoscîndu-i :

— Uite-l pe Ilia, asta-i Varvara, iat-o pe Liusea...

Fiindcă nu le putea desluși destul de bine chipurile — poate din pricina lacrimilor sau a vederii slabe — bătrîna se mînie pe sine. Iarăși îi trecu prin minte că trăiește un vis sau are vedenii — amintiri din îndelunga-i viață — și de-aci vălul încețoșat care-i stăruia înaintea ochilor.

Adîncindu-se în sine, rămase neclintită.

În cameră mai dăinuia lumina blajină și clară a acelei zile senine, înainte de asfințit. Bătrîna stătea culcată cu capul la fereastră, și soarele, bătînd spre celălalt capăt al patului. își răspîndea razele pe peretele din față, răsfrîngîndu-se apoi asupra ei. Abia acum văzu soarele și se bucură de seva lui dătătoare de viață. După hăul nemărginit și întunecos în care rătăcise, simți cum îi încălzește întreaga ființă, cum o pătrunde ca o răsuflare ocrotitoare, punîndu-i sîngele în mișcare. Nu, nu visa : în vis, soarele nu te-ncălzește, iar gerul

nu te-ngheață. Un sunet plăcut, îndepărtat, îi zumzăi ușor în urechi și se stinse la fel de neașteptat precum se iscase ; scrutîndu-și amintirile, bătrîna înțelese că îl păstrase necontenit în ea, încă din anii tinereții, cînd îl auzea deseori. Era un sunet viu, care n-o putea înșela.

— Doamne ! Doamne ! șopti bătrîna.

Își adună puterile și deschise ochii. Toți rămăseseră pe loc, în așteptare, dar mamei i se păru că s-au apropiat. Acum îi vedea mai bine.

Într-un colț, lîngă ușă, Nadia stătea ca o străină, ținînd-o lîngă ea pe Ninka.

Cu Ilia, bătrîna nu se putuse deprinde încă de data trecută, cînd venise acasă după întoarcerea din nord. Sub țeasta-i cheală, fața îi apărea ciudată, ca un desen caraghios, de parcă Ilia și-ar fi vîndut la cărți chipu-i de altădată. Se schimbase cu totul, devenise mai neastîmpărat, mai grosolan, deși, la vîrsta ce-o avea, i-ar fi stat bine să fie bărbat la locul lui. Se vedea că Ilia e un înstrăinat pe meleagurile unde trăia, nu prinsese el rădăcini acolo.

Bătrîna îl privi îndelung, pînă o cuprinse oboseala. Vroia să-l regăsească pe Ilia al ei, cel pe care-l născuse, îl crescuse și-l păstrase în amintire ; imaginea cunoscută ba se apropia, ba se îndepărta de cea pe care-o avea în față. Era el, dar cu totul altfel. Atîta osînză pusese pe trup, atîta vreme trăise printre străini, departe de ea, încît maică-sa acum credea, acum nu credea că îi este fiu. Se făcea de parcă Ilia al ei, cîndva un peștișor mic, fusese înghițit de un coșcogeamite pește, mai ceapcîn,

și-acum trăiesc amîndoi în același trup. Încearcă de-l strigă și poate nici nu răspunde pe dată ! Întîi ar întoarce capul, să vadă care-i cel strigat, de cine și de ce. Bătrîna era încredințată că acolo unde plecase, Ilia era nefericit. Eh, să fi rămas la țară... Liusia, nu-ncape vorbă, ea e orășeancă sadea, din cap pînă-n picioare. Îi dăduse viață bătrîna, nu vreuna de la oraș, dar pesemne dintr-o greșeală. Da, Liusia își găsise rostul, pe cînd Ilia — nu. Nici orășean nu părea, nici țăran, nici om străin, nici el însuși. Avea chipul vesel, dar privindu-l pe Ilia, bătrîna simți, fără să-și dea bine seama de ce, că i se face milă de el.

După un răgaz, ochii Anei Stepanovna se opriră asupra Varvarei, care stătea la picioarele ei. Nerăbdătoare să fie luată în seamă, aceasta se aplecă înainte, în întîmpinarea privirilor mamei. „Măicuță, sînt eu, fiica ta cea mare, am venit să te văd, dar nu vrei să te uiți la mine !“ strigase Varvara ieri. Și, iată, făcîndu-i pe voie, bătrîna se uita acum la Varvara. O văzu, mușchii feței îi tresăriră și dădu ușor din cap, ca și cum ar fi blagoslovit-o, dorindu-i o bătrînețe liniștită, singura fericire de care mai putea avea parte. Bătrîna suspină, fiindcă, în sinea ei, știa : nu, nu-i va fi dăruită fiicei sale fericirea asta, nici gînd ! Cercetînd chipul Varvarei, abia se stăpîni să nu plîngă. Ei, mamei, nu-i mai trebuia nimic — și bucuriile și suferințele vieții rămăseseră în urmă — însă Varvara mai avea de trăit și ce bine-ar fi să nu se mai chinuiască.

Nu-l ocoli nici pe Mihail, deşi îl cunoştea mai bine decît pe sine, dar vroia să vadă cum îi stă alături de ceilalţi. Adesea îşi amintea o veche zicală : primul fiu — în dar domnului, al doilea — ţarului, al treilea — ţie, să-l ai la bătrîneţe. Lui Dumnezeu şi ţarului le dăduse ea mulţi fii, de-ar sta să-i numere, ar podidi-o plînsul ; dar şi cei rămaşi în viaţă, cum creşteau, cum erau buni de muncă, se şi făceau nevăzuţi, ca nişte căţei smulşi de lîngă mama lor şi daţi pe mîini străine. Doar Mihail nu-şi luase zborul, cu drept cuvînt îşi spunea bărîna că-l adusese pe lume să-i fie ei sprijin, să-şi poată trăi întreaga viaţă în casa-i părintească — nici prin minte nu-i trecuse, vreodată, că altunde ar mai putea trăi. Nu-l socotea pe Mihail cel mai bun dintre copii, nu, dar aşa îi fusese sortit : să trăiască lîngă el, iar pe ceilalţi să-i aştepte în fiecare vară, să-i aştepte şi iar să-i aştepte...

În afara celor trei ani de armată, Mihail fusese tot timpul alături de maică-sa ; sub ochii ei se însurase, devenise soţ şi tată, mă rog, ca toţi bărbaţii, sub ochii ei se apropia de bătrîneţe cu paşi tot mai repezi. Într-atît îi învăţase felul de-a fi, într-atît era deprinsă cu el, încît nici nu băga de seamă cînd şi cum se schimbă. Mihail cel de ieri era Mihail cel de astăzi. Deh, cu Ilia altfel se întîmplase, de la o poştă se vedea ; cînd plecase în nord, avea păr în cap, iar acum era chel de tot. Mama lua seama cum se schimbă chiar şi Varvara, care dădea pe-acasă aproape în fiecare lună : se-ngrăşa mereu, ofta bătrîneşte şi se pornea pe

plîns cu sau fără pricină, iar în părul negru se iviseră fire argintii. Ilia, Liusia, Varvara, Tanciora... Parcă dinadins plecaseră din casă, pentru ca mama lor să-i vadă cum se schimbă, trezindu-i statornic o aducere aminte despre scurgerea timpului : de la ultima întîlnire a trecut atîta vreme, ori atîta şi-atîta... Fiecare venire a lor îşi avea înţelesul ei, dintr-o dată îmboldind-o înante cu cîţiva ani. Părea că îşi măsoară bătrîneţea cu anii copiilor şi nu cu propria-i înaintare în vîrstă. Fără ei, viaţa i s-ar fi desfăşurat pe nesimţite, în forfota treburilor de zi cu zi, pînă i-ar fi bătut ceasul. Da-i stătea gîndul la asta ? Ea una ştia : să-i aştepte ! Se sufoca de atîta aşteptare, mai ales de cînd căzuse la pat. Iar ei, în vremea din urmă, veneau tot mai rar. Toţi îşi aveau familia lor, traiul lor. Nu mai erau tineri şi viaţa, departe de a-i dezmierda, lăsase brazde adînci. Îi înţelegea prea bine.

Liusiei, mama îi aruncase întîi o privire fugară, dar apoi îşi miji ochii, cercetînd-o pe furiş. Se simţea stînjenită faţă de Liusia, îi era ruşine că e atît de bătrînă şi slabă — numai piele şi os. Îşi spunea că şi Liusiei pesemne i-o fi ruşine cu o astfel de mamă. Ia te uită cît e de frumoasă şi de învăţată fiica ei, ba chiar şi vorba îi e altcum, mai aleasă decît pe-aici ; cuvintele ar fi parcă cele ştiute, dar ca să le înţelegi, trebuie să te căzneşti din toate puterile. Întreab-o orice pofteşti — răspunsul e gata. A cutreierat şi a văzut cît alţi zece... Pe cînd ei, bătrînei, ce-i fusese dat să vadă într-o viaţă de om ? Zi şi noapte — muncă şi somn !

Se zbătuse ca o pasăre-n colivie, asemeni celor care-i fuseseră în preajmă. Toți socoteau că așa le fusese scris. Liusia, însă, trăia după alte legi, necunoscute și de neînțeles. În viața pe care-o duce fiică-sa, multe se petrec într-un chip deosebit, nou, poate că se și moare altfel — de unde să știe bătrîna ? Era prea tîrziu să-și mai lase ea vechile-i deprinderi ! O să moară cînd i-o veni ceasul, o să plîngă cînd o avea poftă, așa, bătrînește, cum știa. Totuși, de față cu Liusia, maică-sa se stăpînea din răsputeri, nu cumva să-i scape o vorbă, ori să facă ceva care s-o supere pe fata ei.

Își sorbea din ochi copiii, cu lăcomie, cu grabă, străduindu-se să-și întipărească în minte, pentru vecie, fiecare chip. Dar tot nu se sătura privindu-i.

— Liniștește-te, mamă ! îi spuse mîngîietor Liusia. — Liniștește-te și încearcă să te odihnești.

— Ați venit !

Bătrîna își acoperi fața cu mîinile și începu să plîngă.

— Am venit, mamă, am venit ! răspunse cu vioiciune Ilia, în numele tuturor. E-n ordine !

Varvara tresări și îi șopti șuierător :

— Nu mai țipa așa ! Nu vezi ce se petrece ?

— Ați venit ! repetă bătrîna, liniștindu-se. — Am mai apucat să vă văd !

Rostise aceste cuvinte ca pe-o destăinuire ce ușurează sufletul ; avea un glas încrezător, ca al oamenilor în vîrstă care se cunosc de mulți ani și stau de taină. Tăcu o vreme. Apoi, cu ochii închiși și cu același glas, continuă :

— Mă deștept și 'nica nu pricep : eu îs asta, ori nu mi-s eu ? Cată că nu mă mai simțeam deloc, nici tu mîini, nici tu picere. Numa' sufletu' dăinuia în mine și acela oho-ho, rătăcit. Asta-i, mi-s moartă — îmi zic — altfel nu m-ar împresura atîta beznă. Slavă ție, doamne, că m-ai mîntuit ! Numa' ce-mi zic așa, că văd și o lumină mare, ca de zi. Ochii s-or deschis singuri, fără să-mi mai deie de știre. — Bătrîna deschise ochii și, fără să privească la careva, îi lăsă să se obișnuiască cu soarele. — Iac-așa ca acuși, atîta lumină erea, ba și mai și ! Ce-o mai fi și asta ? mă gîndesc eu. Cine-ți face-n năcaz cu așa frumusețe de zi ? Dau să vă văz pe voi și-abia nu-mi crez ochilor ! Apăi mai trăgeam eu nădejde ? P-ormă... cum să fiți toți acilea și numa' Tanciora să lipsească ? Zac eu și-mi zic : „Se vede treaba că așa i-e hărăzit omului, după ce-și dă sufletul, să mai vază o dată ce-o lăsat în urmă și pentru cine l-o durut inima".

— Ei, bravo, mamă, îhî ! spuse cu o veselă uimire Ilia, clătinînd din cap. — Cîtă vreme n-ai putut îngăima un cuvînt și-acum, minune, ce vorbăreață ești ! Turui pe nerăsuflate !

— Zău, mamă, nu mai vorbi atît, n-ai voie ! o mustră Liusia, dar fără siguranța de mai înainte, parcă speriată de ceva.

— Las-o în pace, să vorbească, dacă poate ! Bine că s-a deprins iarăși atît de repede. Ca-n basme, îhî.

— Mulțumită vouă, da, mulțumită vouă ! le deslușí simplu bătrîna. Că eu și fost-am pe cea lume, da, acolo fost-am știu ce vorbesc.

Da' aţi venit voi şi făcui cale-ntoarsă. Vie sau moartă, nu m-o răbdat inima : hai înapoi să vă văd. M-am înturnat.

Glasul i se subţie, ca un firicel firav, ici pierzîndu-se, colo ivindu-se din nou.

— M-o ajutat Dumnezeu. Îmi dete şi puteri să mai am olecuţă înfăţişare de om : acu' nu vă speriu prea tare, puteţi sta, iac-aşa, frumuşel, în jurul meu.

— Deci, totul i se datorează lui Dumnezeu ? Interesant mai judeci tu, mamă !

— Şi lui şi vouă. Cărei mame nu-i cresc puterile, cînd îi sînt copiii în preajmă ? Ce, încape-ndoială ? Mai cu seamă că nu v-am văzut atîta vreme. Inima-mi dă ghes să mai schimb o vorbuliţă cu voi înaintea sfîrşitului. Îmi adun cele din urmă puteri din trup şi le dau glasului, care se porneşte făr' de mine. Eu deschid gura, iar el o ia la vale, pîn' ce osteneşte. Ei, să încep greu mi-i, ce-i dreptul. Parc-aş sări un dîmb. Şi răsuflarea mi se taie.

Odihnindu-se, bătrîna privi îndelung peretele încă luminat de soare. După strălucirea albă şi crudă din timpul zilei, razele-i aveau o nuanţă mai dulce, trandafirie. O împăcare adîncă, senină, izvorînd din acest amurg blînd, se aşternu pe faţa bătrînei, dezvăluind o stare sufletească pe care o trăiesc, mai ales, oamenii foarte în vîrstă. Părea că uitase de toţi şi de toate, chiar şi de sine. Părea că nu mai ştie de nimic, nici măcar că respiră — dar ea respira cu puteri înnoite. Părea că nu mai vede altceva decît raza însorită de pe perete, ca o pată ce se măreşte şi îi pătrunde în ochii deschişi,

ţinîndu-i sub stăpînire. Da, bătrîna trăia ! Trăia mai slobod, mai lucid decît înainte, fără trudă, oblăduită de suflarea grijulie a vieţii.

Toţi rămăseseră în jurul patului, nu era cuviincios din parte-le să se îndepărteze. Chiar şi să vorbească între ei simţeau că nu se cade. Aşteptînd să mai audă glasul mamei, se străduiau să nu privească unul la altul.

— Şi acuşa se face de parcă mă poartă cinevaşilea pe braţe — spuse ea, fără să-i privească. Parcă 'nica nu se află subt mine. Da' nu simţ teamă, îi ca-n firea lucrurilor.

Tăcu un răstimp, rămînînd neclintită, apoi veni iar pe pămînt. Privirile-i coborîră obosite dar, la vederea copiilor, resemnarea zugrăvită o clipă pe chip, trecu într-o tihnă şi caldă bucurie. Din nou i se păru că ochii o înşală şi i se adresă cu îngrijorare Liusiei :

— Cînd aţi venit ?

— Eu şi Ilia am venit aseară.

Codindu-se, bătrîna întrebă :

— Ceva bunătăţuri nu mi-ţi adus de fel ?

— Vezi, tu, mamă... ne-am grăbit... n-am mai avut vreme — răspunse Liusia tărăgănat, vădit stingherită. — Abia am izbutit să prindem vaporul. La debarcader am ajuns în fugă.

— Păi nu la mine îmi fusese gîndul. Mia 'nica nu-mi trebuieşte. Întrebai pentru Ninka, copiliţa mea ce bunicică.

Bătrîna întinse mîinile spre nepoată, care stătea lîngă Varvara, dar nu putu s-o atingă. Speriată, fetiţa se feri, dîndu-se înapoi, dar bunica nu se supără.

— Pitesc bomboanele în geamantan, apoi i le dau cîte una. Se bucură şi Ninka, da' nici eu nu rămîn mai prejos. A dibuit, şireata, cum îi treaba. Îmi sare dinainte: „Bunică, hai să ne uităm ce mai găsim prin geamantan!" „Nica nu găsim" — îi zic, da' ea neam s-auză. Şi tot aşa o fac pe niznaiu, mă joc cu ea, parc-am fi de-o samă. E-o bunicică fătuca mea, nu se dezlipeşte de mamă-sa mare. Tăifăsuim împreună şi parcă mi se-nveseleşte sufletul. Aşa-i omu' bătrîn, dă în mintea copiilor.

— Mîine dimineaţă mă reped la prăvălie, să cumpăr ceva, făgădui Liusia.

— Las' că nu-i trebuie nimica — spuse cu stinghereală Nadia. — Că doar nu umblă flămîndă. S-o învăţat să se bage peste tot. E-o rîzgîiată.

— Să te duci, să te duci! o îndemnă bătrîna pe Liusia. Da' să nu i le 'mînezi deodată, ci doară puţintele. Cîte-or rămîne, adă-mi-le acilea, le pui bine, i le dau eu şi-i zic că-s de la mine. S-o mai răsfeţe olecuţă maică-sa mare, înaintea sfîrşitului.

Liusia îşi aduse aminte:

— Mamă, ţi-am trimis struguri. I-ai mîncat?

— Poamele acelea verzi?

— Da, struguri le spune.

— Da' mai dă-i păcatelor. Au la mijloc sîmburi şi nu poci să-i aleg. I-am dat Ninkăi şi i-o ronţăit cu sîmburi cu tot, ce mai zgomot făcea! Mănînce-i sănătoasă, dacă-i plac — mi-am zis — mie la ce-mi trebuiesc? Să stric orzul pe gîşte? 'Nica, Liusia, 'nica nu-mi trebuieşte. Îndeajuns mi-o dat Dumnezeu bucuria să vă mai văd odată înainte de moarte. Oare nu-i preţuiesc darul?

Bătrîna izbucni într-un plîns scurt, fără lacrimi, care-i uşură sufletul, apoi tăcu şi-şi şterse ochii uscaţi.

— Lasă, mamă, linişteşte-te, ai să te însănătoşeşti, o să fie bine! o încurajă Liusia.

Bătrîna nu răspunse. Privirile îi erau atrase iarăşi de raza reflectată pe peretele de care se lipiseră nişte muşte întîrziate. O vrajă nepămîntească, îndepărtată de toate cele lumeşti îi cuprinse făptura. Părea că a văzut şi a înţeles ceea ce nimănui nu-i este dat pe pămînt. În încăpere se lăsă o linişte adîncă. Nu răzbăteau nici zgomotele de pe uliţă. După un scurt răgaz, fără să-şi desprindă privirea de pe perete, bătrîna vorbi din nou. Avea o voce strălumінată, tainică, de spovedanie, înfiripată parcă fără vrerea ei:

— D'apăi eu, Varvaro, d-aseară auzit-am cum mă jeleşti. Al tău erea glasul, al tău, ţiu minte. Da-mi ziceam că mă jeleşti ca pe-o moartă. Iac-aşa. Încă dinainte să cad în nesimţire, zăceam şi gîndeam: „Cum o să mor, îndată vine Varvara, mă jeleşte şi mi-i deajuns". În tine îmi pusesem nădejdea. Şi iaca, deodată te şi aud. Vas'că numa' de pe lumea cealantă te poci auzi — mi-am zis.

Varvara înlemni, cu gura căscată, dînd doar din cap — nici să vorbească, nici să plîngă nu era în stare.

Ilia se apropie de Mihail şi îi şopti uluit :
— Straşnică mai e mama noastră ! Nu ţi se pare ?
— Cin'să ştie, pesemne că morţii aşa or fi, mai pot să auză cîte cevaşilea — adăugă bătrîna. Cin' să ştie ? Ochii li-i închide careva, da' urechile rămîn destupate.
— Ce tot spui, mamă ? întrebă Ilia, cu voce răsunătoare. Despre ce tot vorbeşti ?
— Despre ce ?...
Căutîndu-l cu privirea pe Ilia, bătrîna se sfii să răspundă, dar în cele din urmă rosti :
— Păi de bucurie că vă văz, nici nu ştiu ce să mai spun. Trăncănesc verzi şi uscate. Nu vă supăraţi, rogu-vă, pe bătrîna voastră mamă. Of, rău mi-am ieşit din minţi !
— Ei, mamă, şi tu ! Ce crezi, oare nu ne bucurăm că te-ai îndreptat ? Acum dă-i zor, să te înzdrăveneşti mai repede ! Vom merge şi în ospeţie, îhî. Ce rost are să stăm acasă ? Ne gătim şi mergem cu toţii în ospeţie. De nu poţi altfel, te luăm în braţe. Doar ai cine să te poarte pe braţe.
— Mai bea puţin — o îndemnă Liusia, dîndu-i mamei cana cu griş. — Acum se poate, stomacul ţi s-a dat pe brazdă, se descurcă el.
Ajutată de Liusia, bătrîna încercă să-şi ridice capul. De data aceasta, bău mai mult şi, respirînd adînc, se miră de ea însăşi :
— Ian te uită ! S-a scurs ca-ntr-o groapă făr' de fund. Că bine se zice : şi pe pat de moarte, ar mînca de toate.
— Ei, vezi, de-acum o să-ţi fie mai bine. Mai tîrziu o să mai bei.

— Of, da' nu mai încape nimicuţa.
— Lasă, fii liniştită, o să încapă.
— Măcar s-o poci aştepta pe Tanciora, se tîngui bătrîna. La ce-o fi zăbovind atîta vreme ? Încai de n-ar fi lovit-o vrun năcaz !
— Vine ea, mamă, nu-ţi face griji. Are cale lungă de străbătut, dar cu siguranţă că vine.
Bătrîna se rugă de ei :
— Să nu vă răspîndiţi aiurea, mai staţi olecuţă cu mine. De vine Tanciora, nu vă mai ţiu. Doară înţeleg, vezi bine, n-aveţi putinţa să întîrziaţi.
— Deocamdată, nimeni n-are de gînd să plece.
— Mai rămîneţi. N-o să vă sîcîi, stau liniştită. Zac şi iar zac. Numa' acuşa mi-am dat drumul la gură, că mult v-am dus dorul. De bucurie, nici că mă pot stăpîni. — P-ormă o să tac chitic. Vedeţi-vă de treburi care cum vreţi. Dacă-mi mîngîi ochii cu voi măcar odată pe zi, mi-ajunge.
— Ce-i tot dai zor cu „n-o să vă sîcîi" şi „o să tac chitic" ? o luă la rost Liusia. Cum se poate să gîndeşti astfel, mamă ? Ce-ţi trece prin minte ? N-ai niciun motiv să te dezvinovăţeşti, te rog înţelege odată acest lucru.
— Nu vorbi aşa, măicuţă ! o susţinu Varvara pe soră-sa. Nu mai vorbi aşa, că nu ştiu ce se alege de mine !
Nici Ilia nu rămase mai prejos :
— Ei, mamă, zău, mamă...
Bătrîna tăcu fericită, dar nu-şi putu stăpîni bucuria mult timp :

— Deschid ochii și vă văz acilea, în jurul meu! Acușa parcă mi-aș lua zborul și-aș tot zbura, ca pasărea cerului, să le dau de veste tuturor. O, doamne...

Deși înserarea se apropia cu pași repezi, în izbă mai stăruia o strălucire senină. Soarele limpede al asfințitului lumina fereastra lîngă care zăcea bătrîna și razele lui, străbătînd pînă în tavan, se răsfrîngeau învăluitor în încăpere. Tot ce sălășluia aici le era apropiat și drag copiilor bătrînei. Totul părea că se însuflețește odată cu mama lor, prinzînd glas, ori poposind în scurte tăceri, cuprinzîndu-i în priviri duioase, ori pline de mîndrie, răspîndind un simțămînt dezmierdător de tihnă și pace. Era de necrezut că izba va supraviețui, că va dura după ce-o va fi părăsit bătrîna, într-atît trăiseră laolaltă și ajunseseră împreună la capătul bătrîneților, într-atît păreau că-și trag sufletul numai sprijinindu-se una pe cealaltă. Pe dușumea trebuiau să calce cu mare luare aminte, ca să nu-i stîrnească dureri mamei, iar cuvintele pe care le schimbau cu ea, se păstrau în pereți, în cotloanele izbei, peste tot.

Aerul, același pe care îl respiraseră cîndva în copilărie, îi ademenea să-și depene amintirile de odinioară, dar nici el nu mai avea prospețime și forță, la fel ca bătrîna lor mamă.

Ferestrele se chirciseră, devenind ferestruici. Ca să treci pragul ușii, trebuia să-ți pleci capul. Acum, li se păreau ciudați și pereții netencuiți, prin care ieșeau în afară capetele albe ale buștenilor. Sub grinda tavanului, atîrna cîrligul leagănului care, înainte vreme, nu rămînea gol aproape niciodată: abia îl părăsea un copil, că-i lua locul altul.

De ambele părți ale ferestrei, peste cercevelele de sus, se aflau două rame cu fotografii lipite una lîngă alta, în care erau prezenți toți: Ilia și Mihail în armată — trimiteau salutări din locurile unde-și făceau stagiul; Ilia în nord, la volanul unei mașini; Varvara cu bărbatu-său, amîndoi la fel de țepeni, cu ochii la fel de holbați, în picioare, ținîndu-se strîns de spătarul unui scaun, parcă de frică să nu cadă; Liusia cu capul înclinat într-o parte și sprijinit într-o palmă; tot Liusia, undeva, la băi, printre niște uriași și nemaipomeniți copaci. Tatiana, încă țărăncuță, cu o fetișoară mică și plină de spaimă, de credeai că s-a fotografiat sub amenințarea cu moartea.

În colțul drept, pe raftul de lîngă icoană, se afla lampa. Noaptea trecută o folosiseră, dar altfel n-o luau de-acolo luni de-a rîndul. Aici bătrîna se închina fără să-și ridice privirea. Și mai la dreapta, aproape de fereastra lîngă care zăcea bătrîna, atîrna un afiș, adus cu doi ani în urmă de la întreprinderea de exploatare forestieră: reprezenta un băiețaș ieșind din pădure, cu o cazma în mînă. Dedesubt era o inscripție: „Copaci mulți de-ai să sădești, viață lungă-ai să trăiești". La început, pădurea fusese verde, dar muștele îi dăduseră o tentă gălbuie și chiar băiețașul parcă devenise mai copt în acești ani. Oricum, ei se obișnuiseră cu afișul și nu-l dădeau jos.

Bătrîna își privea copiii mai liniștită, încredințată că nu se vor speria din te miri ce și că nu se vor face nevăzuți. Grăia mai ușor, fără poticneli, găsea repede cuvîntul potrivit. Mai ostenea încă în timp ce vorbea, dar era, totuși, stăpînă pe voința ei : dacă simțea că-i trebuie odihnă, se oprea. Prinsese iar obiceiul să-și cruțe puterile, nu se mai istovea dintr-o dată, amînînd cîte unele pentru mai tîrziu.

Seara senină se înstăpînise cu puteri depline. Peste izbă și întreaga suflare coborîse răcoarea și întunericul.

Îndreptînd plapuma cu care era învelită maică-sa, Liusia o dădu puțin la o parte și, deodată, oprindu-se, strigă :

— Mihail, ia vino încoace !

— Ce s-a întîmplat ?

Neînțelegînd nimic, speriată și rușinată, bătrîna își ghemui picioarele.

— Ia uită-te aici, Mihail ! îi arătă ceva Liusia, cu o furie reținută în glas.

— Unde ?

— Uite, aici, aici !

— Ei și ce ?

— Cum „ei și ce" ? Mai și întrebi ! Ești orb ? Nu vezi cum arată cearceaful ? Nu vezi cît e de negru ? Cred că nu l-ați mai schimbat de vreun an ! E posibil să lași un om bătrîn și bolnav —, nimeni altul decît propria ta mamă — să doarmă pe asemenea cearceaf ? Cum de nu ți-e rușine ?

— Ce tot îi dai zor cu rușinea ? Ce, am ajuns și responsabil cu cearceafurile ?

— Dar să-l fi văzut puteai ? Să fi spus să i-l schimbe puteai ? Bănuiesc că da. Nu era prea greu, pe cît se pare. Ori ți-e totuna în ce condiții își duce viața măieuța noastră ? Doar tu ești stăpîn aici !

Liusia nu văzu cum se aprinse la față Nadia, gata să intre în pămînt de rușine.

— Liusia, Liusia ! încercă bătrîna s-o oprească pe fiică-sa.

Liusia se întoarse spre ea. Dînd neputincioasă din mînă, mama îi spuse :

— Of, am răgușit strigîndu-te. Da' de ce nu mă-ntrebi și pe mine ? Găsiși pricină de sfadă dintr-un cearceaf ! Of, Doamne, la ce-mi trebuie mie cearceafuri albe ? Iaca na ! Toată viața am dormit făr' de ele și n-am murit dintr-atîta ! Acu' s-o făcut o modă nouă : să-ți așterni albituri. Da' încearcă să speli grozăveniile astea ! Rămîi fără mîini !

— Mamă, acum vorbesc cu Mihail, nu cu tine.

— La ce să vorbești cu Mihail, cînd eu vreau să-ți deslușesc cum îi treaba ? Da' văz că tu o ții morțiș pe-a ta. Vezi bine, n-am glas să țip mai tare ca voi. Ca de mere pădurețe mi s-o acrit cu cearceafurile aiestea ale Nadiei. Toată ziua-bună ziua mă sîcîie ; hai să le schimb, hai să le schimb. Am și ostenit tot zicîndu-i să se lase păgubașă. Zac și tot zac, la ce să mă mai miște ? Iaca, o să mor, mă spală și deodată se duce mizeria, că făr' așa ceva, nu mă bagă în coșciug.

— De ce aduci iar vorba despre asta ?

— Doară nu m-am făcut sănătoasă ! Auzi, de ce aduc iară vorba !

Amărîtă, bătrîna tăcu, dar mult n-o răbdă inima :

— Mi-ai tras o sperietură ! Uite, nici acușa nu-mi trag sufletul. Mă spăimîntai să nu fi văzut tu cine știe ce subt mine, nu cumva s-o fi încurcat. Că de la mine... ce s-aștepți ? Sînt mai neputincioasă ca un copil mic. Nici că știu pe ce lume mă aflu.

— În schimb, fiul tău ar trebui să știe ! se încăpățînă Liusia. De-asta ți-e fiu. Nu mă duce mintea cum tu, mama noastră, ai fost lăsată să zaci pe-un cearceaf ca ăsta ! Și culmea, toți socotesc că așa-i firesc. Cîtă nesimțire !

Nadia se dezlipi de lîngă perete, unde stătuse tăcută în acest răstimp, și se strecură afară.

După cîteva clipe de tăcere, Mihail bombăni :

— Ți-ai găsit și tu să te agăți de cearceaf.

— Degeaba, degeaba ai vorbit așa de față cu ea — spuse bătrîna dînd din cap. Nu-i de fel vinovată. De cîte ori nu m-o bătut la cap să-l schimbe ! Da' mia nu-mi venea să mă mișc. Și nu-mi venea și mi-era teamă.

— Nici nu i-am vorbit ei.

— Dară nu ei și pîn' la urmă tot ei i-ai vorbit. Păi cui altcuiva ? Ea mă grijește, nu Mihail.

Varvara oftă.

— Of, of, of și aoleu ! Nici nu știu ce să mai zic.

— Dacă nu știi, taci din gură —, mormăi Ilia. Ce mare nenorocire !

— Ția nu ți-am zis nica'.

— Nici eu ție.

Ca să încheie această discuție neplăcută, bătrîna întrebă :

— Cît am zăcut făr' să știu de mine, Mironiha n-o venit să mă vază ?

— Parcă nu am văzut-o, răspunse Mihail.

— Dă ea fuga îndată. Cum o auzi că mi-am venit în simțiri, dă ea fuga să-mi povestească de una, de alta. Nu știu cum mi-aș fi trăit traiul făr' de ea. Stăteam amîndouă de vorbă și timpul trecea mai ușor. Dă ea fuga să mă vază, negreșit. O să zică : „Da' pe tine, fato dragă, la ce nu te mai ia odată moartéa ?“ De cînd o știu, așa o fost ea, glumeață. Ian te uită-n tinda ei, e deschisă ori nu ? De-acilea, de la fereastră, se vede.

Varvara se ridică și se prăvăli pe pervazul ferestrei.

— Nu, pare zăvorîtă.

— Aleargă ea pe undeva. N-are astîmpăr să stea locului, toată vremea aleargă. Las' să alerge cît o țin picerele. De zăcut are timp, n-au intrat zilele-n sac. Și eu aș fugi acușica pe urmele ei, numai că am cam isprăvit-o cu alergătura.

— Mamă — o întrerupse Ilia, făcîndu-i cu ochiul lui Mihail — mamă, ai ceva împotrivă ca eu și Mihail să bem un păhărel pentru însănătoșirea ta ?

— Of, bărbații, bărbații ! sări Varvara. Fără băutură nu puteți trăi !

— Nu putem, îhî ! se declară de acord Ilia, cu fața numai zîmbet.

— Beți, dacă aveți poftă le îngădui bătrîna. Da' nu acilea, lîngă mine. Nu pot suferi duhoarea de băutură.

— Păi se-nțelege, dacă așa zici, n-om sta aici. Noi voiam să bem pentru tine, mamă, ca să nu mai bolești, îhî.

— D-apoi beți și pentru necuratul. Lui aiestea-i sînt mai pe plac.

— Ei, auzi vorbă, pentru necuratul !

— D-apoi așa și este. Naiba știe ce bunătate găsesc unii în băutură. Mia de mi-i da tăt aurul din lume și n-oi pune o picătură-n gură. Iară dînșii mai azvîrlă și bani pe ea. Ei ! Parcă de v-aș zice să nu beți, gata, mi-ați și da ascultare... Ți-ai găsit ! Acușa, dacă v-ați pus în gînd să beți, n-aveți decît, dar cu măsură. Să nu vă beți și mințile. Pe tine nici nu te știu cum ești cînd tragi la măsea, dar Mihail al nostru îi afurisit rău la băutură. Cînd se-mbată, biata Nadia și-ar lua lumea în cap.

Înveselit, fără pică, Mihail încercă să se dezvinovățească :

— Tu, mamă, îmi pui acu' în cîrcă toate păcatele.

— Niciodată nu vorbesc degeaba.

— N-avea grijă, mamă, o să bem puțin, doar așa, pentru poftă de mîncare.

— De Nadia nu mă pot plînge, continuă bătrîna să-și apere nora, după ce plecară bărbații.

Se uita la Liusia, ca și cum ar fi vorbit numai cu ea.

— El mi-i fiu, ea — noră, dar aș păcătui de-aș zice că mi-o greșit cu ceva. Ca să-mi poarte de grijă, îi trebuiește răbdare, nu glumă. Niciodată nu mi-o vorbit răstit. Dacă n-am pricină, de ce s-o învinuiesc de pomană ? Și de băut îmi dă, și-n termofor îmi pune apă. Că eu, cînd mi-i frig, doar cu termoforul îmi mai duc zilele. Sîngele mi s-o răcit de tăt, parcă nici n-ar mai curge în vine, îl mai am doar cu numele.

— Trebuie să te învelești mai bine, o sfătui Varvara, ca una care știe bine ce și cum.

— Ce să mai mă învelesc, cînd și-așa Nadia mă fofolește cu toate bulendrele. Nici să mă mișc nu mai poci. Greutatea mă apasă, dar picerele tot îmi tremură de frig. Atunci o strig pe Nadia sau o trimit pe Ninka după ea. Nadia vine, îmi încălzește apa și parcă mi-i mai bine. Fără Nadia, de mult m-aș fi prăpădit, ce mai vorbă ! Treaz, Mihail îi om de ispravă — numai uneori îi scapă cîte un răcnet — da' cînd se-mbată, îi crîncen, tare ne mai amărăște viața. Și de mine s-agață și de ea. Atuncea îți vine să-ți iei cîmpii.

— Cum adică, se agață de tine ? insistă Liusia, devenind mai atentă.

— Cum... Uite-așa ! Se ține scai de ea, să-i scoată băutură din pămînt, iar el abia-abia mai stă pe picioare. Din piatră seacă să i-o scoți și să i-o pui pe masă ! Da' Nadia de unde s-o ia și cu ce bani ? O gonește la magazin și gata : „Tu lucrezi acolo și-ți dau ei“. D-apăi, Nadia la magazin face doară curățenie, de băutură nici nu se apropie. Să aibă și dînsul

un grăunte de judecată! De unde! Poţi să-i dai şi cu paru-n cap, că o ţine una şi bună: băutură! Dacă stărui şi eu, să-l înduplec, se răţoieşte la mine înveninat: „Tu, mamă, dacă zaci, vezi-ţi de zăcut şi taci din gură". Beat, atîta-i de amarnic, că am ajuns să mă tem de el. Iac-aşa! Şi pe Ninka o iau să doarmă cu mine, cînd îi vine lui să-şi facă damblaua.

— Iată cum stau lucrurile! spuse stăpînită Liusia.

— Ce nesimţit! se revoltă Varvara, aruncîndu-şi privirea spre uşă. Înseamnă că s-a ticăloşit de tot, dacă se poartă aşa cu măicuţa.

— Alteori vine, se aşează lîngă mine şi-mi zice: „Hai să stăm de vorbă, mamă". Despre ce să vorbesc cu el, cînd îi în aşa hal de beţie, că nici capul nu şi-l poate ţine drept? „Aha, nu vrei să stăm de vorbă? La mine stai, eu îţi dau de mîncare şi ţi-i silă să vorbeşti cu mine?" Da' de ce să-mi fie silă? Cînd te trezeşti, vino să vorbim, dară nu în asemenea hal! Iac-aşa se leagă de mine, of, of, of!

— O să discut cu el —, făgădui Liusia. Îi spun cîteva, să mă pomenească nu alta. Cum de îndrăzneşte? Auzi tu: „Stai la mine, îţi dau de mîncare"... Nu i-ar fi ruşine!

— Să nu te iei la harţă cu el cînd îi beat. Că atunci nu-i în stare să priceapă nica', mai rău îl asmuţi. Îi amarnic la beţie, amarnic rău, o ruşine, nu alta! După ce doarme, vine iară la locul lui. Of, făr' de băutura asta, ar fi altfel de om. Băutura aduce nenorocire.

— Nu trebuie să bea! spuse Varvara.

Bătrîna clătină din cap şi oftă:

— Dară cin' zice că trebuie? În ziua de azi, îi o podoabă şi cel care bea dar nu-şi pierde capul, iară omul care nu bea deloc, să-l tot porţi pe palme şi să-l arăţi lumii, ca pe-o ciudăţenie: „Priviţi, oameni buni, ce minunăţie!" Lui Mihail al nostru îi e de ajuns să pună în gură o picătură, că p-ormă îi ca un butoi fără fund: cît ai turna în el, nu se mai umple.

— N-aş fi crezut, zău, n-aş fi crezut că Mihail al nostru a ajuns atîta de rău! continua Liusia să se mire.

— Uite că o ajuns — puse gaz pe foc Varvara. Că doar n-o să minţească măicuţa noastră.

— Da' eu la ce să minţesc? se supără bătrîna. Ce nevoie am să-mi clevetesc feciorul faţă de voi?

— Păi asta şi ziceam. Că doară n-o să minţească măicuţa noastră.

— Dar de îndurat, uite că îndură măicuţa! i-o reteză Liusia pe-acelaşi ton. Mihail o batjocoreşte şi ea îl apără. După care adaugă, imitînd-o pe maică-sa: Pasă-mi-te „după ce doarme, vine iar la locul lui". Aşteaptă, deci, să-şi facă somnul, aşteaptă! Şi cînd s-o trezi el într-o bună zi, te şi goneşte din casă.

— Nu m-o gonit de fel, de ce să spun vorbe cu păcat!

— Nu te-a gonit, dar o va face, dacă ai să-i treci mereu cu vederea. Mult n-a mai rămas!

— În neamul nostru nimenea nu şi-o alungat mama din casă.

— Dar în neamul nostru cine s-a mai purtat astfel cu mama lui ?

— Nimenea, nimenea ! fu de acord Varvara. De cînd mă știu pe lume — nimenea. Numa' el.

— Voi vă mîniați — spuse bătrîna încetișor, după o scurtă tăcere. Vă mîniați, dar dacă ați trăi acilea, lîngă mine, ați vedea că-i curat blestem, parcă nu știu eu ! Ba adu-mi una, ba alta, ba mă apucă tusea, de-mi ies ochii din cap. Hîrîi și iar hîrîi. Singură nu mă pot descurca să-mi fac nevoile. Mai rău nici că se poate. Ehei, de mult trebuia să fi murit, ajunge atîta chin și pentru mine și pentru ceilalți. Dară uite că tot mai zăbovesc pe pămînt. Înainte să-ți vină sorocul, nu mori. Cît îi treaz, el îndură și rabdă, însă cînd îi beat, ca tot omu', nu-i stăpîn pe sine. La început, mi-i necaz, p-ormă îmi trece. „La ce să mă mai supăr și pe cine ? Rabdă și tu — îmi zic în sinea mea — dacă te-ai apucat să trăiești atîta. Domnul a îndurat și ție ți-i dat".

Bătrîna vorbea iar cu ușurință. Amintindu-și de Dumnezeu, se simțea mai liniștită, respira în voie. Apoi se rugă :

— Nu-l mai dojeniți ! Lăsați-l în plata Domnului. Vroi să mor împăcată cu toții, să nu mă pomenească nimenea de rău. Astfel, moartea îmi va fi ușoară. Iac-așa ! Da' voi ce credeți ? Să nu vă certați din pricina mea, că mi se face și mai rău. Eu o să mor, dar voi, oho, mai aveți o viață de trăit. O să vă întîlniți, o să mergeți unul la celălalt. Doar nu sînteți străini, vezi bine, un tată și-o mamă

aveți. Ar trebui să vă vedeți mai des, nu dați uitării că sînteți frați și surori. Să veniți mereu și acilea, unde-i tot neamul vostru. Acilea o să fiu și eu, niciunde n-o să mă urnesc. Veți sta lîngă mormîntul meu, iară eu am să vă fac un semn că știu, o păsărică am să vă trimit, ca să vă dea de veste.

Tiptil, Nadia trecu pragul camerei ; dar, temîndu-se să nu stînjenească, se opri lîngă ușă, în spatele patului. Cînd o văzură, se întoarseră spre ea. Nadia trecu lîngă masă. Se așeză, punîndu-și pe genunchi mîinile ostenite de muncă. Avea Nadia un fel al ei de a se schimba brusc de la o clipă la alta. La muncă era ca o sfîrlează, dar cum se așeza, o cuprindea moleșeala și dormita cu ochii deschiși, de parcă sta la pîndă, să afle cînd să se ridice și să alerge iarăși.

— Terminași, oare ? întrebă bătrîna, încercînd să înnoade vorba cu Nadia.

— Am terminat, mai am să mîn vaca și gata.

— Mihail și Ilia unde-s ?

— În baie.

— Măcar de nu s-ar îmbăta și el acu', de fața cu oaspeții.

— Poate s-o stăpîni.

— Păi nici nu-i singur. Un oaspete îi ține tovărășie.

În sfîrșit, Nadia spuse pentru ce venise :

— Cinăm aici, sau în bucătărie ? Am pregătit totul.

— Mîncaţi aici ! ceru bătrîna. De ce să rămîn singură ? Că singură o să tot stau şi iar o să stau.

— Atunci, să aprind lumina.

— Dară aprinde-o, cin' te-opreşte ? Cum să mănînce în bezna asta ?

— Să-i chem şi pe bărbaţi, ori nu ?

— Dară tu crezi că pe ei îi hrăneşte necuratul ? răspunse bătrîna, fără să glumească. Cine altul să le dea de mîncare ? Că, vezi bine, băutura nu prea te satură ! Tu strigă-i şi treaba lor dac-or veni.

— Gîndeam... poate mîncă ei mai pe urmă.

— Dară de ce să pui masa de două ori ? Ţi-ajunge cît ai trudit azi.

— Hai, Nadia, să-ţi ajut şi eu, se oferi Liusia.

Simţindu-se vinovată faţă de Nadia pentru întîmplarea cu cearceaful, Liusia încerca acum să-i fie pe plac.

— Stai, stai, mă descurc eu şi singură. Trebuie doar să încălzesc mîncarea, cred că s-o răcit. Îndată sînt gata.

Liusia nu stărui.

Ilia şi Mihail veniră de asemeni. Erau roşii la faţă, ca opăriţi, şi-aşa parcă semănau mai bine, acum pînă şi un străin şi-ar fi dat seama că sînt fraţi : aceeaşi pometi ascuţiţi, aceleaşi sprîncene stufoase, ce se înălţau semeţ spre frunte. Amîndoi aveau cefele roşii. Lui Ilia sîngele îi năvălise la cap şi chelia îi era încinsă ca para focului.

Gălăgioşi, se aşezară la masă. Cu glas strident, Mihail întrebă :

— Ei, mamă, cum îţi merge ?

— Ce-i aia, „cum îţi merge ?“ — replică Ilia, păstrînd tonul discuţiilor din baie. Mama noastră-i grozavă. A dus de nas moartea şi pace !

Bătrîna îi privi cu dojană şi răspunse după cîteva clipe de tăcere.

— Moartea să ştii că n-o duci de nas.

— Ba ai dus-o, mamă, ai dus-o, nu te mai preface. Şi bine ai făcut ! Ce, în afară de tine, nu mai are cine să moară ? Se găsesc ei, îhî. Sînt pe lume destui oameni buni.

— Chiar aşa ! hohoti Mihail.

— Nesimţitule ! Mai bine tacă-ţi gura ! se repezi la el Varvara, ca şi cum atît ar fi aşteptat.

— Ce-e-e ?

— „Stai şi taşi şi să nu te mai prefaşi“ ! sîsîi Ilia un joc de cuvinte din copilărie, neînţelegînd mînia Varvarei, dar încercînd, oricum, să ia în glumă vorbele ei.

— Neruşinatule ! luă foc din nou Varvara şi se întoarse spre Liusia, aşteptînd ajutor.

Liusia fu nevoită să ia asupră-şi toată discuţia :

— În locul tău, Mihail, mi-aş ţine gura. — Liusia vorbea accentuînd fiecare cuvînt şi-l privea în ochi. — Ceea ce-ţi permiţi tu faţă de mama întrece orice măsură. Dar ia aminte : n-o să-ţi dăm voie s-o jigneşti, să-ţi baţi joc de ea !

— Da' ce-i cu voi, aţi băut gaz ?! Cine-şi bate joc de mama ?

— Tu! Cine altul? Bei pînă îţi pierzi minţile şi-atunci o terorizezi pe mama.
— Ce? Ce? Ce fac eu cu tine, mamă? Ce zice ea?
— Liusia, Liusia! o imploră bătrîna. De ce eşti tu aşa? Păi ţi-am zis, păi te-am rugat: nu vă certaţi, fie-vă milă de mine!
— Bine, mamă, acum încetăm —, se supuse Liusia. Dar, Mihail, ia aminte, cu tine încă n-am încheiat discuţia.
— Da' ce-ai zis că fac cu mama? N-am priceput. Cum ai zis?
— Vorbim noi mai tîrziu despre asta.
— Tu, Mihaile, să n-o obijduieşti pe mama noastră —! spuse Ilia. Nu se cade să-ţi obijduieşti muma.
Cu frate-său, Mihail nu se luă la harţă.
— Ai dreptate. Nu se cade să-ţi obijduieşti muma. E păcat. Niciodată n-am obijduit-o.
— Ea ne-a dat viaţă!
— Da' bine le mai zici! exclamă Mihail, ştergîndu-şi lacrimile de beţie. Înţeleg totul, chiar mai bine ca ele — adăugă, arătînd din cap spre surori. De ce crezi că s-au năpustit asupra mea? Fiindcă-s furioase. Le-am dat telegramă, le-am adus aici şi mama, uite, nu vrea să moară. Se gîndesc că le-am chemat pe degeaba, că le-am dus de nas. Las' că-nţeleg eu!
— Ascultă! Tu îţi dai seama ce vorbeşti? Ori ţi-ai băut de tot minţile? se repezi la el Liusia. Cum de nu ţi-e ruşine?
— Hai c-ai sărit peste cal! îl dojeni iar Ilia.

— De-am greşit, iaca tac —! spuse împăciuitor Mihail. Eşti mai mare ca mine şi trebuie să-ţi dau ascultare.
— Nu despre asta-i vorba.
— Pricep că nu despre asta-i vorba.
Apoi veni Nadia şi începu să pună supa. Pînă la urmă, tot fu nevoită să servească în două rînduri: întîi mîncară bărbaţii şi numai după aceea se aşezară la masă Varvara şi Liusia.
Bătrînei îi dădură puţină supă, în aceeaşi ceaşcă din care băuse fiertura de griş. Mîncau în tăcere.
Bărbaţii plecară, luînd cu ei lampa de lîngă icoană. Bătrîna oftă cu amărăciune.
— Nu cumva mai au încă băutură? Îţi stă mintea, nu alta! Doamne, fereşte-ne şi ne apără! Ian te uită ce fac, ian te uită la ei!

4

Bătrîna apucă o nouă dimineaţă.
Zăcuse mult timp cu ochii deschişi aşteptînd ivirea zorilor. În sinea ei, hotărîse să se ridice şi să şadă în pat cum s-o crăpa de ziuă, că rău o mai dureau oasele spinării şi coastele descărnate. Dar lumina parcă intrase-n pămînt, de-ai fi zis că-i înainte de Crăciun, iar în întuneric îi era frică să facă vreo mişcare. Pe bîjbîite putea cădea şi nici să strige n-avea putere. În sfîrşit, ferestruica dinspre răsărit începu să se curețe de zgura nopţii şi ochii bă-

trînei întrezăriră lumina de-afară. Pe urmă se desprinse din beznă şi a doua fereastră. În cameră începură să se reverse zorile reci, încă umbrite, dinaintea răsăritului.

După ce aşteptă să se lumineze mai bine, fără s-o piardă din ochi pe Liusia — doarme ori ba ?— bătrîna se trase mai aproape de capătul patului şi se odihni puţin ; apoi, proptindu-se în mîini, cu băgare de seamă, îşi lăsă picioarele în jos, pe podea. O cuprinse ameţeala şi, de teamă să nu se prăbuşească, îşi înfipse mîinile în pat. Se ţinea bine, minunîndu-se singură cît de vajnică e : ia te uită, cine-ar fi crezut ! Părea că nici nu mai are pe ce sta — un sac cu oase, atît rămăsese din ea — dar iată că şedea ! Îşi trase plapuma pe picioare, să nu se vadă cît sînt de slabe.

Era bucuroasă că izbutise să se aşeze. Cu o plăcută înfiorare, simţea cum întregul trup se eliberează de acea neputinţă care o ţintuise şi o încleştase la pat atîta vreme. Ochii îi cătau cu uşurinţă, privind drept înainte, nu mai trebuia să-i dea peste cap ; ieri, puteai crede c-o să-i iasă din orbite, atîta-i rostogolise încoace şi-ncolo. Curînd o pătrunse frigul în picioare, care atîrnau desculţe pe podea ; coborî un capăt al plapumei, învelindu-le. Iată că şi picioarele aveau încă viaţă, sîngele mai ajungea pînă la ele.

Dimineaţa, soarele nu pătrundea în izbă şi bătrîna ştia că a răsărit, fără să privească pe geam : avea simţămîntul că aerul unduieşte jucăuş, parcă atins de o suflare nevăzută. Ridicînd privirea, văzu razele soarelui răspîn-

dite pe bolta albastră, ca nişte scări gingaşe, pe care nu poţi păşi decît desculţ. Zburdau în înălţimi, într-o bucurie nebună, înainte să întîlnească pămîntul. Numai la vederea lor, bătrîna simţi că se încălzeşte şi şopti :

— O doamne...

Auzi mugetul vacii, dar n-o strigă pe Nadia. Se gîndi că-i timpul să se deprindă a se scula singură, fiindcă ea, soacră-sa, oricum nu mai era decît un musafir pe astă lume. Şi-apoi, dacă striga, o mai trezea şi pe Liusia. Acolo, la oraş, fiică-sa se-nvăţase să doarmă tîrziu ; păi atuncea doarmă cît pofteşte, tot n-are nici o treabă. Trăgînd cu urechea, auzi cum se îmbracă Nadia. Apoi uşa se deschise şi se închise scîrţîind, după care se aşternu iar liniştea. Dar bătrîna ştia că, în aceste clipe, izba e ca o oală cu ciorbă, pusă pe plită, gata-gata să bolborosească.

Într-adevăr, curînd se auzi un lipăit pe podea. Erau paşii Ninkăi. N-avea să iasă ea afară acum, de bună seamă, iar oala de noapte se afla aici, sub pat. Bătrîna se aplecă înainte şi, cu o şoaptă sonoră, o chemă pe Ninka. Adormită, cu ochii cîrpiţi de somn, fetiţa se apropie cu paşi mărunţi, făcu pipi şi se urcă în pat. Deseori se întîmpla la fel, Ninkăi îi plăcea să se aciuiască, dimineaţa, în patul bunicii. Dar acum, bătrîna era mai fericită ca în alte rînduri : îi fusese dat să mai trăiască o dată această bucurie duioasă de care avusese parte în viaţă. Ninka îşi dădea seama unde se află. Cu glasul adormit, bolborosi :

— Iac-așa, cînd ai să mori tu, aci am să dorm tot timpul.

— Păi să dormi, să dormi — încuviință în șoaptă bătrîna, îndesînd plapuma pe Ninka. Acilea, lîngă sobă, o să-ți fie cald și bine. Iarna iaca bate la ușă. Te-nvelești binișor și-o să-ți fie ca-n sînul lui Avram, de'nica n-o să-ți mai pese. Ah, tu mîndrețea mea ! Pe toate le știi, ca un om mare !

Și izba se cufundă iar în tăcere. Pe-afară, însă, zgomotele se întețeau și bătrîna își ciuli urechile. Deslușind ale cui vite mugesc mai tare, știa și care dintre gospodine s-a lenevit la sculat. Aștepta să audă vaca Mironihăi, cu puțină osteneală ar fi putut auzi chiar și glasul vecinei. De cînd o cunoștea, așa era Mironiha : cînd mulgea, înjura vita de mama focului. Ce fel de vacă o mai fi și asta, să n-o poți ține în loc ? Îi venea, oare, la îndemînă Mironihăi s-alerge cu scăunelul după ea prin toată curtea și să răgușească țipînd ? Ce mare lucru era s-o fi schimbat pe alta ? Ori, cine știe, poate-i plăcea Mironihăi să se chinuiască...

Anei Stepanovna i se părea totuși ciudat : pînă acum, nu auzise nici mugetul vacii, nici țipetele stăpînei. Parcă pieriseră laolaltă ! Doamne ferește, să nu cobească, să nu fie chiar așa ! Cum de n-a venit ea ieri ? Cum a răbdat-o inima ? Mironiha îi singură — cuc, nimenea nu-i poartă de grijă. Bătrîna întinse capul, doar-doar o zări ușa vecinei, dar nu izbuti să vadă decît acoperișul casei. Să se scoale din pat îi era teamă, așa că nu mai stărui.

Cu privirile ațintite afară, cu gîndul la Mironiha, nu auzi cînd intră Varvara și tresări de spaimă la auzul glasului ei.

— Acuși șăzi, da ? întrebă repede Varvara.

Revenindu-și din spaimă, bătrîna se făli :

— Păi vezi bine că șăd !

— Da' oare ai voie ?

— Cin' să-mi zică de am voie au ba ? M-am așăzat și iote că șăd !

Bătrînei îi era necaz că Varvara nu înțelegea ce înseamnă, pentru ea, faptul că șade.

— Bagă de seamă, să nu cazi.

— Nu mai cobi ! La ce să cad ? Dacă era să cad, nu te așteptam pe tine, darmite că șed !

— Pesemne din pricina Ninkăi stai așa.

— Ninka n-are de-a face, nu mai vorbi de pomană. Mă ridicai pîn' să vină ea.

Cu ochii lipiți de somn, Varvara vedea prost. Părul îi era zbîrlit. Căscînd, spuse :

— Am visat ceva, dar m-am trezit și nu mai țin minte ce. Orișicum era ceva de rău.

— Cum zici că era de rău, dacă nu ții minte ?

— Mă trezesc și-mi simțesc sufletul tare greu. Hai să dau fuga acilea — îmi zic — să văz, nu s-o fi 'ntîmplat ceva rău cu tine ?

— Nu, pîn-acuși 'nica.

Deodată bătrîna începu să se frămînte.

— Îmbracă-te și du-te la Mironiha. Haide, du-te ! Nu i s-o fi întîmplat ceva ? E singură ca un cîine. Moare și rămîne cu ochii sticliți în tavan, n-are cine-i închide.

— Da' la ce să moară ?

— Auzi vorbă ! „La ce" — mă întreabă. La ce mor oamenii ? De fericire, ce zici ? De alergăreață-i alergăreață ea, da' nici pînă la o sută de ani nu poci alerga. Vaca n-am auzit-o mugind azi. Am și ostenit tot ascultînd — nimic. Alteori, ridica tot satul în picioare pîn' ce intra iar în casă, dară azi parc-a pierit. De puteam, mă uitam eu singură, numa' ca acuși...

— Mă îmbrac și mă duc.

— Du-te, du-te ! Că doară nu mi-i străină, toată viața nu ne-am despărțit una de alta. Ba se repezea ea pîn' la mine, ba eu — la ea. Mă doare inima și de soarta ei.

Liusia se trezise, probabil mai înainte, cînd era de față Varvara, dar începu să se miște și deschise ochii abia după plecarea soră-si.

— Te trezirăm cu vorbăria noastră —, spuse cu vinovăție bătrîna. Dacă vrei, mai dormi, eu nu mai scot un cuvințel. Și ceștlalți o să umble încet, le zic eu.

— Am dormit destul. — Chiar și după somn, fața Liusiei era netedă, fără urmă de zbîrcituri, fără vreo umflătură. — Azi noapte am dormit bine, adăugă ea.

— N-ai visat nimic ?

— Nu.

— Da' Varvara zicea că a visat de rău, numa' că nu-și amintește ce. Am și trimis-o la Mironiha. Dacă, doamne ferește, visul o fi însemnînd ceva despre ea ? Of, of ! Și Tanciora, care nu vine și nu vine ! Mi-i și teamă să mă gîndesc ce-o fi cu ea.

— Vine, nu-ți face inimă rea. Azi trebuie să vină neapărat.

— Aseară tot așa ați zis și, poftim, ia-o de unde nu-i ! N-am închis un ochi toată noaptea. Ce m-am gîndit ? Poate sosește Tanciora, bate la ușă și n-are cin' s-o audă. Zac și ascult... Seara era altăceva, toți forfoteați pe-acilea. Într-un tîrziu, Mihail a început să ducă porcii la jir : hîrîia, of, ce mai hîrîia ! Părea că-l sugrumă careva. Și tot așa, pîn' ce s-o potolit. Dacă mă gîndesc bine, nu atît Mihail hîrîia, cît băutura din el. Se vede treaba c-au turnat în ei, nu glumă, de cu seară. Da' pîn' la urmă s-a astîmpărat, slavă domnului. Ș-apoi iară am rămas de veghe, singură, singurică. Nimenea nu bate-n ușă, nimenea nu ciocănește, iară eu zac și mă ascult pe mine. Of, of, că tare lungă mi s-o părut noaptea asta : cît un an ! Ce nu mi-o trecut prin cap ! Pîn' și cu maică-mea stătui de vorbă, i-am zis că viu la ea în curînd. Și pentru Tanciora m-am rugat lui Dumnezeu. L-am rugat s-o trimită la mine, de știe pe unde se află. Măcar să vină azi, altcum cine știe de-o mai pot aștepta. Doară simțesc eu, aiasta nu mai e viață. Înțeleg că bunul Dumnezeu mi-a dăruit ceva în plus, de la el, de dragul vostru. Că, vezi bine, orice viață își are capătul ei. Cum altfel ? Se-nțelege că așa e !

Pînă atunci, Liusia ascultase stînd în pat, dar cum o auzi pe bătrînă vorbind despre „ceva în plus, de la Dumnezeu", se dădu repede jos. Maică-sa era bucuroasă că poate să

vorbească, se săturase de atîta tăcut, toată noaptea.

— Nici că mai trăgeam nădejde să apuc dimineaţa, atît mi se părea de nesfîrşită noaptea care-o trecut. Ce-o mai fi şi asta — mă întrebam — trec nopţile una după alta, făr' pic de zi între ele şi eu nu ştiu nimic? Nu — îmi zic tot eu — e doară o singură noapte, uite că toţi dorm, nimenea nu se trezeşte. M-am chinuit rău de tot, nu mai am vlagă-n mine. Să dorm — neam, îs prea sătulă de somn, da' pleoapele tot mi se coborau. Ochii au învăţat să se-nchidă noaptea — ce să le faci? Da' eu mă căznesc şi-i fac să stea deschişi, că mi-i frică: dacă adorm şi nu mă mai trezesc? Somnu-i frate bun cu moartea! P-ormă aud cîntatul cocoşilor. Vestesc zorile. Ei, aşa că apucai ziua. Hai să mă aşăd — mi-am zis — că nu mai puteam îndura: bietele mele oase descărnate s-au tocit de-atîta zăcut.

— Astăzi şezi, mîine ai să te ridici din pat —, îi vorbi pe un ton blînd Liusia, în timp ce-şi aduna aşternutul. Ai să te ridici şi ai să mergi şi n-ai să mai spui că trăieşti o viaţă străină.

— Păi străină şi este! se încăpăţînă bătrîna.

Fără să mai stăruie, Liusia strînse patul pliant, îşi puse în ordine îmbrăcămintea şi se opri în dreptul ferestrei. Începutul zilei răspîndea voie bună. În bătaia soarelui, aerul înveselea înălţimile, prin limpezimea lui se dezvăluia vederii întreg satul. Rîul scînteia. Dincolo de apă, pe coama dealului în sus, se căţăra pădurea, ce părea acum mai apropiată; verdele ei dens, neobişnuit pentru vremea de toamnă, era estompat de sclipirea orbitoare a soarelui. În văzduh plutea o strălucire suavă, lină. Numai în sat se mai desprindeau umbre răzleţe, de care se fereau pînă şi cîinii, parcă temîndu-se să nu se împiedice în ele.

Era de neînţeles de ce ieri se lăsase ceaţa aceea deasă, iar astăzi domnea atîta linişte, atîta senin.

Amintindu-şi de bureţi, Liusia hotărî că e tocmai o zi potrivită să dea o fugă în pădure. Numai de i-ar merge bine maică-si!

Se dezlipi de lîngă geam la apariţia Varvarei, care striga din prag, de parcă ar fi vestit o mare bucurie:

— Mi-am amintit, măicuţă, mi-am amintit!

— Ce ţi-ai amintit?

— Păi visul meu. E-un vis rău, cum bănuiam. Din capul locului ţi-am zis că-i de rău şi iaca aşa-i. Ştiam eu.

— Ei, ei? o îndemnă maică-sa să povestească.

— Vas'că se făcea că stăm roată o grămadă de muieri, da' mi-erau străine toate, nici una măcar să fie cunoscută. Şi cum zic, se făcea că stăm roată şi lipim colţunaşi. Cu ce gîndeşti tu că-i umpleam?

— De un' să ştiu? La ce mă mai întrebi?

— Cu noroi.

— Cu ce?

— Cu noroi. Pe jos — cît vezi cu ochii — noroi şi noi îl luam pentru umplutură, în loc

de carne. Şi se făcea de eram tare bucuroase c-om avea colţunaşi cu noroi. Chiar şi hohoteam de bucurie, nu alta! D-apoi eu le ziceam: „Bre, muierilor, de ce luaţi voi noroi de-acela prost, ce fel de colţunaşi o să iasă, făr' de grăsime? Iote, acilea, am eu noroi mai gras, din ăsta să luaţi!“ Şi ele începură să folosească noroiul meu. Şi-acuşa, cînd îmi aduc aminte, tremur toată.

— Ş-apoi a mai fost ceva?

— Nuu, 'nica, altceva nu-mi aduc aminte. Da' colţunaşii îi văz şi-acuşa înaintea ochilor. Stăteau înşiraţi deopotrivă, albi şi frumoşi, unul lîngă altul. Vis rău, din capul locului am zis că-i rău.

Clătinînd din cap speriată, Varvara întrebă:

— Care i-o fi înţelesu'? Ce pacoste! De ştiam, nici nu m-aş fi culcat, să nu visez aşa grozăvenie.

— Mai bine ţi-ai păstra în gînd visele tale! o sfătui Liusia.

— Cum adică? Dac-am visat, ce-ar trebui? Să zic că n-am visat?

— N-aveai decît să-ţi mănînci singură colţunaşii! Oare nu pricepi nimic? Îi lipsea mamei visul tău? Oricum îşi închipuie că trăieşte nu ştiu ce viaţă străină, iar tu apari şi pui sare pe rană. Doamne, ce tact ai! Simt că-mi pierd minţile...

Furioasă, Liusia ieşi din cameră, fără să închidă bine uşa care scîrţîi strident, apoi începu să se deschidă larg.

— Închide-o, se rugă bătrîna.

Dar Varvara nici n-o auzi şi începu să se vaite:

— Orice-aş spune, tot nu-i bine, tot nu-i pe placul ei. Of şi iar of! De toate-i vinovată Varvara şi numai Varvara! Acum nici să viseze nu mai are drept. Cum să mă feresc de vise, dacă dorm şi ele mi se înfăţişează? Doară nu eu le chem! Ce-ar trebui să fac, să nu mai dorm deloc?

— Nu mai lua şi tu aminte la tot ce-ţi zice.

— Cum să nu iau aminte, cînd mi le zice-n faţă? Că doară n-oi fi surdă. Ea vorbeşte, iară eu ascult...

— Of, Varvara, Varvara! Cu cine-i fi semănînd tu, de eşti aşa bleagă? o jeli bătrîna. Apoi, pe dată, îşi aduse aminte de altceva: Ţi-am spus dară să te repezi pînă la Mironiha, ai fost au ba?

— Încă n-am fost.

— La ce nu te duci?

— Acu' mă duc.

— Du-te Varvara, du-te! De-azi dimineaţă nu-mi iese din minte. N-o fi lovit-o vreo nenorocire? Trebuie doar să treci drumul. De-o mai găseşti în viaţă, zi-i că o cheamă băbuţa. De cînd n-am mai dat ochii cu ea!

Tîrşindu-şi picioarele, Varvara se îndreptă spre uşă. Bătrîna strigă în urma ei:

— Închide uşa, că mă trage rău de-afară. Îmi îngheaţă picerele.

Dezobişnuită să mai şadă, bătrîna obosise, dar cum Ninka se întinsese de-a latul patului, bunică-sa se sili să mai rabde. Îi era milă să scoale fetiţa. Biruindu-şi durerea din

spate, se chirci cu mîinile sub burtă şi astfel, cu spinarea arcuită, îi era parcă mai uşor. Se mai odihni puţin, dar îşi dădu seama că şi în-gheboşată dacă stă, tot o paşte primejdia — uşor se putea rostogoli — aşa că se îndreptă iar, îşi dezdoi spinarea, se legănă uşor apoi oftă.

— Măicuţă, auzi tu, măicuţă, Mironiha ta nu-i acasă —! strigă Varvara de la fereastră. Nadia spune că de dimineaţă a plecat în sat, devale.

— Mda, da —, murmură bătrîna şi, după o clipă de tăcere, îşi zise: Iară aleargă pe undeva! Of, cum s-o fi născut ea atîta de fără astîmpăr?

— Tot mai şăzi? întrebă Varvara.

— Da, mai şăd.

În cealaltă jumătate a încăperii începu să se mişte Mihail. Hîrîind şi poticnindu-se, se tîrî în tindă, zdrăngănind cu căuşul de vadră. Uşa, se-nţelege, n-o închise, de parcă ar fi fost singur în izbă. Bătrîna oftă de cîteva ori, dar nu vru să-l cheme pe Mihail. Se aplecă cu grijă şi începu să-şi înfăşoare picioarele în plapumă, dar frigul continua s-o pătrundă; poate că alţii nici nu l-ar fi luat în seamă, dar ea îl simţea pînă-n măduva oaselor.

Se zgribuli şi tăcu.

— Pămînt de visezi, nu-i chiar atît de rău — murmură apoi, cam şovăitoare, privind neliniştită în jur.

Ziua dădea în pîrg, scurgîndu-se în voie, mai repede.

5

Mihail dădu pe gît un căuş plin cu apă şi răsuflă adînc; cît timp i se scurse prin gîtlej, îi simţi prospeţimea şi tăria răcoroasă, apoi îl apucă din nou greaţa. Se scutură şi apa îi chiorăi fără noimă în burtă. Mai vru să bea, dar se răzgîndi — ce rost avea? Abia că te îngreunează şi-apoi te face să alergi mereu afară. Proptindu-se în mîini, ieşi în prispă. Acum îi erau nesuferite şi soarele şi aerul care începea să se încingă. Pe ploaie, ori cînd bate vîntul, ţi-i mai uşor, ceva parcă te biciuieşte şi te smulge din starea de mahmureală, dar pe uscăciunea asta nu-ţi vii în fire cu una-cu două. Mihail era desculţ, îmbrăcat numai cu maieul, dar nici nu simţi vreo schimbare între aerul din izbă şi cel de afară — totul i se părea la fel de searbăd şi tulbure.

Fiindcă abia se ţinea pe picioare, se aşeză pe o treaptă, dar se ridică brusc. Frînturi de gînduri înceţoşate de băutură, despre cele petrecute ieri, îi amintiră de votca ce aştepta în cămară. Ce lucru de mirare, de cînd deschisese ochii, abia acum îi venise în minte! Pesemne fiindcă nu era obişnuit; niciodată nu se întîmplase să aibă atîta votcă în casă şi, oricum, de-o veşnicie nu-i rămînea măcar o picătură pe-a doua zi. Mai zăbovi aşa o vreme. Doar ştia bine că ieri adusese, împreună cu Ilia, o ladă plină cu sticle şi că, dintr-odată, oricît chef ar fi avut, nu putea bea toată votca şi, totuşi, nu-i venea să creadă că se afla acolo.

Nici nu era un fapt de crezut... În cămara a cărei ușă dădea tot în tindă, ridică cu grijă cîrpele cu care acoperise lada și obrazul i se încreți într-un zîmbet fericit : în semiîntunericul cămării, de jos, privirea-i fu izbită de strălucirea unduioasă a capacelor de metal. Doar prin trei lăcașuri dăduse iama, celelalte sticle stăteau rînduite la fel de frumos ca la magazin.

Uite minune, întreaga noapte votca a stat aici și n-a avut nici pe dracu ! Mihail scoase o sticlă și o vîrî grăbit în buzunarul pantalonilor.

Apoi se așeză să se odihnească pe aceeași treaptă de unde tocmai se ridicase. Greața îl mai chinuia, oho, mai era încă mult pînă să-i treacă, dar întreaga făptură i se învioră la gîndul clipelor promițătoare, bine cunoscute, ce-aveau să urmeze : adulmeca băutura și cum o mai adulmeca ! Acum poate și să mai stea puțin, să ducă de nas mahmureala — pasămite ți se-ntorc mațele, nici de viață nu-ți mai arde ; dar, în sinea ta, știi că nu e mult pînă să-i vii de hac. De aceea nici nu ți-e teamă să bagi în seamă pacostea asta, fiindcă știi ce repede ai să te descotorosești de ea. Așa-i firea omului. Grozav ar fi să te simți la fel de bine, mort de oboseală, dar nu oricînd, ci seara, înainte de culcare, cînd nu-ți mai pasă de nimic. Tot un soi de viclenie ar fi și asta. Vrei, nu vrei, viclenie este.

Ar mai fi stat el așa, făcîndu-i în necaz mahmurelii, dar auzi din grădină vocea Nadiei și gîndi că acum n-are nici un haz să se în-

tîlnească cu ea. Mai avea timp. Cam ce-ar putea ea să-i spună, știa el prea bine. Vru să intre în izbă, să se încalțe, dar își închipui cum o să-l stînjenească sticla din buzunar, cînd s-o apleca ; și-apoi, tocmai acolo era cel mai ușor să dea nas în nas cu Nadia sau vreuna din surori. Așa că se răzgîndi și, desculț cum era, se îndreptă într-acolo unde-și pusese în gînd să se ducă de la început : în baie, la Ilia.

Acesta dormea dus. Nici tu griji, nici tu chinuri, de-ai fi zis că l-a cufundat în somnul ăsta adînc o noapte de treierat. Mihail se așeză în fața lui, pe un butuc adus ieri de-afară, și ascunse sticla după colț. Aici, în baie, era și cotețul în care, iarna, închideau găinile. La nevoie, cu unele prilejuri ca cel de-aseară, era folosit și ca masă. Ieri, bunăoară, băuseră aici și n-au avut de ce se plînge. Două sticle mai stăteau și acum la vedere, dar a treia zburase, cine știe cum, în coteț, cu toate că ușa fusese închisă. Și-acum zăcea răsturnată acolo. Ei, halal treabă cu sticla asta. Dacă intră cineva și o vede, ce gînduri își face ? Că doar n-au golit-o găinile !

Mihail ar fi vrut s-o scoată, dar cum să treacă peste Ilia ? Scuipă înciudat : dacă-i goală, să zacă acolo. Pe urmă se ridică ea singură.

— Ilia ! strigă el din răsputeri.

Era primul cuvînt pe care-l rostea în acea zi și glasul lui neîncercat încă, îi răsună tulbure, hîrîit. Totu-i ars pe dinăuntru, nici o vorbă nu mai poți scoate ! După ce tuși bine, Mihail își drese vocea.

— Auzi, măi, Ilia!
Ilia îl auzi prin somn și începu să respire în alt ritm.
— Scoală, măi... ți-ajunge cît ai dormit!
— E încă devreme, bombăni Ilia, fără să deschidă ochii și fără să se miște.
Era de-ajuns să tacă, ori să zăbovească cu răspunsul și ar fi adormit iar; de fapt, nici nu se trezise de-a binelea, nici nu vroia să se trezească. Trăgea cu dinții de somnul lui, ca un copil pe care, seara, nu-l poți băga în pat, iar dimineața nu-l mai urnești din somn.
— Cum o să fie devreme! E ziuă în toată legea!
— Da' ce-i cu voi de n-aveți somn? Ieri m-a trezit Varvara, azi — tu. Și ne-am culcat dracu' știe la ce oră!
— Cum stai? întrebă Mihail, fără să ia seama la vorbele lui.
— Încă nu știu. Sînt viu chipurile, își descleștă gura Ilia.
— Pe mine parcă m-ar fi trecut prin mașina de tocat carne. Nu mai știu unde mi-s mîinile, unde mi-s picioarele. Cu chiu cu vai m-am tîrît pîn' aici. Tîrîș-grăpiș.
— Aseară am făcut-o de oaie, îhî.
— Dimineața, nici nu m-am dezmeticit încă bine și-am priceput cum stau lucrurile: s-a zis cu mine! Să zac, eu nu pot. Iar dacă mă ridic, dau să cad cu capu-n jos. Tu dormi, n-ai treabă. D-apoi eu — nu-u-u!
— Da, dimineața eu trebuie să dorm, îhî. Somnul mă liniștește, de parcă nici n-aș fi

văzut băutura. E lucru verificat. Numai să fiu lăsat în pace.
— Ca să vezi! zise cu invidie Mihail. Ai tu alt organism? Sîntem frați buni — parcă n-ar trebui să ne deosebim.
— Băutura nu întreabă dacă oamenii-s frați, ori ba.
— Hm! Am avut noroc c-am băut de-asta albă. Cu poșirca roșie ne-mbătam ca porcii. Eu nu mă ridicam azi din pat. Nu mă ridicam! Cum te văd și cum mă vezi. Mă cunosc eu bine.
— Aia roșie îmi face rău și mie.
— E-o boală ce-o cumperi, otrava asta.
— Ce?
— E boală ce-o cumperi, ziceam — repetă Mihail arătînd spre cap — mai dai și bani pe ea.
— Chiar așa-i.
— Pînă mai acu' cinci ani, n-aveam nici pe dracu! Beam oricît, iar dimineața mă sculam și plecam. Dar acușa mă culc și, dacă mai am un grăunte de judecată, mă și apucă frica: cum o să mă trezesc mîine? Bei otrava asta cu paharul și scapi de ea cu picătura. Pînă nu te stoarce și nu-ți întoarce stomacul pe dos, de vreo zece ori, nu-ți vii în simțiri. Scuipi și te gîndești că a rămas mai puțin în tine, că ai mai dat afară din ea, odată cu scuipatul. Și uite-așa, te chinuiești toată viața.
— Este și o poveste despre bucuria băuturii, își aminti Ilia. O femeie își trimise fata să-l caute pe taică-său, îhî. „Du-te la crîșmă — îi zice ea — că afurisitul iar e acolo". Și el,

vezi bine, acolo era, unde mai putea să fie în altă parte ? Fata zice : „Să mergem acasă, tăticule, c-așa a zis mămica !“ Tatăl o ascultă, apoi îi pune în mînă un pahar cu votcă. „Bea“! Fata se împotrivește : „Eu nu beau, eu nu pot“. „Bea cînd îți spun !“ Fata soarbe doar puțin și pe dată o apucă tusea, începe să dea din mîini, se învinețește. „Vai, cît îi de amară !“ Atunci, taică-său îi zice : „Da' ce, paștele și dumnezeii, credeați tu și maică-ta că beau mied aici ?“

Mihail izbucni în rîs :

— Ehei, ele-și închipuie că noi bem mied. Cred că-i mare bucurie pe capul nostru.

— N-ai auzit anecdota asta ?

— Nu, n-am auzit-o. Cu tîlc anecdotă ! Luată din viață.

Mihail tăcu, clătină din cap îndelung, ca un fel de încheiere la tot ce vorbiseră și hotărî că n-are rost să mai aștepte.

— Așa că, uite Ilia — spuse el, în timp ce scotea sticla de după coteț — trebuie să ne dregem.

— Ai adus-o !

Glasul lui Ilia tremură astfel, încît nu puteau desluși dacă e speriat ori bucuros.

— Mi-o fost în drum și am luat-o. Să nu mai alergăm p-ormă.

— Poate-i mai bine să nu bem ? Să mai așteptăm...

— Tu faci cum vrei, dar eu beau. Că altfel, pîn' deseară, mă duc dracului. Și-așa abia îmi trag sufletul. Să nu mă îngropați cumva pe mine în locul mamei.

— Ce mai e cu mama ?

— Nu știu, Ilia, nu-ți pot spune. Nu m-am dus s-o văd. Pesemne nu s-a întîmplat nimic, altfel muierile veneau într-un suflet să ne vestească.

— Așa-i, ne vesteau ele.

— Ei, ce fac : îți torn sau nu ? întrebă Mihail, în vreme ce desfunda sticla.

— Fie, toarnă. Să-ți țin tovărășie.

— Așa îmi placi.

— De mîncare n-avem nimic ?

— N-avem. Dacă ți-i a mînca, adă tu, eu nu vreau să m-arăt. Dă-le încolo... Ele își închipuie că noi bem mied.

— Nu-mi prea vine nici mie să cotrobăiesc după mîncare.

— Da' ce, ești, cumva, străin ? Iei ce trebuie și vii iute înapoi !

— Lasă, bem și-așa. Merge.

— Merge, de bună seamă. Și dacă bei mori, și dacă nu bei tot mori, așa că-i mai bine să bei și să mori, glăsui Mihail, de parcă ar fi rostit o rugăciune.

După care dădu votca pe gît, așteptînd, cu o tainică plăcere, ca băutura să-și găsească locul ei ; doar atunci puse paharul pe coteț, cu o deosebită grijă.

— Ele își închipuie că noi bem mied, repetă el, cu glas sugrumat și întretăiat, cuvintele care-i mergeau din ce în ce mai mult la inimă.

Ilia stătea în așternut și, strîmbîndu-se, îl observa atent pe Mihail.

— Cum e ? se interesă el.

— S-a scurs, diavolița. Încotro s-o iă ? Bea-o repede, că p-ormă ți se oprește în gît, de n-o poți urni. De la început trebuie s-o iei repede, să bagi frica-n ea.

Bău, în sfîrșit, și Ilia. Bău și flutură din mînă în dreptul gurii, ca un semn de rămas bun. Era un obicei. Aseară, gestul îl distrase pe Mihail, ba chiar și el dăduse, de vreo cîteva ori, din mînă, după ce golea cîte-un păhărel ; îi ținea isonul lui frate-său, să nu se iște vreo supărare, dar nu găsea nimic atrăgător în asta. Și-apoi, birui obiceiul lui — să dea dușca mai întîi, că pe urmă uita de toate, pînă și de rămas bun. Cine știe, poate pentru Ilia semnul acela însemna cu totul altceva. Mihail nu l-a întrebat nimic, ce rost are să pui astfel de întrebări ?

Dacă te uitai cu atenție, baia se asemăna mai curînd cu o bucătărie și nu numai din cauza coteţului. Nu era o obișnuită baie rusească, cum fusese cea din grădină, care arsese acum trei ani. După incendiu, Mihail își orînduise o baie vremelnică, într-un hambar. N-avea lavițe de scînduri, pentru baia de aburi, iar în loc de pietrele peste care se varsă apă fiartă, făceau foc într-o sobă de fier, unde încălzeau apa. Era baie doar cu numele, dar o foloseau și-așa. Cît despre baia de aburi, Mihail cerea îngăduință s-o facă cu toții la vecinul lor, Ivan. Deocamdată n-avea de gînd să-și ridice o construcție nouă, n-o putea face de unul singur, era de muncit, nu glumă. Dar pe locul unde fusese cîndva baia, în cenușă,

iată, creșteau cartofii de trei ani. Atîta-s de mari și frumoși, că nu te mai saturi privindu-i. În tot satul cartofii îs pipernciți, cît bobul de mazăre, pe cînd de pe locul ăsta, Nadia a și început să scoată cartofi pentru mîncare. Drept a zis cine-a zis : rău cu rău, dar mai rău fără rău.

Mihail stătea lîngă fereastră și o văzu de departe pe Varvara : năvălea spre ei, cu pas apăsat, ca un tanc. Înjurînd, Mihail ascunse sticla. Varvara se prăvăli peste prag și-și miji ochii. Venind de-afară, i se păru că în baie e întuneric, cu toate că și-aici era destulă lumină, care iradia o strălucire domoală, potolită, fără sclipiri orbitoare.

— Ăsta ești tu ? întrebă Varvara, privindu-l de-aproape pe Mihail.

— Nu, nu-s eu, ci Isus Hristos.

— Da' mai du-te încolo ! De unde să știu că ești acilea ? Credeam că Ilia e singur. Am venit să-i spun că măicuța noastră șade.

— Șade ?

— Da, da ! O priveam și nu-mi venea să-mi cred ochilor. Șade și se uită. Ține picioarele pe podea...

— Iar capul îl ține sus.

— Să nu-ți bați joc, Ilia, nu se cade ! îl dojeni Varvara. N-ai voie să vorbești așa de măicuța. Îi măicuța noastră, nu-i fiștecine.

— De unde-ai mai scos-o că-mi bat joc ?

— Mergeți și vă uitați. Cine-ar mai fi crezut !

Varvara dorea din suflet ca și frații să-și vadă mama, să se bucure la fel ca ea. Îi îndemnă din nou :

— Mergeți, mergeți, să vedeți cum șade măicuța. Altfel, ziceți că Varvara a scornit-o.

— Ce să vedem, las' să șadă, îi întoarse vorba Mihail. Nu trebuie plictisită prea mult. Fiți, însă, cu băgare de seamă, să nu cadă din pat.

— Nu, nici vorbă ! Stă bine.

— Mai încolo, mai tîrziu, venim și noi, făgădui Ilia.

Varvara privi în jur cu atenție și, fără să spună vreo vorbă, se întoarse să plece, dar o opri Mihail :

— Nadia-i acasă ?

— Acasă. Toți sînt acasă. Și Liusia. Și măicuța noastră-i acasă.

— Aud bine ? Și zici că măicuța-i acasă ?

— Da' mai lăsați-mă-n pace ! zise Varvara, pricepînd zeflemeaua. Mi-i lehamite de voi. Mă duc.

— Du-te, du-te. Păzește-o bine pe mama, că altfel fuge cine știe pe unde și mai trebuie s-o căutăm.

Varvara trecu cu teamă prispa hambarului — era înaltă și pe pămînt, în fața ei, nimănui nu-i trecuse prin minte să pună măcar o buturugă — apoi se opri, chibzuind încotro s-o apuce. După ce vorbise cu frații, bucuria parcă se mai stinsese și un soi de tulburare îi cuprinse sufletul. Dacă și ei s-ar fi dus lîngă bătrînă — altă viață ! I-ar fi urmat, să vadă, cu ochii ei, cum se minunează frații de mama lor : ieri abia-abia își trăgea sufletul, iar azi de dimineață ședea, aidoma unui om sănătos ! Dar ei prinseseră rădăcini în baie — fi-le-ar baia de rîs să le fie, părea că le e mai dragă decît propria lor mamă — și Varvara nu știa ce să facă. Își aminti visul ei cu colțunași și neliniștea puse iar stăpînire pe ea. Urît vis, vai, ce urît ! Oare cine i l-ar putea tălmăci, cine ? Cu Liusia nu poți sta de vorbă — ce-a mai boscorodit-o ! — iar Nadia nu-și vede capul de treburi, n-are timp. Varvara se urni, făcu cîțiva pași, se opri din nou, sucindu-se pe loc, și privi năucă în toate părțile. Apoi, hotărî să iasă în poartă — dincolo de ea, erau oameni.

Nici bine n-apucase Varvara să treacă pragul, că Mihail și puse sticla la loc, pe coteț, ba o mai ciocăni și cu degetul, să se asigure că nu visează. De cînd intrase aici, era mult mai vesel, fața i se înviorase, ochii prinseseră viață.

— După cum se vede, frate-miu, am pornit-o pe făgașul cel bun — spuse el, pregătind terenul pentru ce-avea să urmeze. Mi-am venit în fire, așa că e taman timpul să-i dăm zor mai departe. Că, de întîrziem, s-o dus plăcerea noastră, îi punem sare pe coadă.

— Fără să îmbuc ceva de mîncare, eu nu mai pot să beau —, spuse Ilia. Măcar o coajă de pîine de-ar fi, s-o miros, îhî, m-aș mulțumi și cu atît. Altfel, asta-i moarte curată. Cît ai clipi, te dă gata. Și s-a dus pe apa sîmbetei toată plăcerea.

— Să smulg o ceapă din grădină ?

— Ceapa nu ne scapă, fii sigur. Și nici măcar sare nu-i pe-aci.

— Cu o gustare, ce-i drept, te ţii mai bine, îi dădu dreptate Mihail.
Tăcu abătut, apoi adăugă :
— N-avem ce face, trebuie să mai aşteptăm. Nu-mi vine să mă duc acolo, că se porneşte scandalul. Aştept să plece Nadia pe undeva şi-atunci dau eu fuga.
— Tu, dacă vrei, n-ai decît, ia şi bea.
— Mai aştept, un' să mă grăbesc ? N-are nici un haz să beau singur, c-atunci blestemăţia asta se face şi mai afurisită. E mai sănătos să nu te-ncurci cu ea cînd eşti de unul singur, i-am luat eu bine seama.
— Se zice că-i mai sănătos să nu te-ncurci cu ea deloc.
— Păi se zice, Ilia, se zice şi eu am auzit. Foaie verde lobodă, gura lumii-i slobodă. Se-nţelege, celui de nu bea, nici nu-i trebuie, se lipseşte, dar cine s-o încurcat cu ea şi i-o prins gustul, greu se lasă.
Mihail clătină îndelung din cap.
— Nu ştiu, Ilia, zău că nu ştiu. Oricum te ispiteşte, aşa cred eu. Mare putere are blestemăţia asta ! De-ncerci s-o înfrunţi, abia că te poţi duce dracului ! Eu nu mai trag nici o nădejde. În tinereţe, de-atîtea ori m-am jurat să nu mai beau, apoi m-am lăsat păgubaş. De ce să mă fac de rîsul lumii ? E-o trudă zadarnică. Şi la băut trebuie să te pricepi, ca-n orice daraveră. Noi bem pîn' ce ne potolim setea, parcă am da apă pe gît.
— Şi la băut trebuie să te pricepi, asta aşa-i.
— Dar tu bei des ?

— Eu ţin volanul în mîini, nu-mi pot îngădui să beau des. La oraş, în privinţa asta, legile-s aspre, îhî. Şi nici muierea mea nu face casă bună cu băutura. Ei, dar dacă se întîmplă să fiu pe undeva fără muiere şi fără maşină, îmi fac plinul. Pîn' la buşon.
Mihail se chiorî spre sticlă şi întrebă :
— Poate că bei, totuşi, ce zici ? P-ormă o să mănînci pe săturate.
— Nu, nu-s în stare. Tu bea, nu ţine seamă de mine.
— Ei da, eu o să dau pe gît niţel, că simt un leşin la stomac.
Îşi turnă puţină votcă în pahar şi, fără să-l lase din mînă, dădu duşcă băutura, de parcă s-ar fi grăbit să înghită mai repede cine ştie ce licoare dezgustătoare.
— Ei, iaca ! exclamă Mihail, răsuflînd zgomotos. Acu' mă simt mai bine. Vorba ceea : de cum pui ciorba în gură, dă-i, bade, cu băutură ! Bea — adicătelea — nu te lăsa !
— Ehei, acum o ciorbă n-ar strica, îhî.
— La urma urmelor, de ce bem ? îşi urmă Mihail firul gîndurilor.
Clătină din cap, aşteptînd să audă ce i-o spune Ilia. Dar acesta tăcea.
— Uite, zic unii că beau, ca să mai uite de necazuri, de una, de alta. Aş ! Astea-s vorbe de clacă. Alţii dau vina pe obişnuinţă şi cică obişnuinţa-i a doua natură. Au dreptate, într-un fel m-am obişnuit cu băutura, precum cu pîinea cea de toate zilele ; dar asta încă nu-i totul şi obişnuinţa trebuie că are o pricină anume. Ştiu, sînt păcătos din cap pînă-n pi-

cioare: acasă m-am certat cu muierea, am băut și cei din urmă bănuți, de la muncă am chiulit, prin sat am umblat să împrumut bani — mi-e rușine de-mi crapă obrazul. Da' pînă la urmă, mă simt în apele mele. Pe de-o parte-i rău de tot, pe de alta-i bine. Apoi te duci iar la muncă, să-ți speli păcatele. Lucrezi o zi, două, cinci, muncești pe rupte, cît alți trei laolaltă, de parcă cineva ți-ar înnoi puterile. Ești mai liniștit, îți trece cîte puțin și rușinea, e chip să trăiești. Numai să nu bei. Pe-o parte, acum, ți-i mai ușor, dar pe-alta — ți-i din ce în ce mai greu, e ca și cum ceva te-ar ține în loc și te-ar tot ține.

Mihail dădu din mînă și continuă:

— Și iar te pui pe pileală. Nu mai poci răbda. O iei de la capăt. Înseamnă c-ai ostenit. Organismul cere odihnă. Așa ar veni, de parcă nu eu beau, ci el bea. Lui îi trebuie băutura, precum pîinea cea de toate zilele, pentru că s-a iscat nevoia asta. Tu cum socotești?

— E o nevoie, da, chiar așa —, fu de acord Ilia. Bem și după putință și după nevoie. Cît încape!

— Păi cum să nu bei? cugetă Mihail. Hai, rabzi o zi, două, fie chiar și o săptămînă, treacă-meargă. Dar închipuie-ți cum ar fi să nu bei deloc. Chiar deloc, pînă la sfîrșitul zilelor! Numai la gîndul ăsta, te-apucă groaza. Peste tot vezi una și-aceeași viață. Te simți ca încolțit, ori ești acasă, ori ești la treabă, parcă te înăbuși. Cîte n-ar trebui să le faci și nu mai apuci... Mereu ești dator să faci ceva, mereu, mereu, mereu. Dar dacă bei, pe dracu', cu nimic nu mai ești dator, le-ai pus la punct pe toate. Și ți-i atît de bine! Or, cui nu-i place să-i fie bine, care-i prostu' acela? Cînd te-apuci să bei, la început e ca un fel de sărbătoare, da' tot trebuie să-i știi măsura.

— Ei, dacă i-am ști măsura, nici pe jumate n-ar izbuti să ne chinuiască, nu ne-ar mai face ferfeniță.

— Păi se-nțelege că nu ne-ar face. Oricum, uite, dacă mi-ai spune acuma: „Ajunge, oprește-te!“ crezi că m-aș opri? Cu toate că... așa ar cam fi, ajunge. Mă simt mai bine, e clar, altă viață! Dar nu mă pot opri, ăsta mi-e felul. Pînă nu-și face ea mendrele, nu se lasă. Nu-i place să se-ncurce, să umble cu jumătăți de măsură. Îți scoate sufletul de tot, pînă la capăt. Așa că nu-ți rămîne decît să muncești și să bei. Știi și tu, ce să-ți mai povestesc...

— La cît ajungi într-o lună?

— Într-o lună? Cît beau, adică? Sau ce?

Ilia izbucni în rîs:

— La băutură te descurci tu și fără contabil, știu eu. Te-am întrebat ce leafă ai, îhî, cîți bani cîștigi pe lună?

— Leafă... Cînd, cum, Ilia. Lefurile de azi, dacă vrei să știi, nu mai sînt ca pe vremuri. Pe-aici, doar mecanizatorii mai cîștigă bine, dar nouă, ăstora care am rămas să batem pădurea cu picerele, ne-au cam pus stavilă. Mie, bunăoară, față de vechiul salariu, cum mi-l dădeau în primii ani, acuma îmi plătesc aproape pe jumate. Înainte, încărcai două-trei șlepuri și-apoi puteai fluiera. Ce-i drept, cînd munceam, of! Pe brînci munceam, nu ca azi.

Cu mîinile rostogoleam buştenii. Acuma-i un fleac, lucrează macaralele. Îi legi, îi dezlegi, ai grijă doar să nu te strivească. Şi oriunde-i la fel, peste tot — maşini în locul oamenilor. Tehnica !

— Oricum, e mai uşor cu tehnica.

— E mai uşor, se-nţelege, cine zice că nu-i aşa ? Cu mult mai uşor. Nu ne mai spetim.

Mihail rămase un răstimp pe gînduri şi, deodată, spuse cu foc :

— Cu toate astea, munca era, atunci, mai atrăgătoare. Îmi amintesc iar de şlepurile acelea. Îmi plăcea să le-ncarc şi nu pentru bani — deşi nici ei nu erau de lepădat — mi-era dragă munca. Nu ne urneam de pe mal cîte două zile la rînd. Rămîneam acolo, pînă încărcam tot. Copiii ne aduceau mîncarea în gamele, mîncam — şi iar la treabă. Te însufleţea un soi de patimă. Hei-rup, hei-rup şi dă-i înainte cu spor ! De unde venea oare dîrzenia asta ?! Ne intrase munca în sînge, o simţeam ca pe-o fiinţă vie, nu puteam sta să tăiem frunze la cîini.

— Pe-atunci erai mai tînăr.

— De tînăr, da, eram eu mai tînăr... Da' uite, aminteşte-ţi cum era viaţa în colhoz. Nu vorbesc de cît primeam — uneori luam pe dracu-ghem — ci de felul unit în care trăiam. Înduram laolaltă şi răul, dar împărţeam şi binele. Eram, ce-i drept, în colhoz. Acuma fiecare e pentru sine. Şi-apoi ce vrei, de-ai noştri au plecat, au sosit tot felul de oameni, de prin alte locuri. Află că, în propriul meu sat, sînt

destui pe care nu-i cunosc. Parcă şi eu m-am înstrăinat, mi se năzare, uneori, că m-am mutat într-un loc străin.

Uşa izbei scîrţîi şi Mihail îşi înalţă capul. Ieşise Ninka, nu Nadia, cum se aştepta el. Se uită iscoditor, nu cumva s-o vadă cineva, dădu ocol stivei de lemne şi, de-odată, se făcu nevăzută după ea. Mihail aşteptă pînă ce Ninka îşi termină treaba şi ieşi în prag.

— Ninka, ia fă-te-ncoa !

— De ceee ? întrebă fetiţa speriată. Nicicum nu se aştepta s-o urmărească cineva din baie.

— Vino, vino, porumbiţa mea, afli tu, aici, de ce.

— N-am să mai fa-a-ac.

— Vino, cînd îţi zic, vino pînă nu-ţi ard cîteva.

Privind în jur, Ninka se strecură în baie, începînd să suspine preventiv.

— De cîte ori să ţi se spună unde trebuie să te duci ? Ce, îţi cad picioarele, dacă dai fuga pîn' acolo ?

— N-am să mai fa-a-ac.

— N-am să mai fa-a-ac ! Ai pus iar placa. Mi s-a urît să-ţi mai vorbesc atîta. Acum o să-ţi trag o mamă de bătaie, să mă ţii minte. Iar nenea Ilia o să privească, să vadă de-ţi place ori nu. Ştiu eu, de mult te cam mănîncă fundul. Păi, dacă-i aşa, să-i facem pe plac şi să-l potolim !

Suspinele Ninkăi se înteţiră.

— Ei, acuşa de ce nu spui nimic ?

— Dacă mă baţi, te spui mămăicăi că bei votcă aici ! ameninţă Ninka, turuind cuvintele

dintr-o răsuflare și proptindu-se în ușă, gata s-o ia la sănătoasa.

— Ți-arăt eu „te spui“ ! se răsti Mihail. Așa ți-arăt, că n-ai s-o mai cunoști pe maică-ta ! D-aia ai învățat să vorbești, ca să-l pîrăști pe taică-tu ? Auzi vorbă : mă spune mămăicăi ! Ce drac de copil ! se plînse el lui Ilia. Cît nodu' e și-auzi ce-o taie capul ! Iote-te la ea !

— Atunci nu sări să mă bați.

— Ho, că nu te bate nimeni, tacă-ți gura. Cu toate că o bătaie tot ar trebui să-ți trag pentru năzdrăvăniile tale.

Lui Ilia i se făcu milă de Ninka :

— Acu' lasă-n pace fetița ! spuse el. N-o să mai facă.

— Mai faci, ori nu ?

— Nu mai fac ! făgădui repede Ninka. Își sumeți capul și ochișorii începură să-i alerge prin toate colțurile, cuprinzînd, în privirea lor, tot ce le scăpase pînă atunci.

— Ce isteață !„Nu mai fac“ și basta, n-ai treabă ! Ești ca un cocoș care și-o isprăvit cîntatul și nici că-i pasă de mai dau zorile. Ce, nu-i așa ? Stai, un' te grăbești ? Ai vreme, doar nu arde. În ce mă privește, te altoiam, dar iote, nu mă lăsa nenea Ilia. Pentru asta, însă, trebuie să ne aduci ceva de mîncare. Ai priceput ?

— Am priceput.

— Pe dracu, o boabă n-ai priceput.

— Îi zic mămăicăi să-mi dea.

— Poftim, unde dai și unde crapă ! Iar îi zice mămăicăi, făr' de maică-ta nu mai poți respira ? Uit-o, auzi ? Uit-o de tot ! Adă-ne de

mîncare în așa fel, încît maică-ta nici să nu te simtă. Acum ai priceput ?

— Da, am priceput.

— Vezi și tu ce-i pe-acolo, pe masă, ori în cămară și adă-ne pe furiș. Pentru asta, am să-ți dăruiesc o sticlă.

Mihail își întări făgăduiala cu un gest convingător : puse o sticlă goală deoparte.

— Da-a-a — se puse în gardă Ninka — tu mi-o dai și tot tu mi-o iei înapoi.

— Nu, n-am să ți-o iau. Hai, dă fuga repejor !

— Da' atunci mi-ai luat-o...

— Atunci ți-am luat-o, dar de data asta n-o să ți-o mai iau. Am și eu destule. Uite, nenea Ilia e martor că n-am să ți-o iau.

— Sînt martor ! spuse Ilia, bătîndu-se cu pumnul în piept.

Ninka mai stătea în cumpănă.

— Hai, ce stai ? Aleargă mai repede !

— Mi-ar trebui două ! zise Ninka, scăpărîndu-și privirile spre cealaltă sticlă goală.

— Îți dau și două, dar aleargă odată, pentru numele lui Dumnezeu !

Alături de prima sticlă, Mihail o puse deoparte și pe-a doua.

Ninka aduse o pîine, pitită sub rochiță. Altceva nu izbutise să șterpelească. De lîngă masa în jurul căreia dăduse tîrcoale, o zburătăcise maică-sa. Pîinea, însă, îi fusese mai la îndemînă, era în tindă, unde o pusese Nadia, s-o aibă pentru micul dejun.

Pîinea era, firește, mai mult decît nimic, dar s-o mănînce goală, oricum nu le-ajungea pen-

tru cheful de dimineață. Mihail își aminti, la timp, de cele două sau trei găini, care ouau într-un cuibar de-asupra capului lor. Ninka se cățără și aduse toate cele cinci ouă găsite. Unul din ele, cel care se lăsa în cuib, stătea, pesemne, acolo, de astă primăvară; parcă înadins, tocmai pe acesta se găsi Mihail să-l înghită. Chiar dacă nu mai era cu stomacul gol, ochii tot i se făcură cît cepele de greață și începu să icnească așa că trebui să însoțească gustarea de încă o porție de votcă, să-și spele gîtlejul. Scuipă și înjură multă vreme, iar ouă nu mai bău, mulțumindu-se să mestece doar pîine.

Pentru ouă, îi dădură Ninkăi și a treia sticlă goală, cea care zăcea în coteț, iar pentru că alergase să aducă sare, fură nevoiți să i-o făgăduiască și pe-a patra, nebăută încă. Păzind-o, fetița nu se urnea din baie. N-avea nici un chef să se arate în izbă, mai cu seamă că se auzea, pînă aici, cum Nadia bodogănește, în căutarea pîinii, pe care parcă o înghițise pămîntul. Cuminte și tăcută, cu ochișorii limpezi și nevinovați, Ninka se uita la bărbați, simțindu-se lîngă ei în deplină siguranță. Soarta îi legase strîns pe tustrei, așa că Mihail putea fi liniștit: Ninka nu-i va trăda. Curînd îi goliră sticla următoare și fetița se duse s-o pitească tot în ascunzătoarea ei, după stiva de lemne. Apoi, hoinări o vreme prin grădină și, ca de obicei, pe ocolite, începu să se apropie de izbă. Se vedea că o răzbise foamea.

După sticla băută, discuția dintre bărbați se porni iar cu vioiciune. Doar o singură dată se cam poticniseră, slăbind firul: cînd Ilia încercase să se dezvinovățească pentru cheful ăsta încins la timp nepotrivit:

— Păi ce era să facem? Eu socotesc că nu mai avem nici o pricină să stăm lîngă mama, îhî. Ai auzit și tu, acum poate să șadă. Te pomenești c-o mai și ia la fugă.

— E în stare! zise Mihail clătinînd din cap.

— Ca să vezi! Nici prin gînd nu mi-ar fi trecut. Zăcea acolo, ca dusă pe lumea cealaltă, părea că nimic n-a mai rămas viu în ea și uite că ceva a îmboldit-o să învieze. Eh, mamă! Eh mamă!

— Mama noastră e mare năzdrăvană.

— Cu-adevărat poți zice că și-a dus moartea de nas.

— Ascultă ce-ți spun eu, Ilia: fără noimă o făcut-o. Mai bine murea acum. Și nouă ne-ar fi fost mai ușor și ea scăpa odată. Numai ție îndrăznesc să ți-o spun, la ce să ne mai ascundem unul de altul? Oricum o să moară. Acum ar fi momentul cel mai potrivit: ne-am adunat cu toții, am făcut pregătiri. Dacă tot o pornit-o pe drumul ăsta, trebuia să meargă pînă la capăt, nu să ne amăgească. Uite-așa, eu m-am încrezut în ea, voi v-ați încrezut în mine și iaca s-au încurcat lucrurile.

— Cum vorbești așa? îl mustră Ilia. Să moară cînd i-o veni sorocul! Nu atîrnă de voința ei.

— Eu ziceam de momentul care ar fi fost mai potrivit, adică de împrejurare. Se înțelege că nu-i poți cere: hei, chiar azi îți faci bagajele, te cari și gata! E-o treabă încîlcită. Dară vezi că voi plecați, ea își mai trage sufletul

puțin și oricum se duce pe lumea cealantă. Ține minte vorba mea ! Că nu din senin o trecut ea prin încercarea asta. Din senin nu te lovește asemenea pacoste. Va trebui să vă trimit iar telegrame, iar voi poate nu veți mai avea chef să veniți. Care va putea, va veni, care nu, se va lăsa păgubaș. Și totul o să iasă mult mai rău. Din fața morții, orice-ai face, n-ai cum să te ferești.

— Cum așa, să nu venim ?

— La orice te poți aștepta. Uite, Tatiana nici pînă acuma n-o sosit.

— Tatiana, îhî. Parc-ar ști cum stau lucrurile și de-aia nu se grăbește.

— Tocmai aici e buba, că nu știe nimic, de-aia nu se grăbește. Dacă nu vine nici azi, mama își iese din minți. Ne-o scos sufletul cu Tanciora ei : ba o vede în vis, ba altcum. Tu nu trăiești aici, habar n-ai.

— Vine ea ! Să primești o astfel de telegramă și să nu vii ? Nici nu știu cum s-ar putea numi asemenea purtare.

— Ei, dacă zici tu că vine, atunci să mai bem. S-o întîmpinăm cum se cuvine. Doar ne e soră.

— Să bem, îhî, n-avem încotro.

— Și dacă nu vine, tot să bem ! se învoi Mihail. Oricum să bem, Ilia, n-avem altă scăpare.

— D-apoi ce să facem ? îl susținu Ilia cu o veselie oarecum îngîndurată. Doar n-o să aruncăm votca !

— Ehei, da' cine ne îngăduie s-o aruncăm ? Nu-i ceva de colo.

— Acuma, vrem nu vrem, trebuie băută.

— Ciudat vorbești tu, Ilia. Cum adică „nu vrem". Nu poți pune astfel problema. Bem și gata, de ce să nu vrem ? Dacă trebuie, o bem ! stărui Mihail. Putem, au ba, să ne luăm asemenea răspundere ? Doar nu ne vedem în fiecare zi.

— Putem. De ce n-am putea ?

— Ei da, așa-mi placi !

Și discuția se întoarse iar pe făgașul atît de atrăgător, comun amîndurora, zgîndărindu-i pe bărbați să-și mai ude gîtlejurile. Din nou simțeau nevoia să bea, mai cu seamă că băutura le stătea sub nas — să torni în tine pînă cazi pe jos ! — ba era și plătită. Sub motiv că trebuie să se încalțe, Mihail se pregăti pentru o nouă incursiune în cămară. O porni sfîrîind din călcîie, care se desprindeau, albe, pe fondul întunecat al pămîntului. În timpul acesta, Ilia își strînse așternutul în care se zvîrcolise toată dimineața, îl făcu sul și se tîrî pînă afară.

Mihail nu mai apucă să ajungă pînă la cizmele sale. Mai întîi, dintr-o pricină oarecare, intră în cămară. De cum păși pragul, i se făcu negru înaintea ochilor : aproape jumătate de ladă fusese jefuită fără milă. Ce, de cizme îi mai ardea acum ? Înhăță lada, mult ușurată, și se repezi înapoi : cît mai rămăsese, trebuia scăpat grabnic de primejdie, altfel putea dispare totul în orice clipă.

În baie, își răcori inima, înjurînd îndelung. Era limpede ca bună ziua, femeile ascunseseră

sticlele. Ceea ce, însă, nu schimba lucrurile, tot nu le putea căpăta înapoi. Nu era momentul să le pui sula-n coaste : sticlele sau viața ! Ieri cumpăraseră votca cu alt scop și pe banii tuturor. Se înțelege, bărbații au mai multe drepturi asupra ei — doar de-aia sînt bărbați — numai că la drepturi poți năzui doar cînd ești treaz, omul beat e privit prost oricînd. N-avea deci de ales, trebuia să se prefacă, pasămite, că n-a văzut nimic, că toate-s bune și la locul lor și să pîndească, să aștepte momentul potrivit.

Tocmai destupaseră o nouă sticlă, că apăru Ninka cu ochii plînși. Oprindu-se în prag, dădu sentința :

— Mămăica îi rea.

— Pe maică-ta și de-o spînzuri, tot e prea puțin ! spuse Mihail, deja înrăit.

— Dar ce ți-a făcut ? întrebă Ilia.

— Mda, zice că eu oi fi furat pîinea. Ea ’nica n-o văzut și zice c-o văzut.

— Te ia la fix, da’ tu să nu recunoști ! îi atrase atenția Mihail.

— Eu chiar așa am făcut. I-am zis : n-ai decît să-l întrebi și pe tătăica și pe nenea Ilia !

— Ei, aici ai greșit. De noi nu trebuia să pomenești. Să fi priceput că noi, acu’ nu mai avem nici o autoritate. Ai vorbit făr’ să te gîndești.

— Îi rea ! se încruntă Ninka.

— Ce să mai vorbim... Eu am, poate, nemulțumiri mai mari decît ale tale.

— De voi, zice că v-ați pus pe pileală. Și zice c-o s-o țineți așa multă vreme, le raportă

Ninka. De tine, tătăică, zice că ești un bețivan, că nimic nu-i de capul tău, că de toate ești vinovat.

— Auzi ce le meliță gura, în fața copilei ! se tîngui Mihail cu o amară mustrare în glas. De nimic nu țin seamă : ori că se poate, ori nu... Da’ tu nu le asculta, îi ceru el Ninkăi. Îți împuiază capul cu tot felul de prostii. În cine ai încredere : în noi sau în ele ?

— În voi.

— Brava, așa-i bine. Ține cu noi și n-o să-ți fie rău. Pe ele să nu le asculți !

Bărbații se puseră iar pe băut. Ninka, încurajată de taică-său, se fîțîia pe lîngă el, îi lua din mînă paharul cu votcă, îl mirosea, se strîmba, apoi mirosea paharul gol și iar se strîmba, se amesteca în vorba lor, parc-ar fi fost de-o seamă ; urmărea, cu ochi ageri, cum se împuținează băutura în sticlă, îndemnîndu-i să-și toarne cît mai multă. Lui Mihail îi era milă s-o alunge de lîngă sine. Și, după cum se va vedea, bine făcu.

Ninka întrebă :

— Tătăică, sticlele negolite le primește la magazin, ori nu ?

Ninka îi pusese această întrebare de vreo trei-patru ori, pentru că Mihail vorbea cu Ilia și nu-i ardea de fleacurile ei.

— Ce fel de sticle negolite ? întrebă Mihail, îndurîndu-se, în sfîrșit, s-o ia în seamă.

— Ei, acelea care nu se golesc. Am încercat eu să le golesc, dar degeaba...

— Și ce-ai vrut să golești din ele ? Aș vrea să știu și eu !

Mihail vorbea încă binişor.

— Păi, băutura.

— Ce fel de băutură ?

— Las' să nu mai zică de mine că am furat pîinea. Nu m-o văzut — să tacă !

— Da' ce fel de băutură ai vrut să goleşti ?

Mihail se apleacă spre Ninka, prinzînd-o cu mîinile, dar o ţinea grijuliu, cu blîndeţe, să n-o sperie.

— Ce fel, ce fel ! De-asta, care-i în sticle. Numa' că sticlele nu se destupă.

— De unde le-ai luat ? întrebă Mihail şi schimbă o privire cu Ilia.

Ninka n-avea de gînd să ascundă nimic, azi era plină de bunăvoinţă faţă de taică-său.

— Tu mi-ai dat singur sticle, povestea fetiţa, însă de la ea aşa am vrut, să le iau eu. Să nu mai zică 'nica de mine. Nu m-o văzut — să tacă.

— Vas'că aşa. Şi unde-s acuşa sticlele acelea pe care le-ai luat de la ea ?

— Păi, în făină.

— Unde ?

— În făină. Stăteau pitite în cămară. Ea le pitise acolo. Credea că n-am să le găsesc, 'a' le-am dibuit eu. E-acolo un fel de cuşcă în care stau sticlele. Au mai rămas, nu le-am luat pe toate.

— E limpede ! gemu Mihail. Acum totul e limpede. Şi zici că nu se golesc ? Dar tu le-ai fi golit, hai ? gemu el şi mai adînc. Şi unde le-ai fi golit ? Pe podea, da ?

Mihail se schimonosi de durere, închipuindu-şi cum votca, asemeni unor lături, năvălea pe podea, pătrunzînd în lemn.

— Nu-u ! În făină am vrut să le golesc. Să nu se vadă udeala.

Mihail nu mai avea putere să se joace de-a baba-oarba. Ameninţînd-o pe Ninka cu un deget tremurător, îi porunci :

— Nici un suflet de om să nu afle de sticlele astea ! Ai înţeles ?

— Am înţeles.

— Ai grijă ! Dacă vorbeşti, o să fie vai şi-amar de tine.

— Negolite, oricum nu le primeşte, încercă Ilia să-l îmbuneze pe Mihail.

— Chiar şi golite, tot nu le primeşte. Doar băute le primeşte. Ai înţeles ?

— Am înţeles.

— Repede le înţelegi tu pe toate ! Ajung şi pizmaş pe isteţimea asta grozavă a fie-mi. Acuşa pleacă ! Du-te, du-te ! o îndemnă Mihail pe Ninka. Joacă-te. N-ai de ce sta aici, cu bărbaţii. Şi bagă-ţi bine în cap ce ţi-am spus. Nimenea să n-afle ! S-a găsit strîngătoarea de sticle ! Cu păpuşi joacă-te, nu cu sticle !

Mihail închise uşa după Ninka şi răsuflă uşurat.

— Ştii, zgîtia asta de fată era chiar în stare să le vîndă. Auzi tu, minte de copil ! Negolite, cică ! Acolo, le-ar fi luat cu amîndouă mîinile pentru cele douăsprezece copeici. Sticle pline, cu douăsprezece copeici ! Ce le pasă lor, numai să le aduci şi să le pui pe tejghea. Ce drac de copil, drac împieliţat nu alta ! A izbutit să

dea peste ele. Eh, e isteaţă foc ! O hoţomană şi jumătate !

În acest timp, tot uitîndu-se în urmă, Ninka ajunse în mijlocul curţii, şi, de la această depărtare lipsită de primejdii, strigă ameninţător în direcţia băii :

— Tata e rău !

Apoi porni spre maică-sa.

6

De dimineaţă, Liusia mai stătu ce mai stătu cu bătrîna, să-şi dea seama cum se simte, îi spuse că vrea să meargă în pădure şi începu să se pregătească. După ce Ninka se sculase din pat, bătrîna se întinse la locul ei, aţipind uşor, deschizînd ochii la fiecare foşnet. Era limpede că astăzi îi este mult mai bine şi, ca atare, se poate pleca de lîngă ea fără teamă.

Liusia nu prea avea chef să urce dealul, dar şi acasă se plictisea. Doar n-avea să rămînă aici toată ziulica. La început, fără să stea pe gînduri, o chemase pe Nadia s-o însoţească şi aceasta se învoise. Apoi, Nadia o sfătui să nu mai meargă : pe de-o parte, pentru că aveau de discutat ceva cu ea — de discuţie Liusia s-ar fi lipsit bucuroasă — iar, pe de altă parte, pentru că nu se încumeta s-o lase pe bătrînă în grija Varvarei — prea era neajutorată cumnată-sa, nu se descurca nicicum. Cît despre bărbaţi, pe ei nu te mai puteai bizui ; ba, mai mult, trebuia să le porţi de grijă, nu care cumva să facă vreo trăznaie, ori să ajungă în apropierea mamei. Bătrîna nu suferea oamenii beţi şi se putea să-i vină rău la vederea celor doi.

Liusia se pregăti îndelung. Vroia să se îmbrace astfel, încît să se simtă şi liberă în mişcări în pădure şi să arate îngrijit. Neglijenţa în îmbrăcăminte o socotea ca o pecete a prostului gust. Nu se îmbrăca pentru oameni — în pădure poate nici nu era ţipenie de om — ci pentru sine, pe baza unei reguli stabilite definitiv. Cînd arăţi îngrijit, îţi este înrîurită în bine şi starea sufletească şi activitatea. Liusia era încredinţată că nenorocul are ochi ; că, înainte să se agaţe de cineva, mai întîi vede cum se înfăţişează omul, ce preţ are, ba chiar şi cum arată exterior. Un om tare, norocos, arar e atacat de necazuri.

La Nadia găsi o bluză potrivită, de culoare închisă, dar altceva nu-şi mai putu alege. Nadia îi adusese pantalonii şi cizmele ei, însă Liusia le puse de-o parte, nu erau pentru ea. Ce bine i-ar fi prins acuma pantalonii şi bocancii cumpăraţi anume pentru excursii turistice, în afara oraşului ! Dar cine putea şti că se va ivi prilejul să meargă la cules de bureţi ? La altele-i era gîndul, cînd se pregătea de drum. Negăsind cu ce să se îmbrace, era gata să renunţe la plimbarea în pădure. Dar, deodată, auzi în uliţă glasul Varvarei, care venea spre casă, şi îşi închipui cum o să-i stea în preajmă toată ziua, cum o să-i scoată sufletul cu jelaniile ei. Atunci, îi ceru Nadiei să-i dea tenişii cu care era încălţată. Fie şi tenişi, numai să fugă de-aici ! Simţea o nevoie năvalnică să

plece de-acasă. Să nu vadă pe nimeni, să nu vorbească cu nimeni, să nu compătimească și să nu încurajeze ! Aici era familia ei, erau rudele cele mai apropiate, cu care ar fi trebuit să se poarte mai cald decît cu alți oameni, dar Liusia nu simțea, cîtuși de puțin, această legătură de sînge. Judeca totul numai cu mintea. Faptul îi stîrnea nemulțumirea și față de sine — pentru că nu era în stare să se apropie sufletește de ei, pentru că nu putea trăi bucuria revederii — și față de ei. Și chiar față de maică-sa, din pricina căreia venise degeaba aici — da, tocmai fiindcă venise degeaba. Și nimeni nu știa cît va mai fi nevoită să rămînă. O zi, două, poate trei ? Poate chiar mai mult ?

Spre a nu se întîlni cu sătenii, Liusia ocoli ulița. Străbătînd grădina, ieși în țarină și urcă primul deal aflat aproape de sat. De la bun început, hotărîse să nu se grăbească. Cel mai însemnat lucru era să se plimbe prin pădure, să respire aer curat, motiv pentru care, în zilele libere, pleca la mulți kilometri depărtare în afara orașului. Pe cîtă vreme, aici, cît era de apropiată pădurea ! Ar fi fost de neiertat să nu folosească acest prilej fericit de-a se plimba prin pădure fără bătaie de cap : nu trebuia să se înțeleagă cu nimeni în privința mașinii, nu trebuia să care hrană, nu avea de ce să se agite. S-a sculat, a pornit și iat-o în pădure ! Cît despre bureți, mare lucru, sînt doar un simplu motiv, fiindcă așa-i obiceiul pe-aici, să nu rătăcești prin pădure fără rost. De i-or ieși în cale — o să-i culeagă, de nu — pagubă-n ciuperci !

Urcă dealul și se opri să se odihnească ; i se părea că, de cînd n-a fost pe-acasă, se mai micșorase, devenise mai lin. Apoi își spuse că, de fapt, asta-i doar o părere, fiindcă ea crescuse, se maturizase și-și schimbase optica dimensiunilor : ceea ce, înainte vreme, i se părea uriaș, măreț, acum avea proporții cu totul obișnuite. Dar dealul devenise, totuși, mai scund. Liusia își aminti cum, în copilărie, alunecau din deal pînă la porți. Privirea îi alergă spre cei doi stîlpi înclinați — ceea ce mai rămăsese din poartă — și se gîndi că acum nu mai poate aluneca pînă acolo. Dar ce s-o fi întîmplat cu poarta ? De ce nu mai e la locul ei ? Firește, acum oamenii nu seamănă, nu ară, nu mai au ce feri de vite și, iată, locul e larg deschis. Și dincolo, peste pîrîiașele Verhni și Nijni, porțile au dispărut, iar ocolurile sînt neîngrădite.

Deodată, Liusia înțelese de ce se micșorase dealul : îl tăiaseră. Nu era el nici înainte atît de înalt, pe cît de povîrnit, un deal greoi, anevoie de străbătut cu mașinile. Pesemne că trimiseseră aici buldozerul. Iată și rîpa din stînga. Abia se mai zărește rîpa aceea, cîndva cît trei staturi de om, găzduind primăvara clocotul apelor înroșite de argilă care, după ce-și făceau meandrele, se revărsau peste grădini. Lovirea apei de pereții rîpei făcea un zgomot asurzitor, trezind ecou pînă dincolo de rîu. Cînd copiii ieșeau la joacă, mamele le dădeau de grijă, în primul rînd să nu se apropie de rîpă și, numai după aceea — să nu-și scoată ochii unul altuia. Într-adevăr, pentru copii,

rîpa ascundea o primejdie tulburătoare, necunoscută, tăinuită departe, dincolo de ceea ce putea cuprinde privirea. În împrejurimi erau puţine locuri neîngăduite pe care copiii să nu le fi străbătut de-a lungul şi de-a latul. De rîpă se fereau, însă, cu toate că nu le venea greu să pătrundă în ea. Cîndva, cineva stîrnise zvonul că rîpa n-ar avea fund, că ceea ce se vede cu ochiul e doar o amăgire şi că, dincolo de această amăgire, în adîncuri, ar fi un gol ce duce aproape pînă-n iad. Vorbele aruncate astfel, prinseseră. Oamenii le ţineau minte. Poate că nu credeau prea mult în ele, dar şi le aduceau aminte.

Şi iată că acum astupaseră rîpa, o bătătoriseră cu pămînt, îngropînd toate spaimele care bîntuiau sufletele oamenilor. Mai pierise încă un loc tainic care, înainte vreme, impunea omului teama faţă de măreţia necunoscutului. Asemenea locuri rămîn tot mai puţine pe lumea asta.

Mai departe, în stînga şanţului, unde pămîntul era inundat de urzici, fusese cîndva locul de siloz al colhozului şi, în serile de primăvară, cînd rîul îşi înteţea răsuflarea, din groapa descoperită se răspîndeau peste sat miasme ameţitoare.

Deodată, Liusia fu copleşită de o altă amintire şi porni înainte, spre locul ce i-o iscase. Pe deal, în dreapta drumului, fusese o poieniţă, ce nu măsura nici măcar un hectar. După cîte îşi amintea Liusia, locul nu mai era arat — mai multă aţă decît faţă — acolo duceau paiele la venirea toamnei. Pînă la căderea zăpezii, copiii nu-i dădeau bună pace bietei poieniţe. Acolo îşi făceau veacul, petrecînd zile întregi, croind tunele, înjghebînd ascunzişuri şi colibe. Cînd se întuneca, flăcăii veneau aici, la de-a gata, cu fetele lor. Numai că întunericul le era prea puţin de folos. Din mestecenii ce-şi răspîndeau coroana deasupra paielor, îi pîndeau aceiaşi copii, tocmai pînă la cîntatul cocoşilor : nu cumva să le scape care cu cine-a venit. Ba, uneori, cei mai nebunatici, găsind locul unde se aciuiau doi tineri, luaseră obiceiul să se azvîrle din copaci drept peste ei. Deh, o drăgălaşă șotie ţărănească ! Pentru asta, celui care sărea, îi trebuiau şi îndrăzneală şi picioare lungi, altfel, flăcăul stingherit din ale lui, putea să-l stîlcească în bătaie.

Amintirile nu-i redeşteptară Liusiei emoţie, ci nevoia de a discerne. Cît de ciudate şi îndepărtate i se păreau toate acestea ! Parcă nu s-ar fi petrecut cu ea şi sub ochii ei, parcă le-ar fi trăit altcineva, înaintea venirii ei pe lume. Nu chemase amintirile, ele se iviseră singure, fără voie, ca o replică la tot ce i se depăna înaintea ochilor.

Înaintea celui de-al doilea deal, mai înalt, drumul de maşină cotea la stînga, spre un ocol, aşa că era uşor să-l tai. O porni de-a dreptul pe vechiul drum, din care rămăsese doar o cărare adîncă, acoperită, pe margini, de iarbă înaltă, ofilită. Liusia îi mîngîia spicele şi sămînţa, gîdilîndu-i palmele, se scutura în iarbă, cu un foşnet uşor, apoi cădea pe pămînt. Sus, pe deal, pădurea se rărea. Printre copaci se vedea acum pînă-n cîmpie. La tot

pasul dădeai peste buturugi şi cioturi, iar pe lîngă drum, înnegrite şi crăpate de timp, zăceau prăjini tăiate fără rost. Ca după orice prăpăd, iarba se ridica încîlcită, împînzind locul ; din mijlocul ei răsăreau, ca nişte schelete, crengile uscate. Înainte vreme, pe-aproape de sat, crengile erau adunate pentru foc ; acum nu mai trebuiau nimănui. Ieri, pe malul rîului, Liusia văzuse lemne berechet, rămase de la încărcat, zărise şi grămezi de buşteni, pe lîngă fiecare izbă. Cu fierăstraiele mecanice le tăiau la iuţeală, nu ca pe vremuri, cînd adunau lumea la muncă voluntară. Prin faţa ochilor începură iar să i se perinde acele zile... Ce nu-i stătea în putere unei familii, se făcea cu ajutorul obştii. Luau cu ei şi copiii, găsindu-le treburi după puterile lor. Liusia îşi aminti cît de mult îi plăcea să stivuiască lemnele ; trăia parcă un soi de desfătare primitivă, cînd rînduia, una lîngă alta, bîrnele de pin, galbene, cu coaja subţire şi mătăsoasă, cum sînt crengile mai din vîrful copacului. Pe-atunci, doar într-un singur sezon se tăiau lemnele — primăvara — dîndu-li-se timp să se usuce pe timpul verii. Pe cîtă vreme acum poţi căra şi tăia cînd pofteşti buştenii doborîţi şi gata fasonaţi

„Aveau, totuşi, un ce al lor acele zile de muncă voluntară — gîndi Liusia, simţindu-se cuprinsă de o neaşteptată nostalgie. Oamenii veneau cu plăcere. Cine nu era chemat, acela înţelegea, pe dată, că mai marii satului nu-l socotesc ca unul de-al nostru, că nu mai e demn de prietenie şi încredere".

Munceau laolaltă, cu spor, cu înverşunare, în larma fierăstraielor şi topoarelor ; troznetul şi bubuitul copacilor doborîţi le stîrnea o stare de exaltare ; nelipsitele glume şi pozne prieteneşti se ţineau lanţ ; aşteptarea prînzului îi zgîndărea ; ca să-l pregătească, o gospodină pleca acasă din timp. După terminarea iernii, cea dintîi muncă — şi nici prea grea — era tăiatul pădurii. Toţi o îndrăgeau. Soarele, pădurea, mirosul ameţitor al pămîntului trezit la viaţă îi îmbăta, deopotrivă, pe tineri şi vîrstnici, iscîndu-le o copilărească însufleţire. Nu-şi găseau astîmpăr decît tîrziu, cînd erau sfîrşiţi de oboseală. Odată cu pămîntul care reînvia, se ascuţeau parcă şi simţurile, împletindu-se, prin fire nevăzute, cu o mai îndepărtată şi mai sensibilă stare a omului, cînd auzul îi era mai ascuţit, privirea mai pătrunzătoare, simţirea mai adîncă. Cu o ciudată stăruinţă, atavice instincte îi îndemnau să privească mai atent în jur, să adulmece, pe jos şi în văzduh, căutînd ceva uitat, pierdut, dar nu cu totul.

În loc de apă, beau sevă de mesteacăn. O sorbeau ca pe-un leac, cu grijă şi cu atenţie, încredinţaţi că va urma o minune. Seva o strîngeau copiii : tot ei căutau şi scoteau din pămînt primii crini de pădure, ai căror bulbi galbeni se topeau în gură, de parcă erau din zahăr ; strîmbîndu-se, sugeau mlădiţele de brad, doar ca să nu rămînă mai prejos unul faţă de celălalt şi nicidecum pentru a-şi potoli cine ştie ce sete arzătoare. Nu erau scutiţi nici de răşina de lariţă, pe care, într-o asemenea

zi, o mîncau precum ouăle roșii în ziua de Paști ; o mestecau, julindu-și gingiile, chiar și bărbații ; după care, înjurînd, o scuipau și începeau să-și răsucească țigările.

După ce panta abruptă a dealului se domolea, spre poale, în unduiri mai line, începea să se desfășoare cîmpia. Liusia se opri în loc deschis și privi în jur, nedumerită : ce-o mai fi și asta, oare nu s-o fi rătăcit ? Dar cum se putea rătăci la cîțiva pași de sat ? Ei, nu, de bună seamă, iată Kasalovka — așa se numea cîmpia ce se întindea în stînga, pînă la pîrîul Nijnii — iată, în față, și Blijniaia elani, unde, într-o parte, se mai vede zăplazul ce împrejmuia aria ; apoi urma Vîșka ; în dreapta, se ivea drumul ce duce la Dalniaia elani. Denumirile acestea îi veneau atît de ușor în minte, de parcă le-ar fi pomenit în fiecare zi ! Și abia, cu puțin timp înainte, nu-și amintise cum se numesc ostrovurile din dreptul satului. Liusia se minună, întrebîndu-se ce se petrece cu ea. Avea senzația că un glas tainic — poate al ierbii, ori poate al vîntului — îi șoptea cuvintele care prinseseră rădăcini aici, iar auzul le prindea din zbor, ajutînd-o să le îngîne.

Înainta fără grabă, iar locurile ce-i apăreau în cale, cînd i se păreau cunoscute, cînd nu le recunoștea. Dacă privirea le cuprindea de la înălțime, le putea deosebi ; iată Kasalovka, iată Blijniaia elani și, dincolo de ea, Vîșka. Dar cînd se uita la ele de-aproape, toate se topeau într-un pustiu nesfîrșit, străin, care-i strîngea inima. Furișîndu-se spre deal într-o

potecă îngustă, drumul se întîlnea, aici, din nou cu cel de mașină, lățindu-și marginile, pătrunzînd nemilos peste fostele ogoare. Lăstărișul împînzise cîmpia : marginile îi erau tivite cu plopiș des, zburdalnic, mai departe, spre mijloc, se cuibăriseră pini tineri, iar icicolo se iveau tulpini de soc. Nici nu mai puteai deosebi cîmpul de răzoare, într-atît păreau de contopite. Mireasma de pîine care te îmbăta, cîndva, în această perioadă, dispăruse de mult. Se simțea izul frunzișului stătut de pădure. Ogoarele părăsite răspîndeau o suflare apăsătoare, uscată.

Liusia nu se putu stăpîni și o coti la stînga, pornind peste cîmpie. Pămîntul, încă nepîrlogit, era bulgăros, cenușiu ; obișnuit să rodească pîine, părea că adastă o minune și se apără cu ultimele-i puteri, așteptînd semănatul ; dar în apropierea pinilor, simțind cetina, începuseră să roiască furnicile, de parcă ar fi știut că aici nu le va tulbura nimeni.

Cîți ani să fi trecut de cînd colhozul părăsise aceste locuri ? Șapte, opt, nouă ? Cam atîția, Liusia nu-și amintea exact. Nici măcar nu se putea vorbi de părăsire, colhozul parcă se topise, pur și simplu. Duseseră de-aici mașinile — și-așa nu prea multe — și încă ceva inventar. Pămîntul, însă, n-ai cum să-l duci nicăieri, iată pămîntul, era aici, la locul lui. Și oamenii rămăseseră aici, nu-i chiar atît de simplu și de ușor să te urnești de pe meleagurile în care ai prins rădăcini, care-s sfințite de mormintele părinților, și s-o pornești în

necunoscut. Doar trei familii se strămutaseră, dar una revenise în sat.

Colhozul se numea „Ceapaev". Liusia se minună iarăşi. Denumirea aceasta, care acum nu mai spunea nimic, îi venise în minte uşor, fără nici o strădanie, apoi cuvîntul zburase peste cîmpie, ca un vaiet de jale... De nu s-ar fi aflat aici, în lumea atît de apropiată colhozului, cu nici un chip nu şi l-ar fi amintit. De altfel, mai tîrziu, după plecarea Liusiei, schimbaseră denumirea — şi, pare-se, nu o singură dată — însă ea nu ştia alt nume şi nici nu dorea să afle.

Soarta dăduse două lovituri hotărîtoare colhozului „Ceapaev", care şi pînă atunci trăgea mîţa de coadă. În primul rînd, alături de el, în acelaşi sat, luase fiinţă o întreprindere de exploatare forestieră, bogată, bănoasă. Ca-n poveste, aici erau bani cu grămada, ba se mai plăteau şi corect, de două ori pe lună. Aşa că, avînd motive, tineretul începuse să fugă din colhoz în fel şi chip. Nici nu era nevoie să te dezrădăcinezi de locurile natale, să-ţi schimbi felul de viaţă : tot ce-ţi era familiar, apropiat, se afla aici. Te găseai acasă. Degeaba încerca colhozul să oprească vreun mecanizator bun : omul vedea că dincolo, la exploatarea forestieră, cu cea mai neînsemnată leafă cîştigi de trei ori mai mult. Şi chiar de-i opreau pe oameni — fie cu scandal, fie cu legea — lucrurile mergeau tot prost.

În vreme ce se luptau cu această năpastă, căzu pe capul lor şi cealaltă ; începuse comasarea colhozurilor şi astfel colhozul „Ceapaev" a fost alipit unuia tot atît de amărît, la o distanţă de aproape cincizeci de kilometri prin taiga. Atunci nu numai tineretul, ci întreg satul s-a repezit să muncească la exploatarea forestieră. Ajunseseră să nu mai aibă cine hrăni vitele. Celălalt colhoz luă toate vacile şi oile, dar pămîntul acesta îl mai munci doi ani, trimiţînd în ajutor oameni de-ai săi, deşi nu erau destui nici acolo. S-au chinuit ce s-au chinuit astfel, pînă au cărat de-aici şi ultima brumă de avere obştească. În cele din urmă, ogoarele au fost părăsite. Iată ce mai rămăsese din aceste ogoare, iată care le fusese soarta.

Liusia mai privi o dată în jur, şi, pe neaşteptate, o străfulgeră un sentiment de vinovăţie, ca şi cum ea ar fi putut să-şi ajute consătenii într-un fel oarecare şi n-a făcut-o. „Ce prostie şi asta — încercă ea să se liniştească — eu n-am nici un amestec. Am plecat din sat cu mult înaintea acestor schimbări. Sînt aici un om străin". Ţăranii care au părăsit pămîntul de dragul pădurii — gîndi ea — ar trebui să se simtă mai vinovaţi, n-au decît să sufere ei, dacă sînt în stare de asemenea sentimente ! Ea se afla doar printr-o întîmplare aici şi cine ştie dacă va mai reveni vreodată. Oricum, optimismul care o stăpînea cînd pornise spre pădure, ca şi bunăvoia ce o îndemna la hoinăreală, o părăsiseră. Cum şi de ce se întîmplase aşa, nici ea n-ar fi putut să spună. Îi părea rău că nu rămăsese acasă, dar nici să se întoarcă tot nu mai era în stare — chiar de-ar fi vrut ; parcă o împingea înainte o putere mai presus de voinţa ei, căreia Liusia i

se supunea, pășind ascultătoare. Cînd ajunse în vechiul răzor, hotărî să se așeze pe un buștean alb, spălat de ploi și bătut de soare, pe care-l zărise încă de departe. Vroia să se odihnească, să-și recapete liniștea. Dar trecu pe lîngă el, fără să-și dea seama, și merse mai departe. Apoi își întoarse privirile, gata să se întoarcă, deși știa că nu se mai poate opri din drum, că nu mai e stăpînă pe vrerea ei.

Gîndul care-i străbătu mintea o luă prin surprindere. Ceva îi spunea că ar trebui să simtă o amărăciune mult mai mare la vederea acestui pămînt lăsat acum în paragină, după ce-l știuse, cîndva, cu totul altfel. Dar ea nu simțea nici amărăciune, nici durere, ci o tulburare care creștea, treptat, într-o neînțeleasă și înspăimîntătoare neliniște, urcînd spre ființa ei din adîncul acestui pămînt, ce-și amintea de Liusia și îi aștepta, parcă, judecata supremă. Nu, nu-i era străină, pe vremuri își purtase adesea pașii pe trupul său, ba îl și muncise. Da, chiar îl muncise. Repetă aceste cuvinte, în gînd, și abia atunci i se lămuri adevăratul lor înțeles, ceea ce o făcu să se oprească și să privească încă o dată în jur. Își plimbă încet privirile peste tot ce-i ieșea în cale, le înălță spre cer, intuind — dar nu prea bine — ce caută. Apoi, porni în jos, spre o pădurice rară, prin care răzbătea lumina zilei. Dincolo de pădure, pornind, ca un clin spre pîrîul Nijni, se ascundea o pajiște, pe care memoria răscolită a Liusiei o desprinse distinct din noianul amintirilor. Temîndu-se că pajiștea fusese cotropită de pădure și că n-o va găsi, Liusia își iuți pașii, de parcă minutele ar mai fi însemnat ceva. Știa că undeva, în jos, se afla un drum, dar nu merita să-l caute, era prea îndepărtat, astfel că o porni de-a dreptul prin pădure. Vroia să privească pajiștea mai întîi pe furiș, dintr-o parte, să se încredințeze că e cea știută, că n-a greșit, să vadă ce s-a ales de ea. Or, să meargă pe drum, însemna să-și trădeze prezența. N-o părăsea sentimentul apăsător că, de la bun început, cineva își ațintește ochii pe ea și o urmărește pas cu pas. De aceea, se străduia să înainteze pe ferite, ocolind locurile deschise.

În sfîrșit, răzbătu la lumină și văzu pajiștea : era cea cunoscută. O privea printre copaci, fără să iasă din pădure. Largul răzor de altădată se mai păstra, dar semăna cu o cărare ; pămîntul bătătorit, inundat de iarbă, nu dădea libertate semințelor de copaci să încolțească, însă mai departe, în ogor, se cățărase, sub coasta dealului, plopișul fraged. Ceva mai jos, ca o adevărată minune, răsărea o grădină ! Cineva își alesese o bucată de pămînt tocmai aici și sădise cartofi. Lujerii, bătuți de soare, erau mai veștezi decît cei din sat, însă nu căzuseră ; scunzi, așa cum cresc în cîmp, semănau mai degrabă cu niște araci sub care nu se află nimic. Dar poate că așa îi vedea numai Liusia, în închipuirea ei, fiindcă i se părea neobișnuit, ciudat, să răsară cartofi în acest loc.

Amintirea care o adusese pe Liusia aici își avea obîrșia în anii foametei de după război. Să fi fost prin '46 sau '47... Era primăvară, înainte de însămînțări. Pe Liusia au trimis-o

să grăpeze acest ogor. În ajun plouase, pămîntul era moale și se lipea de grapă, care se tîra ca o rîmă. Firesc ar fi fost să aștepte pînă se zvînta pămîntul, dar ei, cine știe, nu puteau, sau nu vroiau să aștepte. Pe lîngă toate, aici mai fusese și pîrlog, ogor verde, și buruienile năpădiseră pămîntul ; iarba din anul trecut umplea colții grapei, care se împiedica pe deasupra, așa că, mai tot timpul, Liusia trebuia s-o întoarcă și s-o curețe. Avusese parte de un cal bătrîn, fără putere. De fapt, în acea primăvară, toți caii erau atît de slabi, încît abia își urneau picioarele, dar ăsta era chiar piele și os. O arătare !

Și, din nou — pentru a cîta oară azi ? — Liusia auzi răsunîndu-i în urechi cuvîntul pe care-l căuta : Igrenka ! Igrenka — numele calului îi spori și-i limpezi amintirile. Liusia revedea deslușit înfățișarea calului roib, cu coama albă și o steluță argintie în frunte, atît de costeliv, încît părea că i s-au chircit pînă și copitele. Lîngă cal, revedea o fetișcană firavă, îmbrăcată sărăcăcios, amenințînd cu hățurile, țopăind într-un picior, iar cu celălalt silindu-se să înfigă grapa mai adînc în pămînt. În urma grapei, rămîneau urme ciudate, văluroase.

Omoplații lui Igrenka se mișcau în același ritm cu picioarele : înainte-înapoi, înainte-înapoi. Mai trăgea ce mai trăgea el grapa sub coasta dealului ; dar, din clipa cînd făcea cale întoarsă și pînă la răzorul de sus, se oprea de vreo zece ori. Se întindea și sforăia, în timp ce-și muta picioarele dintr-un loc într-altul.

Obosită, Liusia încetase să-l mai îndemne, să-l mîne, iar grapa o curăța numai cînd calul era prea sleit de puteri, apoi îl mișca ușor cu hățurile. Înainte să pornească, Igrenka se opintea din greu, nu se putea urni dintr-o dată. Mereu o lua pe-alături : la deal, trăgea cu ochii închiși, poate ca să nu vadă cît rămăsese pînă-n răzor. Mult se chinuise Liusia atunci : cu calul, cu buruienile, cu noroiul. La fel ca Igrenka, și ea abia-abia își mai trăgea sufletul. Deodată, starea aceea, de pe vremuri, pătrunse întreaga ființă a Liusiei, înlănțuind-o. Se simți neputincioasă și obosită de moarte. Căzu în iarbă, părăsind gîndul să mai iasă în pajiște. Amintirile continuau să se depene...

În cele din urmă, Igrenka se împiedică și căzu. Liusia se sperie. Începu să smucească de hățuri, fără a izbuti să-l scoale, apoi prinse și trase dîrlogul, încercînd să ridice capul calului, dar Igrenka se zbătea, tîrînd-o la pămînt. Liusia țipă la el, nu atît din răutate, cît de frică și tot de frică începu să-l împingă cu piciorul în coastele prăpădite. Din cauza loviturilor, corpul lui Igrenka tresărea în zvîcnituri scurte, dar el nici nu încerca să se scoale. Privind în jur, cu deznădejde, Liusia se dădu puțin deoparte, apoi se repezi la cal și-l apucă în brațe, înfigîndu-și mîinile sub partea pe care căzuse ; trăgea de pielea ce atîrna moale, fleșcăită, chinuindu-se zadarnic. Neputincioasă și înfricoșată, Liusia alergă în sat.

Slavă domnului, mama era acasă. Într-o fugă se întoarseră amîndouă la calul căzut. Igrenka zăcea întins pe pîntece, cu picioarele

strînse sub el. În jur, pămîntul era bătătorit. Pesemne că, în lipsa Liusiei, înfricoşat de presimţiri rele, calul încercase să se ridice, dar nu izbutise. Acum stătea liniştit, împăcat cu soarta ce-l aştepta şi mîngîiat de tihna care pătrundea spre trupul lui din trupul pămîntului. Mama se aşeză în genunchi, lîngă el, şi începu să-l alinte pe gîtul subţiat, parcă pus la teasc.

— Igrenia, îi vorbi ea, ce ţi-ai pus tu în gînd, Igrenia ? Iote ce prostuţ, ce mai prostuţ ! Ian vezi, iarba o şi încolţit şi tu vrai să mori ! O săptămînă doar ţi-o mai rămas să rabzi, atîtica, p-ormă ai să poci trăi. Orice moviliţă îţi va da ceva de rumegat. Mai îndură şi tu, Igrenia, nu te pierde cu firea ! Dacă ai scăpat viu din iarnă, acu' chiar Dumnezeu porunceşte să rabzi încă puţinel. A mai rămas... of, doamne... o 'nica toată. Da' ce zic eu de iarnă, cînd noi am trecut cu bine şi prin război ! În toţi anii războiului te-ai chinuit, bietul de tine, la munca în pădure, ai tîrît buşteni şi ce muncă era aceea ! Da' iote că biruiai, îi cărai tu. Acu', măcar să te ţină tăria firii. Ehei, de cînd mă tot ţine ea pe mine !

Calul îşi întoarse botul ascuţit, ca un cioc, şi întinse buzele spre mîinile ei.

— Of, nimicuţa n-am ce să-ţi dau, se sperie mama. N-am luat 'nica, Igrenia, nimicuţa n-am ce să-ţi dau. Ce toantă, ce toantă am fost. Da' el pricepe tot, chit că e cal. D-apăi Igrenia să nu priceapă ? îl lăudă mama, mîngîindu-l pe bot şi scuturîndu-i moţul căzut. — Păi, vezi bine, el o înţeles ceea ce nici unui om nu i-ar fi dat prin cap. Mai acu' doi ani, cînd un buştean i-o rupt picioru' şi voiau să-l deie la tăiat, cine alerga în taiga numa-n trei picere ? El, Igrenka. Pîn' ce nu i s-o dres osul nu s-o mai arătat, acolo o zăcut. Ehei, şi cît o mai şchiopătat p-ormă ! Da', orişicum, nu te-am dat nimănuia, drăguţule. Aşa şchiop cum ereai, cu tine căram apă la lăptarniţă, numai că băgam de seamă să nu umplu butoiul, să-i fie mai lesne piciorului beteag.

Calul îşi plecă uşor capul şi necheză subţire, parcă recunoscîndu-şi vina. Mama îl bătu cu duioşie pe ceafă. Răspunzînd alintării, el necheză a doua oară şi încercă să-şi mişte picioarele.

— Ia stai tu, Igrenia — zise mama şi se grăbi să-l elibereze de legături — stai puţinel, că acuşa ne ridicăm noi. Ţ-o fi, cît ai zăcut, ai zăcut îndeajuns.

Igrenka îşi întorcea capul spre ea şi tremura de nerăbdare şi frica slăbiciunii lui. Cînd mama apucă de dîrlogi, Igrenka îşi adună toate puterile şi zvîrli înainte picioarele din faţă, mult prea departe, însă, ca să se poată ridica ; le trase puţin înapoi, se încordă şi se opinti, încercînd să-şi salte şi picioarele din spate, dar nu fu în stare şi se lăsă iar la pămînt. Întorcîndu-şi capul într-o parte, scoase iar un nechezat, disperat de această dată. Părea că se jeluieşte : nu pot, doar vedeţi şi voi că nu pot ! Mama încercă să-l liniştească :

— Răbdare, Igrenia, răbdare. Mai hodineşte-te ! Nu te repezi dintr-o dată. Ete-te, din-

tr-o dată ăi fi poftit tu ! Te-ai așăzat, îi bine ș-atît, eu îs mulțămită. Acuși te hodinești ș-apoi ai să te ridici. Ei, nu-i 'nica zău așa. Of, Igrenia, Igrenia, drăguțule...

Mama își aruncă privirea peste ogorul grăpat și o certă pe Liusia :

— De-a lungul trebuia să mergi, nu de-a curmezișul. Acilea, pe muscel, nici un cal sănătos nu trăgea. Darmite el...

— Ihî, un alergăreț ca el...

— Ei și ce ? Să fi mers ușurel, încet, că nu te fugărea nimenea. De-a lungul și de-a latul de l-ai străbate, pămîntul tot acela-i. Cît este, tot atîta rămîne, nu se înmulțește.

Îi dădu Liusiei hățul, iar ea trecu într-o parte, bătu calul pe spinare cu același gest duios și-l prinse pe sub burtă. Igrenka își mută picioarele dinainte ceva mai încolo de locul unde căzuse, le întinse pe cele din spate, săltîndu-le cu o ultimă și disperată sforțare și se ridică. Se clătina puternic, dar mama îl sprijini, prinzîndu-l cu mîna de greabăn, și-i vorbi bucuroasă :

— Ei, iaca, ei iaca, ai izbutit ! Păi ț-am zis eu ! Da' tu te găteai să mori — n-ai păcătuit, ai ? Să audă careva, păi și-ar rîde de tine, ar gîndi că ești dizentor. D-apăi ce fel de dizentor ăi fi tu, Igrenia ? Of, doamne, ce dizentor mai ești tu ? Un țînțar de turtesc pe spinarea ta, te și dau de-a dura. Iaca ce mai dizentor ești ! În halul ista să mai fii scos la muncă ? Hai, dizentorule, să mergem.

Îl luă de dîrlogi și-l trase după ea. Clătinîndu-se, calul porni și se opri numaidecît ; dar, parcă temîndu-se să nu cadă iar, păși mai departe, împleticindu-se.

...Liusia se ridică și își scutură îmbrăcămintea. Mai privi odată spre grădina din pajiște, parcă vrînd să se încredințeze că toate acestea nu s-au petrecut adineauri, ci de mult, de foarte mult timp, poate cu douăzeci de ani în urmă. Străduindu-se să se elibereze de imaginea cu Igrenka, ce-i rămăsese atît de vie în fața ochilor, Liusia porni agale la deal, de unde coborîse mai devreme. Dar amintirea stăruia cu încăpățînare : i se părea că un sens tainic i-a scăpat, că i s-a redeșteptat în minte, nu doar pentru a o face să simtă iar cît de grea și amară era viața atunci, ci și cu un țel ascuns, răscolitor, pe care nu-l putea desluși bine. Liusia se includă pe sine, nemulțumită că s-a lăsat copleșită de acest simțămînt straniu, care o speria, înfiorîndu-i sufletul, și hotărî să meargă mai repede, nădăjduind că, poate, în acest fel, se va simți izbăvită.

Da, chiar muncise acest pămînt ! Desluși, pe neașteptate, pînă și intonația cu care rostise, în gînd, în urmă cu jumătate de ceas, cuvintele ce-o îndemnaseră să caute pajiștea. Da, muncise, la fel cu toți ceilalți. A cosit, a greblat, a grăpat, a săpat, a cules... Cîte treburi nu erau în colhoz, mai ales în anii aceia, cînd nu ajungeau oamenii ! „Da, ai arat !“ o îngînă parcă cineva. Într-adevăr a și arat — cum de-a uitat acest lucru ? Ce-i drept, numai două zile ; după plug mai era în stare să meargă, dar să-l întoarcă din brazdă-n brazdă n-o ajutau puterile. Era slăbuță și începuse să

muncească mai tîrziu decît prietenele ei — doar în ultimii ani de război. Pînă atunci, mamei îi fusese milă s-o scoată la lucru și o lăsa acasă, cu Tanka — Tatiana de azi, care acum trăia la Kiev.

„Măcar de-ar veni Tatiana azi! își spuse Liusia, bucurîndu-se că se poate gîndi la altceva. Pînă n-o apărea Tatiana, mama n-o să dea pace nimănui. Tanciora și iar Tanciora! Atunci s-ar lămuri și soarta mamei. Acum nu trăiește decît cu gîndul la Tanciora ei."

Ieșind din pădure, Liusia văzu iar cîmpul ce urca spre coasta dealului. Aici, la loc deschis, ziua se revărsa din plin, senină, caldă, prinzînd contururi clare. Privit în zare, văzduhul părea că zumzăie ușor în bătaia soarelui. În afara acestui sunet mai mult ghicit, venind din înălțimi, liniștea rămînea adîncă, netulburată. Jos, pe locurile unde călca Liusia, totul era cufundat în tăcere. Pașii ei nu trezeau nici un ecou pe pămîntul surd, încremenit într-o îndărătnică muțenie. Pe coama dealului, pădurea se unduia ca o fantasmă, inspirînd fumul firav, albicios, pe care-l răspîndeau mestecenii și însăși această toamnă pîrguită, căldura și uscăciunea ei. Dincolo de pădure, cerul aluneca tihnit, lin, deasupra pămîntului; era încă înalt, diafan, dar azurul său își pierduse din prospețime, tainica-i adîncime nu mai avea nemărginire, în îngîndurarea sa se deslușea o nuanță de oboseală.

Pe cîmp, Liusia o cîrmi la stînga și porni spre rîu. Pășea cu grijă, furișîndu-se, deși, acum, putea fi zărită bine din orice parte.

Pe-aici, undeva, trebuia să fie drumul și Liusia hotărî să-l caute, cu toate că asta însemna un ocol. Oricum, pe drum era mai în siguranță. Știa prea bine că aici n-are de ce se teme; și, totuși, nu se putea elibera de straniul simțămînt că cineva o urmărește. Nu era doar presimțirea care-i șoptea că e pîndită de o primejdie necunoscută: într-un chip ciudat, simțămîntul ce-o stăpînea se lega de trecut, de o anumită amintire pierdută în negura anilor, cu care avea să fie confruntată curînd. Era încredințată că, pornind în pădure, se lăsase atrasă, cu mult prea multă ușurință, în capcana cuiva, că a fost ademenită aici, că nu se mai putea întoarce; de-ar îndrăzni s-o facă, deznodămîntul s-ar produce pe loc, fulgerător; înfricoșată, încercînd să-i amîne clipa, Liusia îl purta după ea, ducîndu-l mai departe, tot mai departe.

Găsi, în sfîrșit, drumul, dar aceasta nu-i ușură sufletul. Luptîndu-se cu ispita de-a alerga cît o țineau picioarele pînă în sat, mergînd încet, de parcă pipăia drumul cu pasul pentru a-i încerca tăria și siguranța, Liusia porni la deal. Nu, goana nu i se mai potrivea, se dezobișnuise să alerge. Drumul părăsit era plin de bolovani, iar văzduhul — într-atît de uscat, încît Liusia simțea că se sufocă. Se gîndi că ar fi mai bine să meargă pe cîmp, dar nu părăsi drumul, nici măcar un pas nu putea face pe alături, supunîndu-se unei voințe străine, căreia, ca vrăjită, îi dădea ascultare. Abia acum își dădu seama că nu trebuia să pornească pe acest drum — ca un coridor în-

gust și lung cu pereți înalți, străvezii — ce-o va duce cu totul în altă parte decît acolo unde ar fi dorit să ajungă. Prin tenişi, bulgării colțuroși îi zdreleau picioarele, însă ea nu mai băga în seamă durerea, aflîndu-se, tot timpul, în puterea unei încleștări ciudat de limpezi în neliniștea pe care i-o trezea : știa precis că ceva se va petrece. Dar ce oare ?...

Merse ce merse și, într-un tîrziu, se opri : în mijlocul drumului, ca un arici, se profila un mușuroi de furnici. Privi acest furnicar viu cu o uimire străbătută de spaimă : de ce se afla aici și nu la marginea drumului ? Cum o să treacă ea, acum ? Ce să facă ? Ori se poate întoarce înapoi ? Se răsuci, dar nu văzu nimic în urmă-i. Totul era scăldat în soare, iar lumina lui puternică, strălucitoare, o orbea. Încet, cu mîinile întinse în lături, ca și cum s-ar fi ferit să nu se lovească de pereți, încercă să pășească pe lîngă marginea furnicarului, spre drumul liber. Trecu, nimic n-o împiedică. Liusia se bucură. Se bucură într-atît, izbuti chiar să zîmbească.

„Ce m-a apucat, oare ? se întrebă ea, în dorința de a-și recăpăta liniștea. De ce m-am speriat ? Oare aici — unde pe kilometri întregi totul mi-e atît de apropiat, unde cunosc fiecare tufă — mi s-ar putea întîmpla ceva ? Fleacuri ! Am ieșit să mă plimb, să respir aer curat și poftim de vezi ! M-am lăsat copleșită de niște temeri idioate, copilărești. Nervii sînt de vină, numai nervii, trebuie să mi-i tratez. Aici, toate mi-s dragi și familiare, de ce să mă tem ? Iată, curînd ajung în poieniță și am

să culeg bureți. Apoi, mă întorc în sat. Doamne, că netoată sînt !“

Porni mai veselă, mai sigură de sine. Mai avea puțin de mers, pînă să ajungă în pădure.

Și, deodată, ca o replică de împotrivire la siguranța pe care o simțise Liusia, ca o încercare de-a o înfrînge, văzduhul fu străpuns de un țipăt : era îndepărtat și subțire, venind de demult, dar clar încă și străbătut de disperare :

— Minkaaa !

Liusia se cutremură. Îl recunoscuse, era propriul ei țipăt. Încet, încet de tot, parcă apăsată de o greutate, întoarse capul spre stînga. Tufa de mălin se afla pe vechiul ei loc, în mijlocul cîmpului. Cuiva, cine știe cînd, îi fusese milă de ea, o ferise de plug și, de-atunci, crescuse mereu, întinzîndu-se în arătură, începuse să rodească. Dînd ascultare primului imbold, Liusia făcu un pas spre tufă și, pe neașteptate, ieși din drum ; acum era liberă să meargă pe-alături. Nu se mai mira : înțelegea că nu ea își alege calea, după vrere, că e condusă și pusă la încercare de o forță străină, ce hălăduiește prin aceste locuri.

Văzută de-aproape, tufa de mălin arăta ca după prăpăd. Crengile rupte și uscate zăceau la pămînt ; celelalte, vii, cu rare frunze verzi, înfășurate în pînză de păianjen, arătau că vai de lume. Ramurile mai bune fuseseră rupte. Doar pe margini se păstraseră, mlădii, crengile tinere, la care puteai ajunge cu mîna. Cele din mijlocul tufei fuseseră smulse, în locul lor rămăseseră niște joarde pustiite, lungi aproape

cît un stat de om. Pe margini, se aplecau crengile rămase în viață, de care, ici-colo, mai atîrnau poame.

Liusia rupse cîteva. Erau moi, dulci și răcoritoare, cu gust de izmă, la fel ca și în trecut. Țipătul acela sfîșietor, venit din adîncul timpului îi copleși din nou ființa, crispînd-o. Privi speriată în jur. Nu, nu era nimeni. Totuși, ca să fie, chipurile, mai ferită, se ascunse după tufă, astfel nu putea fi văzută dinspre pîrîul Nijni.

...Întîmplarea se petrecuse tot atunci, îndată după război. Lumea încă nu se dezmeticise din coșmarul celor patru ani blestemați ; viața, încă aspră și nemiloasă, aducea nenorociri peste nenorociri : foamete, condamnări, lacrimi. Era a doua vară de cînd vlasoviștii, venind de undeva, din nord, bîntuiau pe malurile rîului, răspîndind o groază, necunoscută pînă atunci, printre oamenii cătunelor din taiga : ici jefuiau un magazin sătesc, colo violau și ucideau o femeie, dincolo adormeau cu ceva o întreagă familie, apoi o prădau pînă la ultimul capăt de ață. Un timp, bărbații formaseră o pază, care străjuia noaptea, dar vlasoviștii își făceau nelegiuirile tocmai cînd erau așteptați mai puțin, apoi o ștergeau mai departe, nestingheriți. Totuși, undeva, în josul rîului, doi vlasoviști fuseseră prinși. Cînd i-au dus la raion, tot satul dăduse năvală să-i privească. Ședeau în căruță, spate la spate, cu mîinile legate, bărboși și lățoși, cu îmbrăcămintea zdrențăroasă. Erau fioroși. Priveau la

oameni cu o răutate obosită, nepăsători la strigătele din mulțime, ori la ordinele comandantului escortei — alcătuită din țărani — care vroia să-și arate, în fața lumii, puterea asupra arestaților.

De obicei, vlasoviștii fugeau și făceau prăpăd la începutul verii, apoi zvonurile despre trecerea lor se stingeau și viața satului intra pe făgașul ei firesc. Femeile porneau fără teamă la pădure, treceau rîul, mergeau liniștite fie la munca din colhoz, fie după fructe sau bureți. Părea că fugarii — ca și căpușele de pădure — aveau un sezon al lor, după care oamenilor nu le mai era teamă de ei.

Către mijlocul lui august, cînd începuseră să uite de vlasoviști, mama o trimisese aici, împreună cu Mihail, la cules de măline. Pesemne că ea ținea minte tufa încă din primăvară, dar apoi, cînd o revăzu, scoase un strigăt de uimire : în acel an, cînd mălinii fuseseră atît de neroditori, crengile acestei tufe se îndoiau sub povara poamelor. Din drum, privind peste lanul înalt, n-o puteai zări : crengile aplecate la pămînt de rodul bogat o ascundeau vederii. De-aceea și rămăsese neculeasă, dînd timp mălinelor să se coacă în voie.

Să le culegi era o adevărată plăcere. Lui Mihail nu-i era pe plac să adune aceste poame, n-avea răbdare să repete aceeași mișcare de mii și mii de ori ; dar, atunci, se încinsese și el. Mălina crescuse mare, în ciorchini lungi și grei, fără frunze, și se strecura ușor printre degete, alunecînd în palmă, ca un șuvoi gin-

gaș și călduț. Mihail muta găleata, iar Liusia, care-și legase un șorț, ca să culeagă mai ușor, îl deșerta doar atunci cînd greutatea începea s-o tragă în jos. Dintr-o singură dată, umplea aproape un sfert de găleată. Cam în două ceasuri, își umpluseră-ochi gălețile, dar de pe tufă culeseseră abia jumătate.

Plecară spre casă, hotărîți să se întoarcă. Nu vroiau să lase atîtea poame pe-a doua zi. Acum, cînd știau drumul, li se părea că oricine poate ajunge la tufă în fiece clipă. După prînz, se lăsase o zăpușeală cumplită. Moleșit, Mihail abia urca dealul. Fără să-l aștepte, Liusia o porni singură pe scurtătură și ieși într-un răzor, care nici nu se vedea din lan. Aici se afla tufa de mălin. Mai avea de făcut vreo douăzeci de pași, poate ceva mai mult, cînd, deodată, văzu cum tufa se mișcă și din ea sare un necunoscut fioros la înfățișare. Era destul să-i vezi căciula cu clapele legate în sus, pe arșița aceea de neîndurat, ca să te înfiori. Apăruse atît de neașteptat, încît Liusia înlemni și, în loc să fugă, încremeni, ca pironită. Omul izbucni într-un rîs nervos — amestec de nerăbdare și bucurie — apoi o chemă, făcîndu-i semn cu arătătorul. Liusia avu timp să-l privească ; era un bărbat scund și vînjos, cu fața negricioasă, nebărbierită, cu sclipiri de nebunie în privire.

Iată, aici, chiar aici stătea. Își rășchirase și-și înfipsese bine în pămînt picioarele încălțate în cizme. Încredințat că fetișcana nu-i va scăpa, își îngădui să se mai joace cu prada, ca pisica cu șoarecele, să se mai veselească, pentru ca, apoi, victoria să-i fie mai plină, mai sățioasă : înainte s-o sărbătorească își ațîța din plin pofta. Liusia retrăi, din nou, cu aceeași intensitate, simțămintele pe care le încercase cu atîția ani în urmă. Retrăi primejdia amenințătoare a acelei întîlniri și începu să tremure. Privind în jur, se îndepărtă de tufă, pășind în cîmp, dar își aminti că, oricum, nu va putea să plece de-aici, pînă nu-i va fi îngăduit.

...Omul rîdea și continua s-o cheme spre el, făcîndu-i mereu semne cu degetul. Liusia se trase înapoi. Strîmbîndu-și fața a nemulțumire, el desfăcu larg brațele : ce mai înseamnă, adică, mofturile astea ? Cu băgare de seamă, străduindu-se, chipurile, să n-o sperie, porni spre ea. Pe fața-i schimonosită de tulburare, flutura un zîmbet crud. Abia atunci Liusia o rupse la fugă. Se repezi în drum și începu să alerge în jos, spre sat. Omul rămas în cîmp, unde cizmele i se încurcau în lan și se înfundau în pămîntul moale, era gata s-o ajungă — îi și auzea în spate răsuflarea grea, gîfîită. Înnebunită de frică, Liusia alerga, alerga, vînturînd căldarea în aer. Simți cum degetele lui îi ating spatele, dar în ultima clipă reuși să se smulgă și aruncă găleata, care se rostogoli zdrăngănind pe drum.

— Minkaaa !

În secunda cînd scoase acest răcnet, văzu, în față, silueta lui Mihail. Fără să înțeleagă ceva, el se opri buimăcit. Îndată însă fugi în întîmpinarea Liusiei. Văzîndu-l pe Mihail, omul își încetini fuga. Nu se aștepta să mai întîlnească pe cineva aici și prezența băiatului

îl descumpăni. Liusia o zbughi pe lîngă frate-său, strigîndu-i să fugă după ea ; dar, aruncîndu-și privirea înapoi, văzu că Mihail stă pe loc. Între timp, omul acela avusese răgazul să-și dea seama că în fața lui nu era decît un băietan, un mucos, și-acum se apropia de el cu pași furișați, în bătaie de joc.

— Minkaaa ! Fugi ! Fugi ! Minkaaa ! striga Liusia, spărgîndu-și pieptul, în timp ce fugea rupînd pămîntul.

Mihail apucă o piatră de jos și se pregăti de înfruntare. Omul se așeză, apoi se ridică brusc, de parcă ar fi vrut să se repeadă. Mihail se lăsă păcălit și sări înapoi. Omul izbucni în rîs. Încercă iar să-l sperie pe Mihail, dar acesta nu se mai mișcă din loc. Strîngînd piatra în mînă, aștepta. Atunci, vlasovistul se repezi cu adevărat la el. Dar, deodată, o coti într-o parte. Prefăcîndu-se că șchiopătează, cu aerul leneș al omului puternic, care nu-și pune mintea cu niște copii și nu vrea să-i necăjească, el începu să alerge peste cîmp, spre pîrîul Nijni.

Țipătul se stinse pe atît de brusc, pe cît de neașteptat izbucnise. De jur împrejur, pînă hăt departe, se așternu liniștea. Liusia înțelese că acum putea merge mai departe : amintirea acelei întîmplări se sfîrșise. Urnindu-se cu greu din loc, porni spre poieniță, după bureți. Se gîndi la bureți ca la o slabă, dar posibilă salvare : dacă ar rupe unul singur, fie el cît de mic, mai rămînea o nădejde că totul se va sfîrși cu bine. Dar, de fapt, ce anume trebuia să se sfîrșească cu bine ? De ce-i este frică ? Nu știa. Nimic nu știa. Nu îndrăznea nici să

se gîndească dacă are vreun motiv să-i fie teamă, i se părea că gîndurile-i pot fi auzite și tălmăcite greșit. Obosise, picioarele i se împleticeau, dar nu mersul o ostenise — străbătuse colo, o nimica toată, trei-patru kilometri — ci altceva, de mai mare însemnătate. Poate că de vină erau amintirile : parcă s-ar fi înțeles, toate o pîndeau azi la fiecare pas și o sileau să le retrăiască, avînd un scop neștiut, tainic. Trăia senzația că viața s-a întors înapoi, deoarece ea, Liusia, uitase sau pierduse aici ceva foarte prețios și necesar, ceva fără de care nu se poate trăi. Repetîndu-se în mintea ei, întîmplările de demult nu se desprindeau apoi cu totul de ființa Liusiei, ci se dădeau numai deoparte, să vadă ce s-a petrecut cu ea după aceste retrăiri, în ce măsură i s-a îmbogățit ori i-a sărăcit sufletul, ce a vibrat încă, ori a murit pentru totdeauna în adîncul lui. Amintirile o înconjurau și se țineau scai de ea, urmărind-o tot mai departe. Iată-l, în dreapta, pe Igrenka ; se clatină de foame, cu ultimele-i puteri tîrăște grapa prin noroiul de primăvară, se împleticește la tot pasul. Iată-l, în stînga, sărind din tufa de mălin, pe străinul acela fioros, cu neobișnuita-i căciulă... Iată și altele și altele...

Liusia se opri. Nu-i adevărat. Aici nu-i nimeni, nici un suflet viu, care ar fi putut s-o înfricoșeze, e doar ea singură. Spaimele acestea sînt tot atît de nefirești, ca și căciula acelui om într-o zi fierbinte de vară, neliniștea ei n-avea nici un temei. Acum înțelegea ce se întîmplase ; după primirea telegramei ce-o

chema la bătrîna ei mamă, nervii întinşi, pregătiţi pentru o nenorocire, pentru o zdruncinare sufletească, cereau o descărcare, se răzbunau pentru încordarea lor zadarnică.

Îşi roti privirea în jur, odată şi încă odată... Nu, nimeni nu se afla aici. Era împresurată de linişte, de soare, de tăcere. Prea mult soare, prea multă tăcere, ca să te simţi în siguranţă. Era singură, într-adevăr, dar singură în mijlocul acestei muţenii apăsătoare şi tainice, unde şi strălucirea şi urmărirea o aveau doar pe ea ca ţintă. N-avea unde se ascunde, se vedea ca-n palmă din toate părţile. Da, trebuia să fugă de-aici. „Să fug, să fug!" îşi repeta întruna. De ce, de ce, oare, plecase din sat? Cine-a ademenit-o să vină încoace? Ce-a uitat ea aici?

„A uitat?" Deodată, gîndul se agăţă de acest cuvînt şi-l apropie de înţelegerea Liusiei. A uitat... Iată, în sfîrşit, ceea ce nu se lăsase dezvăluit de la bun început şi o chinuise atît de cumplit astăzi! Era o tăcută şi veche obidă a acestor meleaguri. Obida care — în pofida dorinţei ei — n-o lăsase să se abată nici măcar cu un pas din drumul ce-i amintea răscolitor de fosta ei viaţă de ţară. Obida aceasta o purtase şi o hărţuise atît, pînă ce Liusia fu silită să recunoască: uitase. Într-adevăr, acolo, la oraş, mai cu seamă în ultimii ani, dăduse totul uitării. Şi munca voluntară din primăvară, cînd se lucra în pădure, şi cîmpul unde muncise, şi pe Igrenka prăvălit la pămînt, şi întîmplarea de la tufa de mălin şi încă multe, multe altele, petrecute mai înainte... Totul fusese dat uitării

totul, totul. Uitase şi că a grăpat cîndva, că a arat... Da, grăpase, arase. Acum mai că nu-ţi vine să crezi! Ciudat, fără vrerea ei, ştersese din amintire şi aceste fapte, cu care se putea mîndri. Era îndoielnic că vreuna dintre prietenele ei ţinuse de coarnele plugului... Se scurseră mulţi ani de cînd nu mai zgîndărise amintirile despre satul natal şi ele se împietriseră, se închegaseră într-un ghem părăsit, nemişcat, împins undeva, într-un colţ uitat, ca o legătură cu vechituri netrebuincioase.

Dar iată că astăzi toate reînviaseră. Liusia fu cuprinsă de un întîrziat simţămînt de ruşine. Părea că fiecare întîmplare trecută îi dădea cîte un bobîrnac puternic, poruncindu-i: aminteşte-ţi, aminteşte-ţi, aminteşte-ţi! Şi Liusia nu pricepuse ce vroiau de la ea. Se temea mereu. Acum, spaima dispăruse şi sufletul îi rămăsese pustiit. Simţea un gol apăsător, chinuitor, pe care nimic nu-l va mai umple vreodată.

Cu o uşoară mirare, Liusia descoperi că se mişcă încă. Mai avea puterea să-şi urnească picioarele.

Pădurea care străjuia cîmpia rămăsese departe, încremenită în nemişcare şi tăcere. Soarele nu mai era atît de puternic şi orbitor, cum îl văzuse ea mai adineauri. Părea că tot ce era în preajmă îi întoarce spatele, încetează s-o mai ia în seamă, pierzînd orice interes faţă de persoana ei. Părea că în afară de ea însăşi, aici nimeni nu mai ştie de existenţa Liusiei. Iar ea mergea şi mergea...

Într-un tîrziu, ajunse în poiană și se opri în marginea ei. Poiana era luminoasă și liniștită. Acele pinilor înalţi se scuturau încet de pe crengi, zburdînd și jucîndu-se în văzduhul dens. Foșnetul lor limpede se auzea cînd dintr-o parte, cînd dintr-alta. Printre copaci, ca un fum alburiu, se destrăma pînza de păianjen, iar razele soarelui desenau pe pămînt ciudate pete și linii. Undeva, în adîncul pădurii, o ciocănitoare bătea harnic, alungînd tristeţea.

Liusia nu îndrăzni să meargă mai departe. „Am să mai vin pe-aici" — gîndi ea, parcă justificîndu-se și făcînd o promisiune cuiva, deși era sigură că nu va mai veni, că va face tot ce-i stă în putinţă să nu mai vină. Grăbindu-se, se întoarse înapoi. „Mai repede, mai repede!" se îndemna singură, iuţind tot mai mult pasul. Abia în apropierea satului, își trase răsuflarea și se liniști.

Pe urmă, seara tîrziu, după toate întîmplările acestei zile, cînd ieși în curte și văzu cerul împînzit de stele, cerul unic al acestor meleaguri, Liusia simţi iar cum i se strînge inima. Și iar se grăbi, de această dată — să se ascundă mai repede în izbă.

7

Veni, în sfîrșit, și multașteptata Mironiha. Bătrîna continua să zacă. Era atît de imponderabilă, încît plasa patului nici nu se îndoia

sub ea. Doar ochii îi mai stăteau de veghe. Întins în nemișcarea-i mută, corpul rămăsese încremenit și netulburat, parcă străin de fiinţa ei. Nu mai dorea să se desprindă din această stare: de prea multă vreme se cufundase în singurătate, pierzîndu-se de ceilalţi și de drumul întoarcerii. Spre prînz, soarele învălui izba și bătrîna — pînă atunci copleșită de tristeţea singurătăţii și gata să plîngă — simţi cum o pătrunde căldura dulce a luminii lui vesele, neastîmpărate.

Îngrijorată de liniștea ce domnea în izbă — doar știa că sosiseră oaspeţi — Mironiha privi cu teamă prin despărţitura peretelui, văzu că bătrîna e singură și, ţîșnind spre ea, bătu din palme:

— Cucu-cucu! Ei, băbuţo, mai ești încă în viaţă?

În ochii bătrînei sclipiră lacrimi de bucuria revederii. Începu să se foiască în pat, străduindu-se să se ridice, dar își aminti că această încercare i-ar cere mult timp, așa că se lăsă păgubașă, mulţumindu-se să-i întindă Mironihăi o mînă ce se dovedi supusă.

— D-apăi vezi bine că îs încă în viaţă. Iacă, îi a doua zi de cînd am înviat. Nu ţ-or fi zis, oare?

Mironiha îi strînse o clipă mîna, apoi o lăsă să cadă. Bătrîna găsi putere să-și ducă dreapta spre mîna stîngă, mîngîind-o ușor.

— Da' la ce nu te mai ia moartea odată?

Mironiha se așeză pe pat, lîngă bătrînă, aplecîndu-se spre ea, în vreme ce-i vorbea.

— Eu sosesc la pomană, că, deh, — mi-am zis — ca o femeie cumsecade ce ierea, și-o strîns catrafusele și s-o dus pe lumea cealantă. Și cînd colo, dumneaiei e încă pe-acilea. Precum ai fost o hicleană de cînd te știu, așa ai rămas. Of, ca un ghimpe-n ochi îmi stai !

— D-apoi, fătuco dragă, oare n-ăi fi știind că te-aștept pe tine ? răspunse bătrîna, intrînd în joc cu plăcere. Mia tare urît mi-ar fi să zac acolo de una singură, așa că te-aștept să mă însoțești. Să ne culce deodată într-un singur coșciug.

— Eu, băbuțo, o să te cam înțep cu picioarele, că s-or ascuțit tot bătînd pămîntu-n lung și-n lat, de cînd mă știu.

— De-adevăratelea că m-ai împunge, tu ești în stare de orișice.

— O-ho ! Să nu mă aștepți, ia-ți mai bine tălpășița. Eu mai am de alergat, nu te ține scai de mine. Decît să zac lîngă tine, mai bine îmi aleg v-un moșneguț, acolo.

— Nu mai bate cîmpii. M-am săturat pînă peste cap de închipuirile tale.

— Mai degrabă eu m-am săturat de tine. Ca magaru' de samar m-am săturat ! De ț-ai da duhu' mai repede, să scap odată de tine !

— Ba o să plîngi, fătuco, atunci cînd mi-oi da duhu'.

— Și dac-oi plînge, gîndești poate că de mila ta ?

— Așa o fi, dacă zici tu, spuse împăciuitoare bătrîna.

Îi era teamă ca Mironiha să n-ajungă — fereasc-o păcatul — a huli împotriva Domnului.

Cu ea chiar că nu-i greu să cazi în păcat, singură nu-și dă seama ce melițează. În tinerețe, era mai bine să nu-i cauți gîlceavă, pe oricare îl făcea cu ou și cu oțet. Și-acuma limba nu i s-a tocit de tot, mai scapă ea cîte-o vorbă, de să-ți astupi urechile ! Și nici că se sinchisește.

Abia în ultimii ani s-a mai ostoit Mironiha, se mai așază și ea, se mai ghemuiește, însă, altfel, din cale afară de iute a fost, ca un sfredel se sucea și se răsucea fără să obosească. Acuma se mai vaietă uneori de picioare, dar tot e-n stare să alerge astfel, încît e îndoielnic că și un om tînăr ar ajunge-o din urmă. Toată viața a muncit pe rupte și, totuși, se ține bine, nu s-a lăsat doborîtă. Nici pe departe n-o poți asemui cu bătrîna : Mironiha e mai plinuță, mai ageră și — ce-i mai de seamă — încotro vrea, într-acolo o poartă picioarele. Mîinile-i scurte și negricioase le ține întinse, parcă-s oricînd gata să se apuce de treabă, să se pună în mișcare ; fața îi e tot negricioasă, lătăreață ; are vocea siteavă, dar oricine s-ar fi încumetat să-i țină isonul, ar fi rămas fără glas, pe cînd al ei nu-i decît ceva mai dogit. Bătrîna era mai în vîrstă doar cu patru ani, dar după cum arăta, Mironiha părea cu mult mai tînără.

Apariția vecinei o înveseli pe bătrînă. Ochii i se luminară, în albul lor se deslușeau mai bine cercuiețele căprui-spălăcite, pe chip i se citea curiozitatea. Ce-o fi adus nou Mironiha, în tolba ei cu vești, ce-o să-i mai povestească ? De-atîta vreme nu se văzuseră, iar viața își urma cursul fără oprire. Mare și cuprinzătoare era această viață ! Se răspîndea peste orașe și

sate, se dăruia oamenilor, scurgîndu-se ceas cu ceas, neîntrerupt. Pînă mai anul trecut, pe noptiera bătrînei stătea un aparat de radio și ea singură învîrtea butonul negru, mic cît un nasture. Într-un loc se auzeau cîntece, în altul — plînsete, în al treilea — sporovăială într-un grai străin, în al patrulea vorbeau într-o limbă și mai încîlcită, mare mirare cum de nu-și scrînteau limba, dar ei sporovăiau și tot sporovăiau. Bătrînei îi plăceau cîntecele din bătrîni și își trimitea nepoata s-o cheme pe Mironiha, îi era mai drag să le asculte împreună, numai că se transmiteau rareori aceste cîntece, mai mult se auzeau niște zdrăngăneli ciudate. Cîntecele acelea bătrînești, tărăgănate, îi dădeau parcă aripi să zboare deasupra pămîntului, dar ea nu se înălța, simțea doar că plutește în mișcări largi și line, răscolită, jelind încet soarta ei și a tuturor oamenilor care încă nu-și aflaseră limanul. În astfel de clipe, nu i-ar fi părut rău să moară. I se nălucea că acele cîntece se înalță întru pomenirea cuiva, după coborîrea sicriului în pămînt, și ea le îngîna în șoaptă, însoțind sufletul necunoscut, slobozit, care — altfel nici că se putea — va fi întîmpinat pe lumea cealaltă cu aceleași cîntece bătrînești.

Anul trecut, radioul s-a stricat și bătrînei nu-i mai rămăsese decît o singură bucurie : să stea de vorbă cu Mironiha.

— Tu la ce n-ai mai dat atîta amar de vreme pe la mine ? întrebă bătrîna cu dojană. De az' 'neață, am îmboldit-o pe Varvara să se uite după tine. Da' tu, vîntură lume, te tot îndemni încotrova cu dor de ducă. Acasă cînd mai stai ? De-ai ologi odată !

— Orișicum am ologit, băbuțo, spuse Mironiha.

Clătinînd patul și apropiindu-se de fața bătrînei, ea adăugă :

— Acușa, iote, șăz lîngă tine și-n picere mă junghie pîn' la os. Le-am istovit, sărmanele de ele, tot alergînd. Cine mai știe a cîta zi e de cînd îmi caut vaca. Mi s-o rătăcit amărîta, nu mai vine acasă.

— Aoleu ! Iote de ce tot ascult de az' 'neață, da' n-o auz. Păi unde-o fi rătăcind ?

— Ehei, de-aș ști, ți-aș spune și ție, băbuțo, da', iacă, nu știu. Am colindat cîmpia în lung și-n lat. Îmi sparg capul căutînd-o, lua-o-ar dracii s-o ia. Doară nu-i întîia oară că dă bir cu fugiții, da' eu tot nu-mi pot găsi liniștea. Auzit-ai, oare, că ursul a sfîșiat mînzata lui Golubiov ?

— 'Nica n-am auzit ! exclamă buimăcită bătrîna, începînd să se foiască, iar firicelul ei de glas prinse deodată puteri. La ce mai mă-ntrebi de-am auzit ori ba ? De-un' s-auz eu acilea, cine-mi spune mia ceva ? Și zici că ursul o sfîșiat mînzata lui Golubiov ?

Iată ce înseamnă Mironiha : cine, în afară de ea, e în stare să-ți aducă o astfel de veste, încît să simți că-ți zvîcnește inima ? Nu degeaba o așteptase bătrîna, parcă presimțise că Mironiha n-o să vină cu tolba goală. O privi pe vecină cu atîta încordare, de parcă ea ar fi asmuțit ursul spre mînzata Golubiovilor și

acum va începe să-i povestească cum a săvîrșit fapta asta.

— A sfîșiat-o, da, a sfîșiat-o, repetă Mironiha. Iar Golubiov își făcuse socoteala să oprească mînzata pentru la anu', că vaca dînsului e bătrînă, nu mai dă lapte. Iote cum ș-o oprit-o ! Alaltăieri, Ghenka, șeful de echipă, mergea prin pădure și, deodată, ce-i văd ochii ? Iarba înroșită și tăvălită. Simte dînsul că ceva nu-i a bine, iscodește primprejur și iaca mînzata, chiar la picerele lui, într-un tufiș, acoperită doar cu niște uscături. Ursul i-o supt sîngele și o lăsat-o să putrezească, așa-i place lui s-o mănînce, cu duhoare. Cînd o văzut Ghenka mînzata, și-o luat picerele la spinare și o fugit rupînd pămîntul. Ca-ntr-un zbor o ajuns acasă.

Mironiha se apleca din nou spre bătrînă și continuă pe alt ton :

— Umblă vorbe că ieri, toată ziulica, muierea lui Ghenka i-o spălat la rîu pantalonii pe care-i purta cînd o fost în pădure, că și az' îi mai clătește. Muierile din jos de casa lor vin acușica să-ia apă tocmai de sub malul nostru.

— Da' nu-ți mai bate joc, o dojeni bătrîna. Dacă nu scornişi tu acușa povestea asta, nu-ți mai bate joc. Ce ziceai de ți se întîmpla ția ?

— De mi se-ntîmpla mia, nici nu mă clinteam din loc. Mă așezam și stăteam așa, pînă-și lua ursul valea. Cînd să se răpeadă la mînzată, mă răpezeam și eu la el, băteam strașnic din picior și-i strigam : „Da' ce, mama ta și paștele mă-ti, îi sărăcești pe alde Golubiovi ?" Habar n-avea el cine sînt, zicea că moartea o venit să-l ia. Băgam sperieții în el, că nici o ursoaică de pe lume nu-l mai spăla cu toate apele.

— Of, de mult nu mai am răbdare s-ascult snoavele tale. La ce nu povestești omenește, fără să bați cîmpii, ca un om în toate mințile ? Unde zici că o sfîșiat mînzata, în ce loc, hai ?

— D-apăi chiar tu, băbuțo, nu mă lași să zic o vorbă, altfeliu îți și povesteam de zece ori pîn-acușa. Ții minte cotitura de la pîrîul Nijni, spre deal ?

— D-apăi de ce să nu țiu minte ? Na-ți-o bună ! De vrei să știi, încă nu m-am scrîntit la minte.

— Taman acolea, nici la doi pași de sat, o dat peste ea. Az-mîne, dă buzna și-n sat. În ăst timp, taigaua o rămas fără hrană și nu-l alungi în bîrlog nicicum. Iote-așa, az-mîne, o să deie el tîrcoale satului.

— O să deie, o să deie, încuviință bătrîna clătinînd din cap. Nici vorbă c-o să deie tîrcoale.

— Cît despre afurisita mea de vită, nici nu mai știu unde s-o caut. Ce-o fi crezînd 'mneaiei, că m-am tocmit s-alerg după ea o lună ? Și-așa am umblat în lung și-n lat. O mai fi vie, n-o mai fi... Niște oameni zic că dincolo, peste creasta dealului, rătăcesc două vaci, da' tocmai pîn-acolo nu mă mai țin picerele s-alerg. De-aveam sub trunchiul ista al meu niște picere tinere, ehei, dădeam eu fuga să mă uit pe-acolo. Da' așa, cu bețele astea slabe, pînă la poalele dealului dac-ajung și simțesc că mă trage spre pămînt.

— Tu, fătucă, nu te-ncumeta să treci creasta. Îţi mai leşi oasele pe-acolo şi ce mă fac eu făr' de tine ?

— Că mia numai de tine-mi arde ! nu se lăsă Mironiha. Eu îi tot vorbesc despre vacă şi, poftim, băbuţa tot cu gîndul la 'mneaiei !

— Ei, lasă, vaca ta orişicum nu mai are lapte.

— Nu de lapte îmi pare rău, băbuţo. Mi-ar ajunge să dau doar cu ochii de vacă, să ştiu că n-o mîncat-o ursul. Apoi, n-are decît să rătăcească pe unde-o avea chef.

— Of, fătuco, fătuco. La ce ţi-o fi trebuind ţie vaca asta ? La ce ? Eu n-aş ţine-o numai să mă chinuiesc cu ea, să mă istovesc de pomană, pînă la ultima picătură de putere. Ce altăceva afar' de năcazuri îţi aduce amărîta de ea ? De-i coseşti fîn — trebuie să plăteşti ; de-i aduci — iar plăteşti ; iarna, nu-ţi ajunge — trebuie să mai cumperi. D-apoi puţine griji şi alergături ai tu cu ea ? Iote-aşa te chinui şi iar te chinui din zori pînă-n noapte. Parcă ai avea şapte guri flămînde, care-ţi stau pe cuptor şi cer de mîncare ! O, doamne, de-ai vrea tu, ai veni frumuşel la Nadia noastră şi ea ţi-ar umple, în fiştecare zi, cîte un borcan cu lapte, mai mult nici nu eşti în stare să bei. Iar moaştele vitei mai bine le-ai vinde şi te-ai odihni ca o boieroaică, ba şi bani ai lua pe ea. Întîmple-mi-se mia aşa ceva, chiar şi de pomană m-aş scăpa de ea, numai să mă izbăvesc de chin.

— Oho-ho ! o îngînă cu ironie Mironiha. Ia priviţi, mă rog, la 'mneaiei ! Vaca ar vinde-o, dar banii nu i-ar lua. Ştii că ai haz, băbuţo ? Cum să mă lipsesc de vacă, după ce toată vieţulica mi-am însoţit-o cu ea ? Pentru mine, ea-i un fel de moarte umblătoare. Ducă-se cu laptele ei, mie-mi trebu' s-o aud că mugeşte colo, în grajd. Ce năpastă s-o prăvălit peste mine, de nu mai sînt în stare să ţiu vaca ?

— Da, mai lua-te-ar dracu, cu vaca ta cu tot, că n-o să vă plîng de milă.

Nu pentru prima oară stăteau astfel de vorbă, cu toate că, în sinea ei, bătrîna îi dădea dreptate Mironihăi : cel deprins să se chinuiască cu vaca, nu se mai poate dezbăra de asemenea povară. Ş-apoi, ce fel de muiere este aceea să n-aibă, colo, o vacă ? Parcă ea însăşi, bătrîna, nu se spetise văzînd de vite, pînă s-a putut ţine pe picioare ? Abia-abia se mai mişca, dar, pînă n-au oprit-o, tot mai punea mîna pe doniţă. Se certa cu Mironiha mai mult de necaz, aproape din invidie : uite că vecina e în stare să îngrijească de vacă, pe cîtă vreme ea — s-a zis ! Dacă Mironiha s-ar fi lăsat păgubaşă de vita asta a ei, vrînd-nevrînd ele ajungeau într-o situaţie oarecum asemănătoare şi bătrînei i-ar fi fost mai uşor. Se împăcase cu neputinţa, dar şi în această stare avea nevoie de o tovarăşă de suferinţă, şi nu de oricare, ci tocmai de Mironiha, cea cu care fusese prietenă o viaţă.

Fără să-i mai spună ceva Mironihăi, bătrîna încercă să se ridice şi se aşeză cu mai multă uşurinţă decît dimineaţa ; acum se simţea sigură de sine. Mironiha nu se urni din loc,

nici un deget nu mişcă pentru a-i veni în ajutor, ştia că de-ar încerca numai, bătrîna ar sări s-o certe. Stăteau amîndouă alături şi bătrîna arăta acum şi mai neputincioasă : într-atît îi ieşeau omoplaţii în afară, încît ziceai că acum-acum, de-i mişcă puţin, îşi ia zborul. Mironiha o privi cu coada ochiului şi nu se mai putu stăpîni.

— Te-ai uscat de tăt, băbuţo, zise ea.

— M-am uscat ! răspunse bătrîna dînd din cap, fără să se mai privească. Doar ştia prea bine că este aşa.

— Ţi-or venit copiii, ei ce zic ?

— D-apoi ce să zică... Or venit să mă vază.

— Or venit, vezi bine, să mi te îngroape, băbuţo.

— Ei şi, or să mă îngroape, cum să nu-şi îngroape ei mama, se învoi bătrîna vorbind liniştit, fără să-şi ia ochii de la fereastră, de parcă ar fi vorbit cu cineva de-afară.

— Las', nu-ţi face griji. Şi o să te aştepte pînă te-o chema Dumnezeu la el ?

— Da' nici nu trebuieşte să m-aştepte, spuse bătrîna într-un fel anume, cu o hotărîre resemnată. Apoi se întoarse spre Mironiha. Se ţinea cu mîinile de pat, temîndu-se încă să nu cadă. Eu nu-i pot opri. Duc şi ei dorul casei, nu mă au numai pe mine. Atîta mai pricep şi eu. Doară pe Tanciora vreau s-o mai văz. Cum vine Tanciora, mă şi pregătesc de drumul cel lung. O să am o moarte uşoară, simţesc eu. Îmi iau rămas bun de la toţi, singurică închid ochii şi mor. Se apropie de mine Varvara, să mă privească, dar din mine va fi zburat şi ultima suflare, gata-i, îs liberată. Ea o să le spună celorlalţi. Doară pe Tanciora s-o văz ! Prea mult e de cînd trebuia să vină, mi-i să nu i se fi întîmplat ceva. Ziceau mai întîi că soseşte ieri. N-o venit. Aseară, ziceau că vine az' şi, iote, n-o venit. Nu-mi mai găsesc locul în pat, nu ştiu la ce să mă mai gîndesc.

— Tu, băbuţo, nu te mai omorî cu firea de pomană. Pînă cînd o mai duci aşa, vine ea şi Tanciora ta. La ce să te frămînţi ? Colo, la ei, poate că airoplanile nu zboară. Că acuşa toţi se duc numai cu airoplane. Pe-acilea mai zboară, că eu le auz, da' unde trăieşte ea poate-i vreme rea, ori n-o mai fi găsit loc la airoplan. Noi amîndouă ne repezim iute una la alta, trecem uliţa şi gata-i, n-atîrnăm de 'nica. De-acolo, însă, ştii şi tu, drumu-i tare lung.

— Nu trebuie să mă aştepte, repetă bătrîna, clătinînd din cap. Nu, nu, nu trebuie. Mai mult nu poci să întîrzii nici eu. Nu şade bine. Şi-aşa mi-am trăit viaţa a doua oară. Or sosit copiii, Dumnezeu o prins de veste şi mi-o dat voie să mai trăiesc puţinel — cine ştie pe sama cui — ca să-i mai poci privi odată înainte de moarte şi, iaca, să mai vorbesc cu tine cea de pe urmă oară. Acuşa trebuieşte s-o iau îndărăt. Poate că o zi mi-oi mai ţine sufletul ş-apoi s-o isprăvit, mă gătesc de drum. Mi-o venit sorocul. Las' să mă ducă ei, copiii, la locul de veci, să mă jelească, măcar de nu le-ar fi venitul acilea pe degeaba ! Orişicum o fi fost mama, copiilor tot le pare rău după dînsa. Mi-aduc aminte, cînd am îngropat-o pe mămuca mea, am bocit pîn' mi-o ieşit sufletul şi nici ea nu

mai era vreo tinerică, trăise viață lungă. Păi cum altfeliu ? Că doară nimenea nu trăiește veșnic, toți ne ducem pe a lume. Iară tu, Mironiha — să fim înțelese — ajută-i să mă îngroape cum se cuvine, ajută-i, nu-i lăsa. Chiar dacă zici că-s o hicleană... Da' ce mai fel de hicleană oi fi eu ? De cînd mă știu n-am fost așa.

— O vorbă de șagă nu mai poate să-ți zică omul.

— Ei, vorbește și tu ce vrei, se îmblînzi, deodată, bătrîna. Nu-mi fac inimă rea. Crezi, adicătelea, c-oi fi supărată pe tine ? Cîte nu ne-am zis una alteia toată viețulica ? Ș-apoi ce ? Asta mai lipsea, fătuco, să țiu supărare c-ai zis tu nu-ș ce. Păi, făr' de tine ce m-aș fi făcut eu ? De ieri întruna te aștept și iar te-aștept. Să vii la mine și mîine, om mai sta de vorbă. Iote tu, cît de multă vreme am trăit una lîngă alta, da' n-am apucat să ne spunem tot ce-avem pe suflet, tot nu ne-am săturat de vorbit. Și pe cea lume o să-mi fie dor de tine.

— Păi, băbuțo, poate că eu o să mor înaintea ta.

— Vorbe de clacă ! Auzi, moare ea, chipurile, înaintea mea ! Trăncănește tu cît vrei, da' să nu ț-o ia gura pe dinainte. N-ai auzit, oare, ce ț-am dat de grijă abia acușa ? Doară nu m-am prefăcut, ț-am vorbit de-adevăratelea. Nu mă încurca și tu.

— Eu nu te încurc.

— Atuncea potolește-te, nu mi te tot împotrivi.

— Ascultă ce mă gîndesc eu, zise Mironiha, ridicîndu-se și întinzîndu-se peste bătrînă, să privească pe fereastră. Dau o fugă, să văd, poate că afurisita de vită s-o întors. Mă uit doar și vin iute înapoi, să mai stau cu tine. Pîn-atuncea, tu o să stai singurică.

— Păi dacă trebu', dă fuga, eu nu te țiu.

— N-avea grijă, mă întorc pe dată.

— Hai, fătuco, dă fuga, nu mai melița atîta.

Bătrîna rămase din nou singură și, pe nesimțite, ca din senin, fu învăluită de o ușoară tristețe ; izbucni într-un plîns fără lacrimi, dar se potoli numaidecît, de parcă ar fi rostit o rugăciune scurtă, liniștitoare, ușurîndu-și sufletul. Pe dușumea, razele soarelui săltau zburdalnic și bătrîna își întinse spre petele-i luminoase picioarele ei slabe. Fără să se sperie de această priveliște, razele stăruiră în jocul lor, mîngîind și încălzind sărmanele-i oscioare. Îi era bine, dar o podidi iar plînsul, i se părea că dinspre picioare începe să se topească și să se tot micșoreze. Își luă inima-n dinți și își descleștă mîinile de pe pat, eliberîndu-le. Gîndea că de-o fi să cadă, nimerește drept pe pata de soare și se lipește de ea, apoi vine Mironiha și-o adună de pe jos. Dar nu căzu și gîndul acesta o părăsi repede. Privea afară, prin fereastră. Ziua biruise spre amiază. Pălind ușor, cerul înalt începuse să se încline. Soarele o vrăjea, dar nu bulgărele acela de foc ce strălucea în înălțimi, ci doar razele care se revărsau pe pămînt și-i aduceau căldură. De două zile, simțindu-l atît de aproape, bătrîna căuta în soare parcă ceva deosebit, în

afară de căldură și lumină, dar nu-și amintea ce și nu găsea nimic. Totuși, nu-și făcea griji : ce avea de aflat, oricum i se va dezvălui ; pesemne că, deocamdată, nu se cădea, nu venise clipa. Bătrîna era încredințată că murind, va găsi și această dezlegare, dar va mai afla și multe alte taine pe care omului nu-i este dat să le știe în viață. Astfel, i se va dezvălui taina veșnică : ce-a fost și ce va fi cu ea de-acum înainte. Îi era teamă să scormonească aceste gînduri ; în ultimii ani cugeta, totuși, din ce în ce mai des : despre soare și pămînt, despre iarbă și păsările cerului, despre copaci, ploaie și zăpadă, despre toate cele cîte-și duc traiul alături de om, dăruindu-i din viața lor și pregătindu-l pentru sorocul cel de pe urmă, făgăduindu-i ajutorare și mîngîiere.

Gîndul că toate acestea vor dăinui și după moartea ei o liniști pe bătrînă : nu trebuie să fii numaidecît aici, ca să auzi glasul lor repetat, ademenitor, repetîndu-se pentru a-ți aminti mereu despre frumusețe și încredere, ademenindu-te, deopotrivă, spre viață și moarte.

Mironiha veni în fugă și se trînti pe pat. Tulburată, bătrîna își desprinse privirea de la fereastră, se trezi din cugetările ei și o recunoscu pe vecină. Mironiha dădu din mînă și bătrîna înțelese semnul : vaca, adicătelea, cum o înghițise pămîntul, așa o rămas înghițită. Unde o fi oare vita asta a Mironihăi, unde se putea prăpădi ? Bătrîna încercă să-și adune gîndurile, pregătindu-se să înnoade firul rupt al discuției cu Mironiha. Că megieșa o să înceapă iar turuiala și deh ! va trebui să-i

răspundă ceva, doar n-o să stea ca o stană de piatră !

Mironiha îi spuse :

— La voi, băbuțo, nu-ș ce se-ntîmplă, da' baia parcă o luat-o din loc.

— Baia ?

Bătrîna își închipui baia, așa cum era clădită, la locul cunoscut, și nu înțelese, dintr-odată, de ce-ar fi trebuit s-o ia din loc.

— Alerg eu și mă uit, iar ea, bezmetica, se clatină ba încolo, ba încoace, se apleacă ba într-o parte ba în cealaltă, șăgui cu șiretenie Mironiha. Cine stă acușa în baia voastră, vo ispidiție, cumva ?

— Ce fel de ispidiție, fătuco, ce tot îndrugi ? Acolo, vezi bine, s-or adunat copiii mei.

— Cum așa, chiar cu toții ?

— D-apoi nu toți. Liusia o pornit de cu dimineață la pădure, iar Varvara hoinărește undeva, prin sat. Doară băieții îs acolo, Ilia și Mihail.

— Da' ce i-o găsit spălatul acușa, în plină zi? aruncă undița Mironiha, aducînd iarăși vorba despre baie.

— Spălatul, zici ? Of, doamne ! Tu, fătuco, n-ai minte nici cît o găină, se supără bătrîna. Ce spălat ! E-a doua zi de cînd zac acolo. Da ! Nu se spală, ci se cinstesc. Își spală gîtlejurile, că le-au năpădit buruienile și, la o adică, nu le mai aluneca pîinea.

— Și ce beau ? Vin ?

— Nu, de unde ! Nadia le-o încălzit un lighean cu apă, iar dînșii își umplă de-acolo paharele, le ciocnesc și beau de sting. Ș-atîta-i

de gustoasă băutura, că nu-și mai pun frîu. Oare tu nu ști vorba ceea : strînge bani muncind o vară și-i dă pe gît într-o seară.

Aflînd de la bătrînă tot ce vroia să știe, Mironiha îi spuse :

— Păi da' acoloșa, băbuțo, nu-s doară ai tăi. Parcă aș fi auzit și glasul lui Stiopka Harcevnikov.

— Stiopka Harcevnikov ?

— Da, parcă ierea glasul lui.

— Și ce-i de mirare, fătuco ? Nici Stiopka nu se-ncurcă la băutură. Ce, adică, el să trăiască cu gîtlejul uscat ?

— Așa-i băbuțo, cum zici.

— La ce beau atîta de mult ? Ce necazuri i-o pălit ? Îi bagă în pămînt bețiile astea. Pe vremea noastră ierea oare așa ?

— Lasă, nu-ți face tu inimă rea. Ce să mai vorbim de vremea noastră !

— Adu-ți aminte de Danilo, morarul : trăgea tare la măsea și nu ierea socotit în rîndul oamenilor. Ia, acolo, un bețivan și alt 'nica. Așa-i și spuneau : Danilo — bețivanul. Ierea singurul care bea în așa hal, altul ca el nu mai găseai în sat. Acușa, Golubiov nu bea și iote că dînsul nu-i socotit în rînd cu oamenii. Dacă un om nu bea, apoi îi luat în rîs !

— Așa-i băbuțo, așa-i. De le-ar pune frîu careva, să vezi ce repejor le-ar pieri pofta să se scalde în băutură. Da' așa, nimenea nu le cere socoteală, nimenea nu-i pedepsește ! Și ei își fac de cap după cum li-i pofta. La cîte unul acasă nu găsești o firimitură de pîine s-o arunci cîinelui, însă 'mnealui de băut bea și

petrece ca un negustor de pe vremuri. Cutreieră tot satul, pîn' adună cît îi trebuiește să se facă criță. Îl vezi că abia se mai ține pe picere, da' lui tot nu-i ajunge, tot mai toarnă în el.

— D-apoi, fătuco, nu-i chiară cum zici tu. Cînd mai deschideam radiul ista — arată bătrîna spre aparatul de radio ce stătea pe noptieră — și-i auzeam judecîndu-i pe bețivani, apoi atuncea îi judecau în toată legea, nu-i proslăveau.

— Ei și ce dacă nu-i proslăvesc ? Parcă mult stau ei să asculte ? Ăstora nu trebuie să le vorbești, ci să le ceri socoteală, să-i silești cumva, numa'atuncea ar avea un rost. De sînt ai tăi, ori de-s străini, de-ți pare rău, ori de nu-ți pare, pentru toți trebuiește o lege ! Să vezi că atuncea nu și-ar mai face de cap.

— Ai dreptate, fătuco, ai dreptate. Că un lucru de-l faci oarecum, așa-s și roadele.

— Păi eu ce-ți ziceam ?

— Pe vremuri le ierea teamă să intre-n păcat. Acușa nici nu mai știu ce-i păcatul.

— Nu mai știu nici ce-i păcatul, nu mai știu ei nici ce-i rușinea, asta-i băbuțo !

— Ai dreptate, nu mai știu nici ce-i rușinea, întări bătrîna pe un ton mustrător. Oftă, tăcu puțin, apoi adăugă : Iote, chiar al nostru, se îndoapă cu băutură în așa hal, că mi-i și scîrbă să-l privesc. Dimineața se scoală, hîcîie ce hîcîie, își adună bețivanii ș-o ia de la-nceput. De parcă așa ar fi în firea lucrurilor, își văd iar de petrecanie, rîd, povestesc ce boroboațe au mai făcut cu o seară 'nainte. O ți i într-o

veselie! Întîmplă-mi-se mie, doamne ferește, așa ceva, aș simți că ard de rușine.

— Ei, băbuțo, lor le e pe plac să arză de votcă, nu de rușine.

— Deh! Ascultă, fătuco, vroi să-ți povestesc ceva. Fiindcă mi-ai amintit despre rușine.

Bătrîna tăcu un timp... Aștepta să se adune amintirile, reînviindu-i imaginea îndepărtată a unei întîmplări trăite de demult.

— Ierea pe vremea celeilante foamete, începu ea să povestească. Varvara se făcuse de-acuma fată împlinită, mă ajuta. Și Ilia crescuse măricel: de colo — mai apuca el cîte ceva, de dincolo mai ciugulea, se descurca, oricum. Liusia, însă, doamne sfinte, tare bolnăvicioasă mai arăta: mînuțele și picioarușele — subțiri ca niște bețigașe, fetișoara — gălbejită! Și-așa ți se rupea inima cînd o priveai, da-n vremea aceea se topea ca o lumînare. Trebuia bine îngrijită, bine hrănită. Cu ce însă? Minka începuse să alerge binișor, numai Tanciora se mai tîra încă de-a bușilea. Ori poate apucase să meargă, uite că nu mai țiu minte. Toți cereau de mîncare, plîngeau. Oare ce, ierea glumă să hrănești atîtea guri? Îmi ardea sufletul de mila lor. Ce să-ți mai aduc eu aminte, parcă tu nu știi? Doară singură ai crescut doi copii.

Bătrîna se opri din povestit și, ca să fie sigură că nu va uita mai pe urmă, întrebă:

— Ai tăi nu făgăduiesc să vină ăstimp?

— Nu scriu 'nica.

— Poa' să vină făr' să scrie?

— Nu știu, băbuțo. De-oi muri, vin ei.

— Și, iote așa, cum îți ziceam: m-am chinuit amarnic cu ei, of, of, of și iarăși of. Atuncea, al meu nu știu ce tot căra din colhoz la bază, pe-acasă dădea rar. Iară Vitea, băiatul care s-o prăpădit în război, învăța la niște cursuri de la raion. El așișderea nu-mi ierea de niciun ajutor. Nikolai îl întovărășea pe tac-su. Rămăsesem singură cu ăștia de-acasă. Te dezbari de unul, urlă celălalt. Și vaca, parcă dinadins, rămăsese stearpă în acel an, n-aveam cel puțin lapte, iar s-o tai nu mă lăsa inima, cum aveam să trăim p-urmă? Ne-am gîndit să ne ducem zilele cum om putea, măcar la anu' s-avem lapte. Iară Zorka noastră se număra de-acuma printre vitele colhozului; ți-amintești tu de Zorka, ce frumoasă și ciută ierea? Ș-acușa mi-i jale, de mă gîndesc la ea. Cînd au strîns vitele în colhoz, al meu o dat-o de bună voie, să fie la comun. Ce-am mai bocit atuncea! De! Să vezi, însă, că Zorka își amintea orișicum de curtea noastră, încerca mereu să pătrundă pe poartă. Pînă la foamete, îi mai dam, uneori, ba cîte o găleată de tărîțe, ba cîte un colț de pîine uns cu sare. Parcă la colhoz, cu atîtea vite, aveau mare grijă de ele! Ce să mai vorbim... Și cum îți spui, pe vremea foametei, Zorka trăgea mereu la noi. La colhoz, seara, după ce le mulgeau, le goneau în ocol, le'nebuneau roiurile de musculițe, vitele se pungeau, zbierau, alergau. Zorka — drept spre curtea noastră fugea. Mugea de mama focului, pînă mi se făcea milă de ea, îi deschi-

deam poarta și îi dădeam drumul. Afumam, să alung musculițele, îi spălam ugerul — nu-i plăcea de fel cînd avea ugerul murdar. Ș-uite așa, odată, cînd i-l spălam cu apă călduță, ce-mi trece prin cap? Ia să văz eu, o mai rămas lapte în el? Trag și... țîrrr, este! Iac-așa am început, fătuco, s-o mulg pe Zorka. Acolo nu le mulgeau pînă la capăt. Un borcănaș cu lapte tot îmi mai umplea ea după mulsul de seară, iară eu mă bucuram și cu atîtica: picătură cu picătură îl împărțeam copiilor și ziceam bogdaproste. Mai bine bogdaproste, decît dă-ne doamne! Și iote-așa, măi fătuco, șed eu, odată, aplecată sub pîntecul Zorkăi noastre — atuncea, adică nu mai era a noastră, ci a colhozului — șed sub pîntecul Zorkăi și parcă aud un zgomot la ușă. O mulgeam în coșar, cu ușa închisă. Întorc capul ș-o văd pe Liusia. Stă și se uită la mine cu ochii mari, mari! Uitătura aceea m-o străpuns pîn-în adîncul sufletului. Ea, deh, era măricică, știa că Zorka nu mai e vaca noastră. Eu stau și stau ca împietrită, nu îndrăznesc să mă ridic. Mă gîndesc, doamne, de ce ți-ai întors privirea de la mine, de ce nu m-ai trăznit atuncea, de prima oară? Of, of, ce rușine m-o năpădit! Mi-am lăsat mîinile în jos, neputincioasă. Ce de mustrări mi-am făcut, fătuco! Multă vreme nu m-am putut uita în ochii Liusiei. Și-acușa mă gîndesc încă: mai ține minte, ori nu? Mi se tot pare că da, ține ea minte și mă judecă încă în sinea ei. Poate că de-asta n-o vrut să trăiască acilea, în sat, lîngă o mamă cu care nu se mîndrește.

— Nu-ți mai face griji, băbuțo. Ce adicătelea să mai țină ea minte, cînd pe-atuncea ierea doară un copil?

— De copil, ierea ea copil, însă ținerea de minte îi trainică.

— D-apoi și de-ar ține minte, ce-i cu asta? Erea mai bine să fi murit de foame, iară tu Zorkăi să-i fi spălat doară ugerul? Ce, parcă puțini au murit atuncea? Tu, însă, i-ai ținut în viață pe copii și i-ai crescut.

— Ei, mai bine n-ar fi fost să fi murit de foame, dară nici așa nu-i bine. Rușinea n-o poci spăla. N-am furat de cînd mă știu pe lume, da-ntîmplarea ceea m-o rușinat mai rău ca o hoție.

— De rușine, băbuțo, nu scapi într-o viață de om. Ajunge cît ai trăncănit despre asta, ți-ai găsit sămînță de vorbă!

Bătrîna tăcu supusă, înfrîngîndu-și tulburarea și căzu istovită cu capul pe pernă, ghemuindu-și picioarele. Mironiha se dădu mai aproape de ea și privi din nou pe fereastră.

— Nu se vede? întrebă bătrîna.

— Nu se vede. De-ar veni, toate oasele i le-aș rupe afurisitei de vite. Ce crede ea, că răbdarea mea n-are margini?

— Să n-o spăimînți, tu, fătuco, atuncea cînd o veni. Poate că de aiasta nu vine, că-i e frică.

— Îi arăt eu frică nerușinatei! Umblă creangă prin pădure și de urs nu-i e frică, iară eu o spăimînt. Las' să scape nemîncată

și de as' dată, să vezi ce-mi vărs eu năduful pe ea! Mi-o făcut praf toți nervii, neom am ajuns din pricina ei.

Bătrîna îi întoarse vorba :

— Și de ce-ai ajuns tu, mă rog, neom? Uite, încalte la mine! Am și început să duhnesc a stătut.

— Nu-ți mai face griji, băbuțo.

— Iote, tu te-ai așăzat aici, lîngă mine, da' se vede de colo că ai alergat pe-afară. Pe cînd eu, ehei, cine mai știe de cînd n-am văzut ulița! Stau înțepenită într-un singur loc.

Fără s-o privească pe Mironiha, bătrîna adăugă :

— Deh, noi ne-am trăit traiul, fătuco.

— Cum adică, ni l-am trăit?

— D-apoi la ce trebuia să întîrziem pe lumea asta? Să fi murit mai de mult, ce bine ierea! Acușa tu nu-ți mai cătai vaca, iară eu nu mai zăceam dorindu-mi să nu alergi atîta, să mai stai cu mine și să-mi alungi urîtul. Numai Dumnezeu mi te-o trimis în cale, Mironiho. Numai el! Cum trăiam eu fără tine?

Bătrîna închise ochii și dădu din cap, parcă întărindu-și spusele care-o priveau pe ea și pe Mironiha. Rămase astfel, uitînd de tot ce-i pe lume, adîncindu-se într-un somn ce părea mai curînd o liniștitoare picoteală. Veghind-o, Mironiha ședea lîngă ea și se gîndea ce bine-ar fi fost să moară ele amîndouă deodată, să nu rămînă una în urma celeilalte. Mironiha întîrzie lîngă bătrînă pînă veni Varvara.

8

— Hai, povestește, Stepane, povestește cum ți-ai dus soacra de nas, îl îndemnă Mihail pe Stepan Harcevnikov, bărbatul roșcat și deșirat care venise să le țină tovărășie celor doi frați, întru aceeași dulce-amară îndeletnicire. Povestește-i lui Ilia, că el n-o aflat. Mihail își săltă capul, cu fața schimonosită de rîs. — Dă-i drumul, Stepane, hai, începe.

În baie, după plecarea Ninkăi, se adunaseră iar sticle goale. Cu mîncarea se descurcau acum mai bine. Lui Mihail îi trecuse frica și de satană și de nevastă-sa. Făcuse două incursiuni în izbă, pentru provizii ; aveau chiar și supă, dar, lipsindu-le lingurile, erau nevoiți s-o soarbă de-a dreptul din farfurii. Mihail adusese și sticlele ascunse de Ninka în făină și le băgase în sobă ca pe niște lemne : aici nu i-ar fi dat nimănui prin minte să le caute. Lada o folosea în chip de scaun.

Era tot desculț. Din pricina celor treburi mai însemnate, uitase să se încalțe și-și tot băga picioarele sub așternutul în care dormise Ilia. Mai marele chefului din jurul cotețului era, acum, Ilia. Cum s-ar zice, el comanda parada.

— Zi-i, Stepane, povestește-ne, stărui Mihail.

— Am auzit vorbindu-se că o venit Ilia, își justifică Stepan prezența, deși, de la venirea sa, apucase să ciocnească cu cei doi destule pahare. Ehei, îmi zic, pe Ilia musai să-l văz!

Sînt leat cu el. Împreună colindam prin sat, împreună ne ţineam de golănii.

Stepan îşi desfăcu larg braţele, dînd de înţeles că a nu-l întîlni pe Ilia era ceva de neînchipuit. Avînd o voce aspră şi inflexibilă, gesticula mereu, vrînd să adauge mai mult înţeles vorbelor sale.

— O pornesc iute şi... cît pe-aci să greşesc! continuă el. Merg întins către izbă şi nu privesc nici în stînga, nici în dreapta — deh! om necioplit... Numai în clipa din urmă îmi trăzneşte prin minte: ia să văz eu ce adunare o fi în baie?

— Bine-ai făcut că ai venit! aprobă Ilia. La noi, ştii şi tu care-i situaţia. Mamei îi e rău de tot, n-o putem lăsa singură. De asta ne-am aciuiat aicea, să fim în preajmă-i la o adică.

— Chiar că foarte bine-ai făcut, încuviinţă Mihail. Am băut şi-o să mai beau încă. Fii sigur, avem destulă băutură, iote, soba-i plină. Şi toată-i numai d-asta, albă şi tare ca focul.

— După cum se vede, tu ţi-ai cam făcut plinul, cu vîrf şi îndesat, îl înţepă Stepan. Bagă de seamă, să nu te-mbeţi peste măsură.

— Ei, şi tu, Stepane, de ce vorbeşti aşa? Ai venit, te-am primit ca pe-un oaspete. Eşti prietenul fratelui meu Ilia, aşa că, într-un fel, îmi eşti prieten şi mie, sîntem şi consăteni. Nu ne-am certat niciodată, între noi n-o fost nici un fel de rîcă, ba chiar, dimpotrivă, ne-am avut bine, am şi băut împreună. Ş-acuşa îmi zici vorbe atît de urîte! De parc-aş fi beat de-a binelea. Află, Stepane, c-o să mai beau, îmi ştiu eu măsura. La o adică, pot chiar întrece măsura. Şi de ce n-aş putea? Vouă vă face plăcere că v-aţi întîlnit, da' şi mie îmi place să vă ţiu tovărăşie, să stau de vorbă. Tu, însă, parcă m-ai trimite la culcare, ca şi cum n-aş mai fi în stare nici să mă mai ţiu pe scaun.

— D-apoi, ţin-te, ţin-te, doară tu eşti stăpîn aicea, cum poci eu să-ţi poruncesc?

— Tu, Stepane, mai bine ai povesti cum s-o întîmplat atunci, cu soacră-ta, îşi aminti iar Mihail. Cum ai făcut tu, adică, de-ai tras-o pe sfoară pe soacră-ta, tuşa Lizaveta.

— Da' ce să mai povestesc! De-acuma ştie, care va să zică, întreg satul.

— O fi ştiind întreg satul, uite însă că frate-meu Ilia nu ştie. Abia o sosit de la oraş. Zi-i şi lui.

— Poci să-i spui, că doar nu-mi cade limba, se lăsă înduplecat Stepan, parcă mai mult de nevoie, numai să scape odată de această neplăcere şi, deodată, înveselit, făcu cu ochiul spre sticlă. Mai întîi de toate, însă, trebuie să-mi ud gîtlejul, să mai prind niscai coraj.

Băură toţi trei şi Stepan începu să povestească, fără să mai fie îndemnat.

— Dacă-i aşa, atuncea ascultă, Ilia.

— Ascult, ascult, îhî.

— Nici nu-i mare lucru de povestit. Habar n-am ce-au găsit ei aşa grozav. Ia, acolo, o întîmplare ca toate întîmplările, parcă puţine se petrec ele pe la noi, în casa fieştecăruia! Era vară. Am băut tot aşa cu Ghenka Suslov, dar nu în baie, nu, ci la el în grădină; îl trimisese nevastă-sa să cuibărească acolo cartofii. D-apoi

ne-am aciuit noi în brazdă și trage-i cu cuibăritul. Eu adusesem niște sticle, fiindu-i dator, încă din iarnă, pentru ceva fîn. Mă gîndeam că de-i dau bani, se împotrivește. Așa că am luat două sticle de cîte-o jumate și m-am înființat. Nevastă-sa îmi zice că Ghenka-i în grădină. De-i în grădină, n-are decît, totuna îmi este. Mă îndrept într-acolo. Ghenka se uită la sticlele mele cu votcă și, numaidecît, înfige sapa-n pămînt. Înțelesese pe dată cu ce scop le-am adus. Acu', aveam de ales: ori cuibărim cartofi, ori ne pilim.

Stepan desfăcu brațele și le scutură cu dispreț, lăsînd să se înțeleagă că, de fapt, nici vorbă nu putea fi de cuibărit. Se înfierbîntă repede și povesti mai departe cu neascunsă plăcere:

— Și uite-așa, stăm noi acolo de clacă. Un copilandru din vecini ne face rost de-un pahar. Ghenka dă fuga de două ori și vine cu buzunarele ticsite de castraveciori tineri. Avem, deci, tot ce ne trebuie. Nu pierdem vremea: bem pe rupte, aruncînd paharul de la unul la altul, ca pe-o minge. Oameni neciopliți! Neciopliți, da' ni-i bine. Eu unul, îmi făceam mendrele, doar venisem să beau, dar Ghenka fusese trimis să cuibărească cartofii, el avea altă treabă. Ei, dar cartofii pot să aștepte! Golim sticlele și Ghenka zice: „Eu mai sap nițel, să nu cadă mîine muierea la bănuială și p-ormă o luăm razna prin sat". Bine, mă gîndesc eu. N-ai decît, sapă, iar eu o să mă uit la tine. Da' el de colo: „Decît să stai, mai bine-ai strînge buruienile pe răzor, să isprăvim mai

repede". Mă ridic eu și, cînd să privesc mai bine, Ghenka nu mai deosebea ierburile de cartofi, săpa totul de-a valma, din rădăcină. Eu dau să-l lămuresc: „Află că, pentru treaba asta, nevastă-ta o să-ți smulgă mîine părul din cap". El mă ascultă și zice: „S-o pornim în sat. Pe seară, cînd s-o mai răcori, îi sap eu". Ș-am plecat, mai aveam eu ceva bani în buzunar.

Parcă poticnindu-se, Stepan tăcu puțin, apoi adăugă pe un ton plin de duioșie:

— În orice caz, nu-mi amintesc ce s-a petrecut mai departe cu noi.

— Asta se întîmplă! confirmă înveselit Mihail, dîndu-și capul pe spate. Așa-i treaba în asemenea împrejurări. Hai, povestește, povestește mai departe. Ascultă, Ilia, ascultă ce-a urmat.

— Ce să urmeze! Se știe ce urmează. Cînd să-mi viu în fire, mă simt ca după un bombardament atomic. N-apuc încă să deschid ochii și dau să-mi fac socoteala: ce zi o fi azi, cea în care eu și cu Ghenka săpam la cartofi, ori a doua zi? Și unde mă aflu, oare? Acasă, ori dracu știe unde? Și-așa... întredeschid încetișor ochii — muierea mea doarme alături. Dintr-odată am recunoscut-o! În celălalt pat — copiii, tot ai mei, firește. Din colțul ei, iaca și soacra, care se zgîiește la mine. Bag eu bine de seamă și cuget: n-am ce face, trebuie să mă scol! Abia apuc să mă mișc puțin și țuști, soacra sare ca o pisică din așternut. Mă prefac că nu iau aminte, mă ridic și numai p-ormă pricep eu cu ce scop plănuise ea să mi-o ia

înainte. Nici un pas nu face vipera să nu pună ceva la cale împotrivă-mi, de cînd ne ştim purtăm luptă de partizani. Să fi avut ea mînă liberă, de mult mi-ar fi dat cu toporul în cap pentru cea mai neînsemnată pricină. Şi asta fără să-şi facă măcar semnul crucii! O necioplită! Mă scol şi pornesc spre Ghenka, să aflu, care va să zică, cum o mai duce el de-aseară încoace. Da' muierea lui mă întîmpină în poartă şi-mi zice: „Ghenka nu-i acasă". Eu ştiu sigur că-i acasă, ştiu sigur că ea minte şi aşteaptă să-mi iau tălpăşiţa. „Da' mai du-te naibii cu Ghenka al tău cu tot, ce-mi pasă! Spre răul lui îl fereşti de mine, că doar cu tine n-o să se dreagă el după beţie, atîta lucru ar trebui să pricepi!"

— Bine i-ai mai zis-o! exclamă plin de uimire Mihail. Chiar foarte bine! Brava ţie!

— Am trecut apoi pe la Petka Sorokin, da' ăsta o făcea pe nebunul, ca şi cum n-ar bea şi n-ar fi băut niciodată în viaţă. „N-am, zice, nimica, nici măcar bani". De parcă i-aş fi rămas dator! Pînă la urmă, am fost nevoit să mă întorc acasă. Ştiam că undeva, în beci, basamacul îşi are musai locul lui. Muierea o plecat la lucru, îmi zic, o rămas doar soacră-mea. Ajung acasă şi chiar aşa-i: pusese un taburet pe capacul beciului, iar pe taburet — vîrtelniţa; stătea şi răsucea firul, strivind capacul beciului cu greutatea hoitului ei. Pricepuse, încă înaintea mea, încotro o să mă tragă aţa. Doară pentru asta şi trăieşte, ca să-mi facă mie numai rele, altă treabă nu mai are pe lume. Lasă, îmi zic eu, aşteptăm noi, o să te urneşti tu odată din locul unde te-ai înţepenit! De-apuc să sar în beci, nu mă mai tragi tu de-acolo nici cu macaraua. O făceam, însă, pe nepăsătorul, nu cumva să mă trădez. Viclenie pentru viclenie! Ies în uliţă, aştept ce aştept... Dar cît se poate aştepta? Capul îmi crapă de durere, nu alta. Mult ai să mă mai chinuieşti tu? îi zic în gînd. Dau tîrcoale, în recunoaştere — ea stă, de parc-ar fi bătută-n cuie! Atunci o sfătuiesc cît pot eu de respectuos: „Ei, mamă soacră, ce torci atîta şi tot torci fără răgaz? Ai fi obosită, du-te de te hodineşte, ori plimbă-te puţin". Ea mă repede aşa, bătrîneşte, ca o necioplită ce se află: „Şi-acilea mi-i bine". Cum te-aş mai pocni eu, îi zic în gînd, ca să-ţi fie şi mai bine! Ce să mai faci cu una ca asta? E limpede, ar fi în stare să moară, dar de urnit, nu se urneşte! Iar de-aş încerca eu s-o urnesc şi s-o mut cu vîrtelniţa ei laolaltă, ar începe să urle, de parc-aş vrea s-o tai. Ba ajuns şi la capătul răbdării, cine ştie cum o strîng pe undeva mai tare, iar p-ormă trebuie să dau socoteală. Bine, îmi zic eu, n-ai decît să şezi. Şezi şi nu te mişca, ticăloasa pămîntului ce eşti! — Stepan îndreptă degetul său pistruiat spre pămînt, într-un gest de ameninţare răutăcioasă. — Şi tocmai cînd se părea că nu mai am nici o scăpare, hotărăsc eu să nu mă dau bătut chiar aşa de uşor. Atît mai lipsea, să-şi facă ea politica şi mendrele cu mine! Am luat o cazma din şopron şi am pornit-o spre Ivan. Casa noastră, ţi-aminteşti, e tip de baracă, eu locuiesc într-o jumătate, iar Ivan — în cealaltă. Şi beciurile noastre-s la fel, după al meu,

vine îndată al lui, între ele nu-i decît un fleac de perete, abia anul trecut am pus două scînduri, să-l mai sprijin puţin, că se dărîma de tot. M-am dus, deci, la Ivan şi, pe motiv că trebuie să văd cum arată peretele de partea cealaltă, m-am băgat în beci. Odată aflat acolo, ce mare brînză, izbesc de două ori cu cazmaua în perete şi gata-i, trec în partea mea. Parcă aş fi aici de cînd lumea ! Mă scutur de pămînt, mă uit în jur şi, iată, văd borcanul cu leacul meu ! Şi gustărică se află. Ce-mi mai lipseşte ? Aud cum, deasupra, soacră-mea tot pufneşte. Stai, mă gîndesc eu, stai tu acolo, că îmi eşti şi de folos, să nu dai drumul nimănui aici ! Nu mă grăbeam deloc. — Stepan îşi miji ochii veseli, aşteptînd să vadă efectul. — Şi iac-aşa, ierea cît pe-aci să-şi iasă din minţi soacră-mea, cînd am început să cînt, acolo, „Pe vîlcele, pe coline..." Parc-ar fi săltat-o un vîrtej. Auzeam cum zdrăngănea vîrtelniţa.

Ilia rîse cu poftă, privindu-l cu interes pe Stepan. Apoi — nu că n-ar fi dat crezare, ci doar pentru plăcerea lui şi a prietenului său, pentru a prelungi în închipuirea sa acea straşnică imagine a pătrunderii lui Stepan în pivniţă — îl întrebă :

— Acolo te-ai cinstit ?

— Acolo, acolo ! adeveri bucuros Mihail, în locul lui Stepan, fericit că istorisirea i-a plăcut lui Ilia. Ea, care va să zică, stătea de pază sus, iar el se tîra jos, ca un vierme, dintr-un beci în altul. Şi o izbutit ! Straşnică întîmplare ! Uite, pentru asta eu îl respect chiar foarte mult pe Stepan.

— Dar cîntecul la ce-ţi mai trebuia ?

— Iaca-aşa ! — Zîmbetul întipărit pe chipul lui Stepan deveni şi mai viclean. — Să-mi fac cheful pînă la capăt ! Că ea ş-o trăit traiul şi n-o auzit cum se cîntă în beci. Necioplita ! Aşa-i cum îţi zic.

— Hei, ce mai învîrtiţi voi pe-aicea ! zise Ilia cu mirare şi invidie, clătinînd din cap, apoi rîse din nou. Hei, ce mai învîrtiţi !

— Cumva trebuie să trăim şi noi. Şi iote că trăim. Mai alungăm urîtul vieţii...

— Şi-apoi, cînd ai ieşit din beci, ce ţi-a zis soacră-ta ? îl iscodi Ilia.

— Ce să-mi mai fi zis apoi ? Apoi, puteai să-mi zici orişice, tot una mi-era.

— Şi nevasta ţi-a dat pace ?

— Ştii, Ilia, eu faţă de nevastă-mea, mă port cu sînge rece. Prea multe nu-i îngădui. E bine muştruluită, şi-n somn ţine minte că ea-i muiere, că eu îs bărbatul ! Iar bărbatul de aceea-i bărbat, ca să fie el întotdeauna cel mai tare. — Stepan mai era încă înfierbîntat de povestire şi, ispitit să mai adauge cîte ceva, lungea vorba. — Bineînţeles, n-o să mint precum că ea n-ar avea nimic împotriva unor fapte de-ale mele. Are, cum să n-aibă, mai ales — după cum pesemne că şi bănuieşti — în ce priveşte băutura. Uneori, dimineaţa, îşi arată împotrivirea, privindu-mă crunt drept în ochi, iară dacă ţiu ochii închişi, atuncea mi-o strigă drept în urechi şi atîta de tare, de parcă ar porunci : „Sus mîinile !" Se înţelege că, într-o poveste ca asta, găsesc, la rîndu-mi, mijloace de împotrivire, mijloace bărbăteşti ! Le

folosesc fără șovăială, ca să nu întindem vorba de pomană, zic răspicat ce am de zis ș-apoi lucrurile intră iarăși pe făgașul lor.

— Nu, Stepane, aici n-ai dreptate, zise Mihail, pronunțînd apăsat cuvintele. Nevasta, în afară de faptul că-i nevastă, mai este și femeie ! Nu ai dreptul s-o bați. Muierea ta ori a mea, pe lîngă că-i a ta ori a mea, mai este și cetățeancă ! Poate să ne dea în judecată !

— Da' ce, am zis eu ceva de bătaie ? pufni Stepan. Tu, Mihaile, ai început să răstălmăcești. De ce s-o bat ? Bătaia e cea mai aspră pedeapsă. Ca execuția ! Dacă muierea arată înțelegere față de mine, mă străduiesc, de asemeni, să fiu înțelegător cu ea. Orișicum, sînt și eu un cetățean, nu vreun om primitiv. Și eu și muierea mea facem parte din populația statului nostru.

— Foarte bine ai zis-o p-asta. Cînd vorbești așa, chiar că-s de acord cu tine.

— Păi, Mihaile, eu înțeleg doară că muierile noastre își au locul lor la scară națională. Femeile ! Ce mă mai lămurești ? Puțină carte oi mai fi știind și eu, sînt abonat la ziare, le citesc...

— Știu că citești, Stepane, ce-i drept, citești.

— La trei ziare sînt abonat, zise Stepan, adresîndu-se lui Ilia.

Plictisit, acesta dădu din cap doar așa, ca să reacționeze într-un fel. Stepan îl lămuri mai departe :

— Sînt abonat la o gazetă mai mică, de-a noastră, raională, și la două ziare mari : cel regional și „Pravda" centrală. Pe toate le citesc. Se găsesc și unii care se abonează doar pentru hîrtia ce le face trebuință în gospodărie. La mine în casă, însă, pînă n-am citit ziarul de la un capăt la altul, nimenea nu îndrăznește să se atingă de el. „Pravda" centrală apare în fiecare zi, afară de sărbători, da' eu o citesc orișicum, ca să fiu, cum s-ar zice, la curent cu politica internă și externă. Cînd are loc, pe undeva, vreo răsturnare de guvern sau vreo grevă muncitorească, eu, gata, am și aflat !

— Bine ai zis-o și p-asta, spuse Mihail, străduindu-se, cu ultimele-i puteri, să mai facă față discuției. Și răsturnări au loc și greve. Știu și eu... Da-n țara noastră, nevasta, în afară de faptul că-i muiere, mai este și femeie ! Aproape că nici n-ai dreptul să-i zici muiere, pentru ea asta-i ca o în-ju-ră-tu-ră, o lipsă de res-pect !

Cînd îi venea greu să pronunțe unele cuvinte, Mihail le despărțea în silabe și, ca să nu se încurce, se tot oprea, continuînd să vorbească numai după ce-și dădea seama ce a spus și ce mai urmează să spună.

— Ș-apoi, tu, Stepane, să nu încurci țările acelea cu țara noastră. Eu și cu tine trăim în țara noastră.

— Și eu care credeam că într-alta...

— Nu, nu, Stepan, bagă de seamă să nu încurci lucrurile.

Stepan îi făcu cu ochiul lui Ilia, arătînd spre Mihail : gata, adică, e făcut criță, bălmăjește nici el nu mai știe ce și pe noi nu ne lasă să

stăm de vorbă. Mihail se apleca din ce în ce mai jos, proptindu-și capul de genunchi. Stepan nu-i mai răspunse. Acum, poate era deajuns un singur minut, ca Mihail, nemaiauzind glasuri, să se potolească de tot ; atunci îl puteai prăvăli ca pe-un sac în așternut și discuția s-ar fi desfășurat în liniște. Stepan se aplecă, oprindu-și privirea la nivelul votcii din sticlă, ca și cum ar fi vrut să se asigure că nu scade văzînd cu ochii. Orice se poate întîmpla, sticla-i destupată, fiece lighioaie e liberă să se bage în sticlă și să soarbă din băutura ei. Îl chinuia conștiința în fața unei sticle destupate, care încă n-a fost dată gata : era ca și cum te-ai desfăta privind suferința unei fiare răpuse, zvîrcolindu-se în agonie ; păi dacă te-ai hotărît s-o ucizi, atunci fă-o dintr-o dată, n-o mai lungi ! Stepan încercă să prindă privirea lui Ilia, pentru a-i da de înțeles că-i de-ajuns cît și-au bătut joc de biata sticlă, dar Ilia privea în altă parte.

Și Ilia se simțea ca de plumb, greoi și obosit, din cauza votcii și a vorbăriei ; dar, spre deosebire de Mihail, se ținea încă bine. Clipa aceea fericită, dar atît de scurtă, cînd ar fi fost de dorit să înceteze cu băutura, le scăpase de mult și mustrarea de cuget nu mai avea, acum, nici un rost. Ce era de făcut ? Într-adevăr : ce era de făcut ? Măcar de i-ar povățui careva... Înaintea venirii lui Stepan, Ilia fusese să-și vadă mama, care ațipise. Nu l-a simțit. Ori poate se prefăcea că nu-l simte și, în realitate, îl urmărea cu coada ochiului. Oricum, el se bucurase că nu trebuie să vorbească cu ea, nici n-ar fi știut ce să-i spună ; nu era

chiar atît de beat, încît să turuie ce-i venea la gură. Părea că votca nu-l îmbată, ci se adaugă și se adaugă mereu la greutatea pe care-o va simți mai tîrziu, mîine, ori poate poimîine. La ivirea lui Stepan, Ilia se înveselise, era plin de însuflețire. Acum, însă, se moleșise iar. Tot ce se spune la început, cu prilejul unor asemenea revederi, fusese spus, iar pînă la depănarea amintirilor nu ajunseseră încă. Ilia se căznea din greu să fie atent la ce se petrece în jur. Avea impresia că stă laolaltă cu acești oameni de-un car cu ani și că au izbutit să se sature pînă peste cap unul de altul. Cu cîtă plăcere ar fi închis ochii și ar fi dormit ! Dar îl ținea treaz starea în care se afla Mihail. N-avea chef să ajungă în halul lui frate-său, avîndu-l drept martor pe Stepan. Așa că se străduia să reziste.

După-amiază, luminînd dintr-o parte, soarele năvălise pe ferestruica băii și încăperea se înfierbîntase repede. Era o căldură sufocantă, dar ușa oricum nu vroiau s-o deschidă, nu cumva să-i pășească pragul careva : nici tu găini, nici tu cîine, nici suflet de om. Așa că trebuiau să îndure. Stepan transpira, chelia lui Ilia se acoperise cu broboane mici de sudoare, doar Mihail habar n-avea de-i zăduf ori crapă pietrele de ger.

Amintindu-și de discuția cu Mihail, Stepan bombăni supărat :

— Și dacă-i vorba pe-așa, prea deajuns o devenit ea femeie, nici urmă n-o mai rămas din ceea ce se chema muiere. Nu-i ajunge că te duci cu ea la cinema, cu dînsa trebuie să și

trăieşti o viaţă de om. În viaţa de toate zilele, muierea e de mare folos. Poate să facă orice, nu stă să aştepte pînă-i vine bărbatul de la muncă, să-i care el o găleată cu apă. Pe toate e-n stare să le facă singură. E şi răbdătoare, nu sare ca arsă pentru orice fleac. Multe se petrec în casa omului, de ce trebuie să le afle întreg satul, iar dacă-i vorba de oraş, atuncea întreg oraşul? „Sînt femeie, sînt femeie!" imită Stepan cu ironie. Ei, sigur, doar nu-i bărbat, toţi văd. Şi ce-i cu asta? E o pricină ca să te port pe braţe, să te mîngîi pe cap? Mai întîi, s-o meriţi, apoi să fii purtată pe braţe, apoi să ai pretenţii! Eşti om şi tu, doar că de alt sex, despre deosebirile dintre noi au aflat pînă şi purecii, aşa că n-ai de ce să-ţi mai strigi pretenţiile în această privinţă. Bineînţeles — toată lumea o ştie acum — fără ele nu putem trăi, aşa-i făcută viaţa. Dar ele pot trăi, oare, fără noi? Mai întîi că nu pot. Tu cum socotești, Ilia? Eu zic că ele mai curînd nu se pot lipsi de noi, așa-i natura lor. Ş-apoi, în timpul liber, bărbatul mai are şi alte îndeletniciri în afară de muiere, pe cînd ea n-are.

— Asta-i aşa, îhî, confirmă scurt Ilia.

Ideea că femeia are mai multă nevoie de bărbat, decît el de femeie, îi merse la inimă şi-l învioră. Pe chip îi apăru un zîmbet viclean, ca după o lovitură izbutită, despre care nimeni n-a prins încă de veste.

Stepan se uita în aşa fel la sticlă, încît, vrînd-nevrînd, privirea lui n-avea decît un sin-

gur înţeles: una din însemnatele îndeletniciri de timp liber ale bărbatului, despre care pomenise adineauri, aceasta era: băutura!

— Vara trecută am fost pe la oraș, continuă Stepan discuția. Am privit cu multă băgare de seamă neamul ăsta femeiesc. Ce-i drept, peste tot ereau numai femei; p-ormă, dinadins, m-am uitat și mai îndeaproape la ele, doar oi vedea măcar o muiere adevărată, din carne și sînge, nu din acelea pe arcuri. Și cînd întîlneam cîte una adevărată, mi se umplea inima de bucurie că mai există. Mi-i teamă că în curînd vom căuta astfel de muieri ca pe mamuții preistorici. Pășește și, după cum arată, îți dai seama că o avut o mamă, o bunică, se vede că-i om viu, nu ca femeile acelea, mai cu seamă tinerelele; toate-s ca niște păpuși pe arcuri, seamănă una cu alta într-atîta, încît nici nu le poți deosebi. Parcă n-ar fi născute, ci făcute în fabrică...

— După STAS, completă Ilia.

— Cum zici?

— După STAS, zic, adică după standardul de stat.

— Chiar așa, așa arată! Doar că unele sînt mai bine lucrate, altele — mai rău, în rest nici o deosebire. Și merg fudulindu-se: ia uitați-vă la mine, cît îs de grozavă! Ia priviți ce mai piciorușe am, ăsta-i dreptul, ăstălalt-stîngul! De parcă numai ea ar avea picioare, iar celelalte ar purta proteze. Ia vedeți ce mai rotunjimi am eu, fîț încolo, fîț încoace, fîț încolo, fîț încoace, priviți ce frumoase-s rotunjimile mele, de parcă nimeni n-ar ști pentru ce-i este dată

omului acea parte a trupului. Rotunjimile ei ar trebui ascunse, da' ea ar fi bucuroasă să le despoaie de tot. Ia priviţi ce claie de păr am în cap, ia priviţi ce mai ochi! Eu mă uit la voi ca prin sticlă, dar voi uitaţi-vă bine la mine, desfătaţi-vă! Asta-i tot scopul vieţii ei, adică doar să se arate lumii. Nici nu-mi pot închipui cum respiră cînd n-o vede nimenea. Şi cum se întîmplă ceva, gata: vai, nervii mei, vai, sistemul meu nervos! Toată-i numai nervi: şi mîinile şi picioarele, ba chiar şi trunchiul de unde-i cresc picioarele. Numai nervi! Patru nopţi am dormit la o rudă: apăi şi nevastă-sa tot o femeie de-astea! Cum nu-i face pe gust cu vreun fleac, valea! o şi întinde la spital! Şi cînd eream acolo, alerga în fiecare dimineaţă. Mă interesez eu: despre ce boală îi vorba? „Ceva cu sistemul nervos". Dar, concret, ce te doare la sistemul ăsta, în ce loc? „E-o stare de slăbiciune generală, cam greu pentru dumneata să pricepi". D-apoi cum să pricep eu... N-avea ea nici un fel de slăbiciune, ci, mai degrabă, puncte slabe. N-ai ce-i face. Mofturi peste mofturi şi-şi face toate năravurile. Uite de ce-s în stare femeile! Problema nu-i că-s femei, ori nu-s femei, ci că nu-s în stare să facă nimic, nu-s învăţate să muncească. Pînă şi să nască s-or dezvăţa curînd. Nu mai ştiu ce să zic. — Stepan clătină din cap îngîndurat. — Dar în timp de război? Ce-ar face atuncea femeile astea? Ar vărsa lacrimi şi-ar muri? În războiul trecut, jumătate din victorie am datorat-o ajutorului pe care ni l-au dat muierile. Dar acuma nici urmă de

muieri n-o să rămînă. Spune şi tu, Ilia, ce crezi?

— Ce mai e de spus aici? Ai dreptate.

— Uite, el zicea — şi Stepan arătă cu capul spre Mihail, care se încovrigase de tot — că nici nu mai poci să le zici muieri, că pentru ele asta-i înjositor. De ce-i, mă rog, înjositor? Ce-i rău în vorba asta? Eu de ce nu mă simt înjosit cînd îmi zice mujic? Ba chiar de mi-ar spune bărbat, nu mi-ar fi pe plac, m-aş simţi umilit, de parcă nu m-ar socoti un om în toată legea şi n-aş mai corespunde la muncă, ori, acolo, la treburile gospodăriei. Mujic am fost, mujic am rămas, ce-mi trebuie? Aşa-i şi cu muierea. Iote-te la ea, ai jignit-o! S-o luăm de pildă pe mama voastră, tuşa Anna: toată viaţa şi-o trăit-o ca o adevărată muiere şi nu s-o mai simţit jignită. Măcar de-ar încerca şi altele să fie asemenea muieri! Despre ea, nimenea n-ar putea spune o vorbă rea. N-ar avea dreptul! Cui i s-ar răsuci limba-n gură, s-o vorbească de rău? — Stepan se opri deodată şi tăcu, de parcă s-ar fi înecat: îi venise o idee. — Hai, Ilia, să bem pentru măicuţa voastră!

Spuse aceste cuvinte fără grabă, cu plăcere, cu acea plăcere pe care o încearcă vînătorii, urmărind pasărea ce cade, convinşi că împuşcătura a fost din cale afară de izbutită. Bucurîndu-se pentru iscusinţa sa, Stepan repetă:

— Toarnă, Ilia, pentru tuşa Anna nu-i păcat să bem.

— E chiar un lucru foo-arte bun! se auzi, pe neaşteptate, vocea lui Mihail, care îşi smul-

se capul de pe genunchi și își propti privirea fixă pe sticlă, așteptînd să se procedeze cu ea așa cum îi stătea bine. Pentru mama e chiar foarte po-tri-vit să bem! binecuvîntă Mihail ideea. Toarnă, Ilia!

— Noi credeam că dormi, se chiorî spre el Stepan.

— Poate că dorm chiar, dar pentru mama pot bea și în somn. Așa-i cum auzi, Stepane. De asta am și cumpărat-o, ca să bem pentru mama, nu pentru altcineva. Poate să-ți spună și Ilia... — Clătinîndu-se, Mihail rîse răgușit. — Numai că, între timp, noi am uitat. Foarte bine ai făcut, Stepane, că ne-ai adus aminte. Da, chiar foarte bine. Noi uitasem. De toate am uitat. Ce să mai aștepți de la noi! Bem așa, fără rost, de parcă n-am avea pentru cine închina. În privința asta, am greșit-o. Nu ne-am gîndit să bem pentru ea cîtă vreme e în viață. Asta-i situația. Poate să spună și Ilia.

— Ajunge! i-o reteză Ilia.

Curmîndu-și vorba, Mihail îl fixă pe Ilia cu o privire tulbure, mijindu-și ochii, apoi spuse rar:

— Ei, dacă ajunge, fie cum zici tu. Înseamnă că nu ți-e pe plac!

— Mama voastră e o femeie bună, spuse împăciuitor Stepan.

— N-o murit! spuse Mihail, de această dată ursuz, pe un ton din care nu puteai desprinde de-i pare rău ori se bucură. — Și uite-așa, n-o murit. Trăiește! Dacă nu mă credeți, duceți-vă să vedeți.

Se întinse după pahar. Stepan, temîndu-se că Mihail are să cadă, se grăbi să i-l întindă pe-al lui, iar el își luă altul, de pe coteț.

— Pentru mama! Pînă la fund! închină Mihail.

Bău primul, apoi rostogoli paharul pe jos, pînă la Ilia. Acesta îl prinse și ciocni cu Stepan în tăcere.

— Tu, deh, e firesc să fi uitat ce-o fost în stare maică-ta, ereai încă mic, spuse Stepan adresîndu-i-se lui Mihail.

Fără să-l asculte, acesta se chircea din nou, încovrigîndu-se pe ladă. Stepan se întoarse, vorbindu-i lui Ilia:

— Îți amintești, Ilia, de răzbunarea maică-ti! Trebuie să-ți amintești! Denis Agapovski, răsuci-s-ar în mormînt, l-o dibuit pe Minka al vostru în semănătura cu mazăre a colhozului și i-o tras cu arma o încărcătură de sare în spate. Adu-ți aminte, fiara aceea de Denis erea paznic la colhoz și o făcea pe viteazul! Așa l-o prins pe Minka. Toată spinarea i-o zdrelit-o. Te-apuca și groaza să-l privești! Maică-ta nu i-o iertat fapta asta, i-o plătit cu aceeași monedă. S-o dus la Denis și tot cu sare o tras drept în el, din amîndouă țevile. În așa hal i-o sărat fundul că, p-ormă, multă, multă vreme nici să șadă, nici să zacă pe spate nu putea, se tîra în patru labe. Ți-amintești?

— Mi-amintesc — îhî, spuse Ilia zîmbind. Au vrut chiar s-o judece pe mama, dar lucrurile s-au potolit apoi.

— Le arătam eu judecată! Și încă pentru Denis! Asta mai lipsea!

— Ce tot bălmăjeşti acolo? se făcu auzit iarăşi Mihail. Un cîntec! Să-i zicem un cîntec!

— O mie de vieţi ai în tine, Mişka! exclamă Stepan mirat. Ce cîntec îţi mai trebuieşte? Poate că ăla în care urşii dezlănţuie cutremure, frecîndu-şi fundul de osia pămîntului, ori dracu' ştie de ce? Frumos cîntec! Tocmai potrivit pentru noi acuma.

— Nu-uu, respinse ideea Mihail. Altul! Un cîntec popular rusesc. Săltă capul şi, izbutind să-l ţină în cumpănă, îngînă:

De ne-ar fi dat, am fi băut...

Capul îi căzu şi se lovi de genunchi. Hohotind de plîns, Mihail îşi încheie cîntecul:

Dar nu ne-au dădut,
Şi nici noi n-am băut...

— Auzi, la el, încotro bate! zise Stepan, zîmbind cu subînţeles.

Mihail mai îngînă odată aceleaşi cuvinte — altele pesemne că nu ştia. Apoi, se răsuci uşor, şi, fără zgomot, de parcă l-ar fi ajutat cineva, alunecă de pe ladă în aşternut. Stepan şi Ilia îl priveau cu bunăvoinţă. Stepan îşi dădu cu părerea:

— Ce-ar fi să cîntăm, într-adevăr?

— Haide. Dacă-i chef, păi atunci să fie cu muzică!

Ultimul pahar cu votcă îi dăduse lui Ilia mai multă hotărîre, în ochi i se aprinseseră sclipiri drăceşti.

— Numai să nu cîntăm de-astea, pe care le transmit acum la radio, zise Stepan. Nu-mi plac. Sînt aşa, nu ştiu cum... Pîn' le cîntă, mai merge, te distrează, adică nu te distrează atît, cît te zgîndăresc într-un fel, de parcă s-ar juca cineva cu tine, cum te joci cu un copil. Dar, după ce le-au isprăvit de cîntat, e tot ca-n jocul de copii, aminteşte-ţi: „Cine-ascultă e un prost!" Aşa-i şi cu cîntecele-acelea. Te simţi un prost că le-ai ascultat şi mai multe nu. Hai, mai bine să-i zicem de-ale noastre, adevărate cîntece de inimă albastră.

— Poate-l cîntăm pe acela îndrăgit de tine?

— Care-i acela?

— Ei, cel pe care i l-ai cîntat soacră-ti din beci.

Stepan rîse.

— Fie, putem să începem şi cu acela.

Stepan bătu tactul cu mîna şi se porniră să cînte din răsputeri, la unison, ca doi prieteni vechi ce se aflau, acel cîntec glorios de luptă: „Pe vîlcele şi pe dealuri..."

9

Pe Tatiana n-o mai aştepta nimeni, în afară de maică-sa. Dacă era să vină, pînă acum avusese tot timpul, că doar nu trăia în America. Şi-n trei zile puteai ajunge aici, venind chiar din America. O să sosească, poate, o scrisoare cu explicaţii, precum că aşa şi pe dincolo, n-a putut, n-a fost acasă, sau alte asemenea. E interesant: cum şi-n ce fel o să întrebe despre mama lor, neştiind dacă mai e în viaţă sau nu? Oricum, va trebui să scrie ceva, să întrebe; într-un asemenea caz, nu te poţi as-

cunde în spatele tăcerii și nici nu poți scăpa cu niște salutări acolo, pentru neamuri și cunoscuți, fără să pomenești despre mama ta. În sfîrșit, treaba ei, să se descurce cum o vrea, dacă n-a găsit de cuviință să vină acasă. Dar ce s-o fi întîmplat, totuși, cu ea ? Se înțelege, nimeni nu știa și era greu s-o judeci. Un lucru era limpede : Tatiana n-a venit și nici pomeneală de ea.

Numai bătrîna aștepta fără istov. Tresărea la auzul fiecărui zgomot de lîngă fereastră, încremenea la auzul oricărui foșnet de lîngă ușă. N-o cunoștea pe fiică-sa mișcîndu-se în acest fel; dar se gîndea că, odată intrată în izbă, Tanciora se va strecura s-o privească pe furiș și-i va da de știre doar pe urmă ; de aceea bătrîna nu-și desprindea privirea de la ușă, așteptînd s-o prindă pe fiică-sa cînd va încerca să se uite pe furiș. Pentru vîrsta ei, bătrîna mai vedea încă destul de bine, ar fi păcătuit să se plîngă, dar, acum, ochii îi obosiseră privind atîta într-un singur loc, de parcă ar fi ținut ridicate obloane pe pleoapele lor ; bătrîna nu le purta grija cîtuși de puțin, îi obliga să privească mereu ; la ce bun să-i mai ocrotească acum, la ce-i mai foloseau ? S-o zărească pe Tanciora vor mai fi ei în stare, în rest nici nu-i mai făceau trebuință. Doar cînd, cuprinși de oboseală și chinuiți de durere, începeau să-i lăcrămeze, bătrîna îi închidea, punînd, cînd pe unul, cînd pe celălalt, să vegheze printr-o crăpătură îngustă ; în felul acesta, îi lăsa să se odihnească.

Cu cît se scurgea mai mult timp în această zadarnică și apăsătoare așteptare, cu atît mai puțin timp rămînea pentru așteptat. Bătrîna înțelegea că Tanciora doar azi ar mai putea ajunge la timp, că acesta e cel de pe urmă soroc care-i este dat. De mîine încolo, bătrîna o va apuca pe cu totul alt drum. Cum va fi acest mîine nu știa și nici nu se ostenea să afle. Deocamdată îi rămăsese o nădejde. Nădăjduia, era chiar încredințată că Tanciora va ajunge la timp, că nu-i va răpi mamei ultima bucurie. Trebuie să-și vadă încă odată copilul iubit ! Dacă nu s-a ivit în această clipă, apare ea în cea următoare, este încă timp. N-are rost să-și chinuiască atît sufletul. Vine Tanciora, altfel nu se poate !

Într-un ceas tîrziu al după amiezii, inima i se zbătu mai puternic, ceea ce, în tălmăcirea ei, însemna că a simțit-o pe Tanciora, care-i pesemne, tare, tare aproape și trebuie să apară dintr-o clipă în alta. Palpita ca o ființă tînără și începu să se frămînte. Vroia ca fata s-o găsească șezînd : să n-o întristeze de la prima vedere, arătîndu-i-se în toată neputința și slăbiciunea ei. Grăbindu-se să se așeze, uită s-o mai facă cu grijă și fu cît pe-aci să se dea de-a dura ; ca prin minune izbuti să nu cadă, evitînd lovitura. Nu mai prididi să se dojenească pentru această neîndemînare ; nici nu apucă bine să se așeze, că iute și întoarse capul spre ușă, pregătindu-se pentru clipa atît de mult așteptată. Într-adevăr, se auziră pași, perdeaua se mișcă și intră Varvara. În mintea agitată, neîmpăcată cu soarta, a bătrînei încolți

gîndul că Varvara a venit s-o vestească despre sosirea Tanciorăi, dar numai dinadins, ca s-o ațîțe, îi povestește cum și în ce fel a fost tălmăcit în sat visul ei. Ce poți să-i ceri Varvarei ? Asta este ea și pace ! Fără s-o asculte, bătrîna își încordase întreaga ființă, pîndind ușa : acum — acum, vor răsuna alți pași, se va auzi alt glas... iată, acum... Dar pașii aceia nu răsunară, glasul drag nu se auzea...

Rămase astfel multă vreme, uneori prăbușindu-se în hăul ei, slăbind atenția ; atunci i se părea că o ființă străină, un om căruia îi e totuna de vine ori nu Tanciora i-a luat locul și, de aceea, nu aude nimic ; după asemenea momente, se silea să asculte cu atenția și mai încordată.

Mormăind ceva, Ninka se tot ițea încolo și-ncoace, cu buzele mînjite de bomboane ; Varvara pășea greoi prin izbă, făcînd să scîrțîie zgomotos dușumeaua. Bătrîna era supărată că ele o împiedică să audă bine, să deslușească — printre toate zgomotele — ceea ce aștepta și dorea ea. Pe urmă, veni de pe deal Liusia și începu s-o întrebe pe maică-sa dacă n-o doare ceva. Bătrîna dădu din cap, în semn că nu. Nu dorea prezența Liusiei. După puțin timp, Liusia trecu în cealaltă parte a încăperii și se întinse pe pat. Dezobișnuită de drumeție, era acum frîntă de oboseală, așa că hotărîse să-și acorde un răgaz.

În cele din urmă, bătrîna simți că o părăsesc puterile. Nu mai era în stare să șadă ; de atîta încordare a auzului, începuse să-i vîjîie în urechi. Își aminti că și bucuriile și necazurile au obiceiul să se ivească pe neașteptate, ca o ninsoare timpurie. Își făcea mustrări că prea a așteptat cu încrîncenare, împiedicînd-o astfel pe Tanciora să vină. Adevărată e vorba ceea : pune-l pe prost să facă mătănii, că el își zdrelește fruntea de podeaua bisericii. Și ce dacă Tanciora, înainte să se arate, ar privi-o pe furiș și ar vedea că zace ? N-o scade ea în ochii fetei pentru atîta lucru ! În schimb, n-ar mai împiedica-o să vină și bătrîna ar avea fericirea s-o vadă. Nu trebuie să se grăbească, nu trebuie ! Oricum nu sare ea din pat să-i alerge în întîmpinare cu brațele înaripate. Ce să mai vorbim... Dacă i-a fost dat să zacă, cel puțin s-o facă cu sufletul împăcat, că tot nu mai e în stare de altceva.

Dădu ascultare acestui gînd și se culcă. Acum, de-ar putea să pună frîu frămîntărilor, simțămîntului de așteptare și durere, să se cufunde cu toată ființa în liniște și uitare, păstrîndu-se în tihnă pentru bucuria ce va să vină curînd ! Bătrîna se întinse în pat cît mai în voie, în așa fel, încît să nu-și simtă deloc greutatea corpului. Se străduia să-și recapete pacea, acea pace deplină, care-o va sălta pe nesimțite și-o va purta, ca într-o vrajă, cu un susur foarte îndepărtat.

Soarele mai stăruia deasupra pămîntului. Lumina lui aurie, domoală și dulce, o încălzi pe bătrînă, potolindu-i suferința, împăcînd-o cu sine. Plutea într-o stare tulbure : un gînd se năștea, altul se stingea, doruri veneau și piereau, în acest apus de zi senină și odihnitoare. Cine știe a cîta oară ațipea azi bătrîna,

dar mereu cu grijă, cu atenţia la pîndă, acum înţelegînd, mai bine ca oricînd, că aţipeşte, fiind gata, în orice clipă, să se trezească. Potolind zbaterea trupului, inima îi rămăsese de veghe; bătăile ei, în aceeaşi stare de veghe, n-o lăsau să cadă într-un somn prea adînc. Iată de ce, atunci cînd în faţă îi apăru Tanciora, bătrîna nu-şi dădu crezare ochilor: ştia că îi ţine închişi şi astfel n-o poate vedea pe Tanciora cu adevărat. Dar ştia, tot aşa de bine, că nici vis nu era, pentru că nu dormea cu adevărat, rămăsese pe jumătate trează. O, nu, nu era decît o firavă arătare şi chinuită vedenie, zugrăvită de zadarnica ei aşteptare, din care se descătuşa acum, ostoindu-şi oboseala capului şi suferinţa sufletului. În această picoteală, străvezie ca o înserare senină, începu din nou să se gîndească la Tanciora, dar în alt fel. Înţelese că gîndurile, cu susurul lor plăcut, se năşteau fără vrerea ei, îi veneau în minte de-a gata şi nu-i erau povară, nu, îi aduceau împăcare. În ele căuta răspunsul la aceeaşi stăruitoare întrebare: ce putea s-o oprească pe Tanciora? Şi iată că răspunsul veni. Era atît de simplu! Pesemne că Tanciora plecase însoţită de bărbatul ei. N-ar fi trebuit să-l aducă aici! E militar şi cum lui Dumnezeu nu-i plac militarii, văzîndu-i undeva împreună, i-o fi oprit, fără să-şi dea seama că acest militar nu-i un oarecare, un străin, ci bărbatul Tanciorei, că ei se zoresc să ajungă la bătrîna mamă. Pe urmă, s-o fi lămurit domnul şi le-o fi dat drumul, dar întîrzierea era întîrziere, n-ai ce face. Nu, Tanciora n-are nici o vină,

totul se petrecuse din pricina bărbatului ei. Oricum, acuma sînt aproape de tot, dintr-o clipă în alta se vor ivi.

Bătrîna se simţi mai împăcată, respiră mai uşor şi, legănată de gîndurile ei, se înălţă ca fulgul şi mai sus, acolo unde greu mai puteau ajunge zgomotele lumii.

N-o mai văzuse pe Tanciora de mult, dar cît anume trecuse de-atunci nu ştia. Trecerea timpului n-o socotea după ani, ci după simţămintele ei de mamă; şi trei, şi cinci, şi zece ani aveau pentru ea unul şi acelaşi înţeles: de mult, de mult mai multă vreme decît ceilalţi nu fusese Tanciora acasă. Între timp, mai venise şi Liusia; după ce părăsise nordul, sosise în vizită şi Ilia; cît despre Varvara, ce să mai vorbim, ea dădea pe-acasă în fiecare lună. Numai Tanciora nu venea şi nu venea! Odată scrisese că soţul ei e mutat cu serviciul în alt loc; plecînd într-acolo, negreşit, vor face un popas acasă. Atunci bătrîna era încă sănătoasă. Începuse să se agite, să facă pregătiri. Dorea să-şi întîmpine fiica cum se cuvine, să nu se facă de ruşine în faţa ginerelui, pe care nu-l văzuse niciodată în carne şi oase. Tot aşteptîndu-i, spăla podelele în fiecare zi, făcea ordine, pregătea de mîncare toate bunătăţile; ba o trimisese chiar pe Nadia să cumpere două sticle cu votcă şi le ţinuse ascunse pe Mihail multă vreme, pitindu-le sub perna pe care dormea. În cele din urmă, i le dase tot lui, Tanciora n-a mai venit. Bărbatul ei fusese mutat, într-adevăr, dar nu acolo unde fusese vorba la început, ci tocmai la Kiev,

unde locuiesc și acum. Mai apoi, și din Kiev urma să-l mute undeva, peste graniță. Tanciora scrisese că, înainte de plecare, îi vor da concediu și vor veni să-și ia rămas bun ; dar ginerele n-a mai fost trimis peste graniță și nici concediu nu i-au mai dat atunci. Pe de-o parte, bătrînei i-a părut rău că n-o va vedea pe Tanciora. Pe de altă parte, s-a și bucurat : fiică-sa nu va fi nevoită să-și ducă viața departe de țară, printre oameni cu desăvîrșire străini, care vorbesc altă limbă. Acolo, se-nțelege, n-ar fi trăit ea ca pe roze.

Și iată, așa s-au tot petrecut lucrurile pînă acum.

Tanciora nu prea scria, dar o făcea, totuși, mai des decît ceilalți și pe plicuri era numele bătrînei. Numai ea trimitea scrisorile pe adresa mamei. Cînd lua în mîini plicul cu dungi roșii și albastre pe margini, bătrîna se topea de mîndrie și nerăbdare : acum, îndată, o să afle ce-a vrut să-i spună Tanciora. Nu se grăbea să desfacă plicul : îl privea mult timp în zare, se uita atent la desene, la ștampile ; numai după aceea, îl dezlipea cu multă grijă, străduindu-se să nu-l rupă, și scotea foaia de hîrtie acoperită de scrisul Tanciorei. Nu știa să citească, dar era în stare să păstreze scrisoarea de dimineața pînă seara, bucurîndu-se de tainele ce le-ascundea, încercînd să le pătrundă cu tot sufletul. Apoi, venea și clipa fericită : bătrîna îi ruga să-i citească și pe Nadia și pe Mihail și pe oricine le-ar fi pășit pragul : îi era teamă că, într-o scrisoare, oameni diferiți pot citi lucruri diferite. Doar cînd cuvînt cu

cuvînt se potrivea în lectura tuturor, bătrîna se liniștea și ascundea scrisoarea la capul patului, ca să-și prelungească bucuria și sperînd s-o vadă pe Tanciora în vis.

Asupra scrisorilor ce soseau de la Liusia ori Ilia nu avea aceeași putere. I le citeau doar o singură dată. Ba, uneori, nici nu i le citeau, de loc, îi spuneau, în cîteva cuvinte, despre ce-i vorba și gata. Bătrînei nu-i rămînea decît să se mulțumească cu atît. Bănuia că nici nu-i spun despre toate scrisorile primite și nu pentru că ar fi vrut să i le ascundă : uitau, ori nu știau ce să-i povestească ; pur și simplu, ele nu conțineau nimic anume ce-ar fi interesat-o pe ea sau un scop precis, pentru care fuseseră trimise. Ca de obicei, Liusia dădea sfaturi : aveți grijă de mama. În grabă și parcă în glumă, Ilia întreba : cum mai răsuflă mama acolo ? Sau : cum îi mai merge mamei ? De cele mai multe ori, cu asta se și isprăvea grija ce i-o purta el mamei. Așa că nu era simplu să povestești ce cuprindeau scrisorile sale. Liusia trimitea, cîteodată, și scrisori lungi, amănunțite — mai cu seamă după o îndelungată tăcere — care-i acordau mamei un spațiu mai mare și-n care scria ceva de felul acesta : „Spuneți-i mamei că medicamentele sînt folositoare la orice vîrstă". Asta, cînd mama refuza să ia tablete, susținînd că ele nu te scapă de bătrînețe. Sau : „Aveți grijă ca, iarna, mama să se îmbrace mai călduros !" De parcă bătrîna n-ar fi știut, și fără sfatul Liusiei, cum să deosebească gerul de căldură. Slavă domnului, Ilia, cel puțin, nu

dădea sfaturi. Nu sfaturi aștepta ea din partea lor, nu. Vroia să știe cum trăiesc, cum se îmbracă pe frig, să nu degere cumva, ce mănîncă, de vreme ce nu au nici vaci, nu cresc nici găini, nici porci. Pînă la urmă, bătrîna își spusese că trebuie să creadă acest adevăr : la oraș oamenii nu mor de foame ! Dar nu pricepea, totuși, cum se descurcă ei fără o gospodărie ca la țară și cum se poate trăi, în genere, fără așa ceva. Despre ei înșiși Liusia și Ilia scriau atît de puțin, încît bătrîna se agăța de Nadia cu întrebări iscoditoare și amănunțite, ca și cum noră-sa i-ar fi tăinuit ceva, ori, din neatenție, ar fi sărit niște rînduri. Nadia se zăpăcea și nu știa ce să răspundă : de unde să-i citească ea mai mult decît era scris ? Doar n-avea să inventeze în numele lui Ilia, care trimitea, odată pe an, scrisori scurte, cît un lat de palmă. Era un chin să-i citești bătrînei scrisorile lui Ilia și ale Liusiei. De acest chin avea parte, mai cu seamă ea, Nadia. La întrebările mamei, care vroia să știe ce scriu, Mihail încerca s-o scalde : ei, acolo, mai nimic. Și pleca. Rămînea Nadia.

Pe bătrînă n-o mulțumeau pînă la capăt nici scrisorile Tanciorei, dar lor le ierta multe, față de ele avea o înțelegere deosebită. Erau scrise anume pentru ea ; de dragul ei se apuca Tanciora de scris și umplea pagini ; anume pentru ea erau duse și aduse ; ca să nu se piardă, plicurile pe care mîna Tanciorei scrisese numele mamei purtau ștampile importante. Ceea ce vroia Tanciora să-i spună ei, nu transmitea prin altcineva, îi vorbea direct, de parcă ar fi avut-o pe mamă-sa în față. Nu scria „spuneți-i mamei", ci „mama mea". Mîngîietoarea, emoționanta și unica chemare „mama mea", o făcea pe bătrînă să se piardă de fericire și de teamă. La auzul acestor cuvinte, simțea că o străbat fiori înțepători și reci. Nu-și amintea să-i fi zis astfel Tanciora cînd era acasă, nu, n-avea ce-și aminti, nu-i spusese așa vreodată. Asemenea cuvinte nu le poate uita nici cea mai uitucă dintre mame. Înseamnă că fata a simțit nevoia să i le spună, aflîndu-se acolo, printre străini. În șoaptă, abia mișcîndu-și buzele, bătrîna îngîna cuvintele adresate ei — „mama mea !" — și deslușea în ele un geamăt atît de singuratic și dureros, încît se îngrozea și începea să plîngă înăbușit. Se ferea de ea însăși, spunîndu-și că nu știe de ce s-au pornit lacrimile, pesemne cu totul din altă pricină. Să plîngă cu bună știință, înseamnă să se împace cu spaimele. Și ce-ar fi fost mai rău, decît să piardă speranța ? Speranța vine de la Dumnezeu, gîndea bătrîna, de aceea și este atît de sfioasă, stîngace și bună, iar spaimele, care-s trimise de diavol, sînt stăruitoare și rele. Atunci de ce să le cadă pradă ? Ori poate că ea nu știe de unde s-or fi ivind ele... Deodată, chipul bătrînei se lumina, îngîna ușor, din colțul buzelor, aceleași cuvinte și deslușea în ele numai mîngîierea adusă de glasul catifelat al Tanciorei. Apoi cuvintele se repetau fără să le îngîne bătrîna, fără mișcarea buzelor ei, ci numai cîntate de glasul Tanciorei, răsunînd aproape și limpede,

ca aievea, dar din ce în ce mai încet, pînă se stingeau. Bătrîna rămînea tot senină și fericită, pătrunsă încă de duioșia lor plină de forță și dragoste. Se certa multă vreme că, la început, ca o nemaipomenită păcătoasă, deslușea în acele cuvinte ceva cu totul străin, nu adevărata lor chemare, se învinovățea, față de Tanciora, pentru lipsa-i de înțelegere.

Oare cine știa mai bine ca ea că Tanciora fusese mai duioasă decît surorile sale ? Bătrîna nu se plînsese niciodată de Liusia sau de Varvara — la ce să se plîngă ? — dar o simțea pe Tanciora foarte aproape de sufletul ei. Era ultima pe care-o născuse, alți copii nu mai adusese pe lume și mama o răsfăța cu deosebire. Apoi, neobișnuită să trăiască fără copii pe lîngă ea, mult timp n-o lăsase să se îndepărteze. Toată viața așa se întîmplase : nu pridídea bine un copil să se aburce pe propriile lui picioare și se năștea următorul, căruia mama trebuia să-i poarte de grijă. Atunci îl lăsa în voia lui pe cel dinainte : aleargă, hălăduiește pe unde vrei, numai să nu-ți faci un rău de moarte. Și să nu urli, că acușica are cine urla în locul tău. Tanciorei nu-i urmase nimeni și fetița se lipise de maică-sa, de parcă ar fi fost legată. Se ținea mereu de poalele ei și gîngurea : mămincuțo, mămincuțo. Uite, Doamne, și această vorbă, „mămincuțo", de unde-o fi scornit-o ? Că în sat parcă nimeni nu zicea așa. O fi luat-o de pe la niscai străini, ori poate că-n vis o fi învățat-o vreun glas. Pe urmă, cînd a crescut, i-a zis și ea ca toți ceilalți : mamă. Dar, amintindu-și adesea

de alintarea aceea din copilărie, Tanciora rîdea și se ținea iar de capul ei : „mămincuțo !" Bătrîna se bucura de năstrușnicia fetei, dar se prefăcea că nu i-ar fi pe plac. Iar acum vorba ei cea nouă : „mama mea !" Și ce-i, mă rog, atît de tulburător în asta, după ce auzul îi fusese mîngîiat de acel neuitat „mămincuțo" ? Dar iată că bătrîna se da, totuși, de ceasul morții ! De-ar fi gîndit și ea mai bine, înainte să se lase pradă neliniștii...

Sufletul bătrînei vibra într-un fel anume pentru Tanciora, nu doar pentru că era ultimul copil adus pe lume. Cîți din acești copii nu-ți fac din viață vai și-amar ! Tu te omori cu firea să le porți de grijă, să le dai toată dragostea, iar ei te răsplătesc cu răutate și nerecunoștință. Sînt destui de-ăștia. Nu, adevărul e că Tanciora, prin caracterul ei, se apropiase mai mult de sufletul mamei. La drept vorbind, dacă e să ne gîndim la caracter, atunci Liusia moștenise, mai degrabă, felul de-a fi al bătrînei. Era o ființă la fel de tare și mîndră, nu ierta nimic nimănui cu ușurință. Cît despre tărie și mîndrie, avea ea cît trei laolaltă. Fetișcană fiind, dacă se bosumfla, trei zile se uita chiorîș și n-o puteai îmbuna cu nici un chip. Cum o fi fiind Liusia acum, bătrîna nu știa. Poate că s-o mai fi domolit acolo, printre străini, poate că, printre oameni la fel de colțuroși, s-or mai fi tocit și colții ei, poate o fi învățat și ea ceva de la viață. Cu un caracter greu de îndurat pentru cei din jur e și greu să trăiești printre oameni. Apoi, ea e și învățată, trebuie că a mai priceput cîte ceva.

După cum arată, nu s-ar spune că o duce greu. Bătrîna se ferea să-i pună întrebări. De-o întrebi cum îi merge, ea răspunde „bine“ şi-n rest înţelege ce vrei. Toţi răspund aşa, numai să scape. Doar Varvara n-ar isprăvi cu văitatul, chiar de-ar trăi ca-n sînul lui Avraam, chiar de s-ar scălda în lapte şi miere. Sînt surori bune, dar se deosebesc ca de la pămînt la cer. Varvara crescuse de-acum fată mare şi tot era în stare să plîngă din te miri ce : ori din cauza Liusiei, ori a băieţilor, din orice flecuşteţ. Bleagă a fost, bleagă a rămas. Toate nenorocirile se abat asupră-i şi ea e-n stare să-şi pună capul sub fiecare lovitură.

Tanciora nu seamănă cu niciuna dintre surori. Se afla parcă la mijloc, între cele două, cu caracterul ei deosebit, cu blîndeţea şi veselia ei, cu felul ei de-a fi atît de omenesc : acu' se supăra, dar îi trecea într-o clipă, acu' era necăjită pe careva, dar după un minut uita de orice necaz ; păi cînd era să plîngă, ei i se potrivea cel mai bine cunoscuta vorbă : cu un ochi plînge şi cu altul rîde. Îi plăcea să fie mereu printre oameni, nu-i era teamă de bătrîni, se înţelegea cu cei mici. Îi plăcea să rîdă, să vorbească şi nu doar aşa, ca să se înveselească ea singură, ori să se afle în vorbă : toate erau la locul lor, la timpul potrivit şi spre bucuria tuturor. Rar se întîmpla să se adune tineretul în vreo seară fără Tanciora ; de întîrzia pe-acasă, fetele veneau în goană după ea şi nu pentru că ar fi făcut-o pe grozava, tocmai că nu, ci pentru că fără ea era trist şi urît. Fără ea n-avea cine să le răspundă băieţilor, cînd căutau pricină fetelor ; Tanciora le răspundea în aşa fel, încît pe urmă, fiecare putea adăuga ceva, luîndu-se la întrecere cu vorbele de duh. Şi cum rîdea ea pe-nfundate, în urma unei perechi mai nerăbdătoare, care încerca s-o şteargă pe furiş de pe butucii aşezaţi în faţa sovietului sătesc, unde se aduna, de obicei, tineretul ! Rîdea aşa, încetişor, doar ca pentru sine, întorcîndu-şi capul spre bezna în care dispăruse perechea ; rîsul acela mic, răsunînd pe-nfundate, îi molipsea, ca la un semnal, pe toţi, se înteţea devenind val şi întreg satul adormit tresărea, cînd se revărsau cascadele lui furtunoase. Fără Tanciora, n-avea cine să înceapă cîntarea. Nu despre o cîntare stinsă, împleticită printre buruieni şi buşteni era vorba, ci despre un cîntec înălţat de glasuri tinere, străbătînd cu bucuria şi tristeţea-i satul întreg, de la un capăt la altul.

Uneori, Tanciora o ruga : „Vino, mamă, pune capul aici“. Ştia că îi place s-o scarpine încetişor prin părul ei albit. Nimeni, nici chiar bătrînele satului nu se pricepeau să-ţi tragă capul atît de bine ca Tanciora, să-ţi atingă cu degetele atît de delicate tocmai locul care se cerea atins şi să nu-ţi vatăme nici un firişor de păr. Dintre fete, doar Tanciora îi făcea mamei această plăcere. Degetele îi alergau prin păr cu iuţeală şi dibăcie, iar ea spunea : „Straşnică eşti, mamă dragă !“ „Da de ce, mă rog ?“ se mira mama. „Pentru că m-ai născut şi trăiesc. De n-ai fi fost tu, nimeni alta nu m-ar fi născut, iar eu n-aş mai fi văzut lu-

mina zilei!“ Tanciora se pornea pe rîs și-i strîngea părul, de parcă l-ar fi pieptănat. „Ia mai lasă-mă în pace!“ se prefăcea supărată mama. Turui, și turui fără-ncetare, de nici tu nu mai știi ce vrei să zici“. „Ba știu. Tu chiar că ești strașnică, habar n-ai cît ești de strașnică, ești cea mai minunată dintre mame. Dar, ia spune, noi sîntem buni ori nu?“ „N-aș zice că sînteți răi“. „Înseamnă că sîntem buni. Și asta ți-o datorăm ție, nimeni alta n-ar fi adus pe lume și n-ar fi crescut asemenea copii buni, nimeni alta, să știi. Noi am avut noroc cu tine. Cine mai are o asemenea mamă cum ești tu? Păi vezi!“ Bătrîna se topea, se sfîrșea de bucurie la auzul unor asemenea cuvinte. Nu știuse, pînă atunci, că pot fi spuse cu voce tare. Era îndoielnic că în sat, unde oamenii nu prea erau obișnuiți cu duioșia, le mai rostea cineva. Se-nțelege doar că nimeni alta nu putea să nască copiii ei, dar parcă despre așa ceva se vorbește? La ce bun? Mama se speria, lăsînd capul și mai jos, în poala Tanciorei. „Ai să ne trăiești ani mulți, foarte mulți, mai mulți decît toți, pentru că ești ființa cea mai bună, iar noi n-o să te dăm pe mîna nimănui, nici măcar a bătrîneții“... „N-o lua razna!“ o întrerupea mama. „N-o iau razna. Nici măcar nu-mi închipui că am putea rămîne, cîndva, fără tine“. Ochii bătrînei se umpleau de lacrimi la auzul acestor cuvinte, spuse cu o dragoste atît de neascunsă. Se ridica în grabă. „Ajunge pentru azi, îi spunea Tanciorei, ne-am luat cu vorba și treaba stă în loc“.

Asemenea discuții îi inspirau teamă însă ele fuseseră rare, doar de cîteva ori stătuseră astfel de vorbă. Era o teamă plăcută și împăcată, asemănătoare cu simțămintele miresei înainte de noaptea nunții. Multă vreme după aceea, mama retrăia aceste simțăminte, amintindu-și, ca din întîmplare, ca fără vrerea ei, vorbele așa-zis uitate dar, de fapt, păstrate cu sfințenie în minte, pentru a-i încălzi sufletul, cînd o simți nevoia. Care mamă ar fi rămas nepăsătoare la asemenea cuvinte? Putea să nu-i dea crezare Tanciorei, cînd fata se purta cu ea atît de cald și de drăgăstos? Îi împărtășea, ca unei prietene, taine pe care nu îndrăznești să le dezvălui oricărei mame. Chiar și cînd s-a căsătorit a scris, a cerut binecuvîntarea părintească. Maică-sa i-a dat-o, n-a cutezat să facă altfel, deși încerca un sentiment amar, neștiind ce fel de om și-a ales ca soț fata ei.

Iată, așa s-a întîmplat cu Tanciora ei: cum a plecat, dusă a fost pentru totdeauna.

În vremea din urmă, bătrîna înclina să se învinovățească pe sine, nu pe Tanciora pentru acest fapt. Întrucît era vinovată, nu-și dădea seama... N-avea putere să plece la fata ei, care trăiește undeva, atît de departe, încît bătrîna nu putea ajunge acolo nici cu gîndul, darămite s-o pornească la drum! În mintea ei, un fapt era însă limpede: nu se cade ca o mamă să nu-și vadă fiica atîta vreme. Sufletul îi era împovărat, se simțea stingherită față de oameni, îi era rușine de Tanciora. Ce fel de mamă este ea, dacă a putut îndura o asemenea despărțire? Întrucît s-a străduit să-și înles-

nească o întîlnire cu Tanciora ? Doar să aștepte, atît a știut. Măcar un deget să fi mișcat ! Dar cum s-o faci, ca să aibă un rost ? Doamne, de i-ar fi spus cineva ce trebuie să facă ! Pentru soarta Liusiei bătrîna nu se temea, era sigură că nu s-ar lăsa doborîtă, nu-i Liusia omul acela. Pe Varvara, dimpotrivă, oricine ar putea-o doborî, dar Varvara era alături, aproape, sub ochii mamei. Ilia-i bărbat, e în stare să se apere singur. Doar Tanciora, ca un ciob înadins aruncat departe, chinuia amarnic, fără răgaz, zi și noapte, inima bătrînei. De-ar putea să se uite la ea măcar printr-o crăpătură de zid ! Măcar o dată ! Să afle ce s-a întîmplat cu ea, cum își duce viața în locurile acelea îndepărtate, printre oamenii străini, departe de mamă-sa. Privindu-i doar chipul, fără vorbe, ar fi înțeles multe și bătrîna ar fi știut ce are de făcut : să se roage pentru fata ei, ori să se bucure. Trebuie, cel puțin, s-o zărească pe Tanciora înainte de moarte, ca să-și spele sufletul de păcatul că n-a văzut-o atîta vreme, să se arate curată în fața lui Dumnezeu și apoi, liniștită, împăcată și senină, să se supună judecății lui : iată-mă-s, Doamne, sînt Anna, roaba ta, nici un păcat nu-mi împovărează sufletul... Dar astăzi era cel de pe urmă soroc : dacă Tanciora nu vine pînă se întunecă, înseamnă că nu mai e nici o nădejde.

Spunîndu-și că Tanciora va veni neapărat, că trebuie să mai aibă răbdare, pentru a n-o împiedica să se apropie din ce în ce mai mult, bătrîna ațipi împăcată, ușor, pîndind orice sunet și fiind conștientă tot timpul că ațipește ; apoi, cum se întîmplă deobicei, fără să-și dea seama, scăpă propriei voințe, se pierdu în beznă. În locul unui om viu, rămase un sac gol. Pe unde a călătorit și ce-a făcut, nimeni nu știe.

Au întors-o înapoi glasurile alor ei. Le auzise cînd se aflase încă departe, de unde nu putea înțelege despre ce vorbesc. Mai întîi îi revenise auzul, dar era încă prea slab și nu percepea decît niște sunete neclare, ca o bolboroseală sacadată, ce semăna cu un gîlgîit, de parcă cineva ar fi aruncat cu pietre în apă. Bătrîna nu mai era cea de pe vremuri, cînd se trezea pe dată, ca și cum nici n-ar fi dormit ; acum îi trebuiau timp și puteri pînă să adune tot ce-i este dat omului — și auz și vedere și memorie. Părea că, dormind, se desface în bucăți, fiecare din ele străduindu-se să-și uite menirea.

Deschizînd ochii, la început nu deslusi nimic ; în cameră pătrunseseră umbrele, care se închegau treptat într-un întuneric desăvîrșit. Ferestrele mai erau luminate dinspre uliță dar, prin sticla lor, răzbătea o lumină slabă. Glasul Liusiei, clar și răstit, se adresă cuiva :

— Cum de nu vă e rușine ?! Mama abia de-și mai trage sufletul, iar voi parcă v-ați pierdut mințile !

Bătrîna nu se sperie pe dată ; izbuti să vadă capul lui Mihail, aplecat pe masă. În partea cealaltă ședea Ilia ; pregătindu-se să-i răspundă ceva Liusiei, se mișca într-un anume fel. Bătrîna mai mult simți decît văzu și înțe-

lese că fiii ei nu s-au trezit încă din beţie, se mai zbat în strînsoarea ei, ca muştele plutind în otrava îndulcită pentru ademenire. La picioarele bătrînei, scoţînd un geamăt din adîncul fiinţei, ofta Varvara. Pe Liusia n-o putea vedea, glasul ei răsuna din dreapta, acolo unde, sub icoane, se afla noptiera. Abia acum, bătrîna fu cuprinsă de spaimă. Ghemuindu-se în pat, strigă. Nu întreba, ci chema, cerea, vroia să i se răspundă :

— Tanciora !

Înainte să se aplece deasupra bătrînei, Varvara vesti :

— Măicuţa noastră s-o trezit.

— Tanciora ! strigă din nou bătrîna, concentrînd în auz tot ce mai rămăsese viu în ea, chiar şi respiraţia.

— Încă n-a sosit, mamă.

Pocni şalterul şi camera se lumină, ca o mănuşă întoarsă pe dos, cu partea albă în afară. Lîngă şalter stătea Liusia.

— Tanciora încă n-a venit, repetă ea, văzînd că bătrîna n-a înţeles.

Se apărau de lumină cu palmele şi îşi mijeau ochii. Bătrînei i se păru că-i ascund ceva, că nu vor să-i spună adevărul. Nu, nu le dădu crezare. Clătinîndu-şi capul îi cuprinse pe toţi într-o privire rugătoare, încordată la maximum, pe care o putu susţine doar Liusia. Simţea că se sufocă, de parcă ar fi urcat pe un deal înalt, nu-i mai rămăseseră puteri nici măcar pentru un singur pas. Tanciora nu era aici, trebuia s-o priceapă de la bun început, de cum s-a trezit : cu Tanciora de faţă, despre

altceva ar fi vorbit ei. Visase aşadar. Îşi clătina capul, nedînd crezare ochilor şi spuselor ei, nefiind în stare să scoată o vorbă. Capul i se clătina pe pernă ca în ruga disperată a unei cerşetoare. Se simţea sugrumată de aceeaşi durere şi neputinţă, nu mai întrezărea nici o rază care ar fi luminat drumul Tanciorei. Ca o oglindă, mînjită de cealaltă parte cu negreala serii, fereastra răsfrîngea doar lumina ce inunda camera. Dincolo de fereastră nu se zărea nici cea mai mică pată de lumină. Bătrîna se ridică într-un cot şi, întinzîndu-se înainte, gata să se rostogolească din pat, întrebă cu nerăbdare şi jale :

— Unde-i ? Unde-i ea ?

Încremeni pentru a asculta mai bine. Fără să se uite la careva anume, ochii priveau larg deschişi, să nu-l scape cumva pe cel care-i va da răspunsul.

— Dacă am şti, de ce ţi-am ascunde unde-i ea ? răspunse liniştită Liusia. Înţelege, nici noi nu ştim nimic.

— Zău, măicuţă, noi n-am văzut-o. — Pentru a i se da mai multă crezare, Varvara îşi încrucişă mîinile pe piept. — Doar n-am să te mint. N-am văzut-o.

— Soseşte ea, interveni Ilia, plin de voiciune şi parcă bucuros.

Era bucuros mai ales pentru faptul că discuţia deviase de la el şi Mihail, spre altcineva.

— N-a venit azi, vine ea mîine, îhî.

— Păi şi ieri tot aşa mi-aţi zis. Şi unde-i ?

— Ei, uite, asta noi nu-ţi putem spune. Cînd o veni, îţi spune ea singură.

— Ieri tot așa mi-ați zis. Și unde-i ? repetă bătrîna în neștire, aiurînd parcă și neauzindu-și glasul ; fără să aibă răspunsul dorit de prima oară, cuvintele se întoarseră spre ea și răsunară, din nou, ca un ecou mustrător.

La ce să mai întrebe ? Ce rost avea ? Acum știa : nu, nu mai vine. Răgazul care-i fusese dăruit s-a sfîrșit. N-avea nici un rost să mai aștepte. N-a venit Tanciora. N-a venit. Nu mai apucă s-o vadă. Lăsă capul pe pernă și începu să plîngă.

— Poftim, mormăi Ilia, acum începe...

— Măicuță ! Măicuță ! se agită Varvara.

Deodată, ceva se frînse în ființa bătrînei. Ceva plesni cu un geamăt scurt care, înainte să se stingă, se prefăcu, pe neașteptate, în sunetul care-i răsunase ieri în urechi : dangătul acela care-i rămăsese în amintire din tinerețe. Îi auzea bătăile line, pioase, neîntrerupte, revărsîndu-se una în alta. Se simți atrasă de acest sunet, nici prin gînd nu-i trecea să i se împotrivească. La început, nu trebuia să-l urmărească prea mult, îl auzea aici, aproape de ea ; dar, pe urmă, sunetul se îndepărtă, purtînd-o cu el tot mai departe și mai departe... Se auzea, însă, destul de pur și clar, astfel încît ea să nu-și piardă credința că el există și să știe încotro se îndreaptă. Abia de-și mai amintea cît de crîncen suferise cu puțin timp înainte pentru o anume pricină, abia de-și mai amintea că plînsese chiar pentru o anume pierdere. Acum durerea se potolise, era ușor și plăcut să urmeze calea acelui dangăt. Plîngea de bucurie că totul se sfîrșește atît de bine.

Plîngea fără să-și ascundă fața și fără să-și miște mîinile, care zăceau întinse de-a lungul corpului. Din ochii deschiși, i se prelingeau încet pe obraz lacrimi întunecate și rare. Plîngea nemișcată, în tăcere, fără să scoată un sunet. Fața, acoperită de lacrimi, era aproape împăcată și, de aceea părea oarecum batjocoritoare. Toate acestea erau atît de neînțelese, păreau atît de neadevărate și înfricoșătoare, încît o uluiră pe Varvara, care ședea lîngă mamă-sa ; scoțînd un țipăt, se prăvăli peste bătrînă și începu s-o zgîlțîie din toate puterile. Sări și Liusia, se apropie și Ilia, privind din spatele surorilor. Mihail se ridică de pe scaun, apoi se lăsă greoi la loc.

Bătrîna gemu. Liusia izbuti s-o smulgă pe Varvara de pe trupul maică-si și ea întoarse capul într-o parte, rugînd cu privirea să fie lăsată în pace. Ca s-o îndepărteze pe zmintita de Varvara, Liusia se așeză alături de bătrînă, care se mișcă singură cu bruma ei de puteri, îndepărtîndu-se de fiică-sa și apropiindu-se de perete. Își șterse cu palma lacrimile mute de pe obraz.

— Vai, mamă, cum ne mai sperii ! exclamă Ilia, întorcîndu-se la masă. Ascultă ce-ți spun eu : dacă n-a venit azi, vine ea mîine. Trebuie să așteptăm.

— Parcă poți ști ce-a reținut-o ! adăugă Liusia, fără să dea crezare vorbelor sale, dar totuși continuă : Într-adevăr, să mai așteptăm, n-avem încotro.

Bătrîna îi auzea, dar nu prea bine. Auzea vorbele cu care ei se străduiau s-o încurajeze, îl deosebea pe cel care le rostea, știa a cui e vocea, dar înțelesul vorbelor nu-l putea desluși cu limpezime; le lăsa să treacă pe lîngă ea, fără să le acorde vreo atenție. Zăcea privind în față cu ochi care nu vedeau nimic și simțea înlăuntrul ei o pîrjolitoare pustietate. Își dădea seama că mai zăcea aici doar pentru că n-a apucat să moară încă. Dar nimic n-o mai putea reține, nu mai avea nici un motiv pentru care ar merita să trăiască. Nu-i mai rămînea decît să rabde pînă cînd sufletul, păstrat viu numai prin speranță și așteptare, se va însenina din nou, o va împăca pe bătrînă cu pierderea suferită, eliberînd-o de chin și tristețe, nelăsînd în ea nici urmă de păcat, nimic altceva în afară de ea însăși. Nu-și dorea ca această eliberare să se petreacă repede; știa că totul se va desfășura așa cum îi e scris, că soarta ei oricum a pornit-o spre făgașul unde-i este sortit să se oprească.

Ceilalți vorbeau, vorbeau fără încetare, crezînd că mamei îi este mai bine, că ei au tămăduit-o cu cuvintele lor. Nu le răspundea de fel, numai că, auzind cum e pomenit adesea numele Tanciorei, se simțea îmboldită, de fiecare dată, să se întoarcă din lăcașul îndepărtat în care se găsea singură. Lumina electrică o uimea, dar îi aducea aminte și de lumina în care nu-și găsise loc Tanciora și pe care n-o va mai putea întoarce și dobîndi cu nici o electricitate din lume. Gîndul îi redeschise dureros rana. Bătrîna se răsuci în pat și îi văzu

pe toți: iat-o pe Liusia, iată-i pe Varvara, Ilia, Mihail. Doar Tanciora lipsea. Nici nu putea fi aici...

— S-a întîmplat ceva cu ea! S-a întîmplat ceva cu ea! șopti bătrîna, apoi pronunță cuvintele mai tare și mai răspicat. Părea că le repetă după cineva și, tot repetîndu-le, o năpădi spaima. Nu-mi spuneți adevărul. Mă mințiți. Las' că știu eu.

— Ce-i cu tine, mamă? exclamă cu mirare și nemulțumire Liusia, ridicîndu-se de pe pat. Ce-i cu tine? Ce-ar trebui să-ți spunem? Cu ce te mințim?

— Mă mințiți, mă mințiți! Bătrîna încercă să se ridice, se mișcă în pat, basmaua îi alunecă de pe cap, descoperindu-i părul albit, rar, tăiat scurt. — Știu eu că mă mințiți. Îmi ascundeți adevărul. Îmi ziceți mîne, mîne, dar acest mîne n-o să mai fie niciodată, niciodată! Credeți că mi-am pierdut de tot mințile, că nu mai pricep nimic. — Cu părul zbîrlit și fața tremurîndă, semăna, într-adevăr, cu o nebună. — Tanciora ar fi fost prima care să zboare aici, la mine, aripi ar fi prins, dacă nu i s-ar fi întîmplat ceva. Da' eu, ca un copil prost, stau și-aștept și-aștept...

— Încetează, te rog, mamă! strigă Liusia. Îți dai seama ce vorbești? Nimeni nu te minte! Pricepi, ori nu? Nici noi nu știm unde-i Tanciora ta.

Felul cum rostise Liusia aceste cuvinte, vocea ei poruncitoare, îi făcu pe toți să încremenească și o opri pe bătrînă: tăcu speriată,

gura deschisă îi tremura, în zadar încercau buzele să se lipească una de alta.

— Dacă s-o fi petrecut ceva rău cu ea, atunci eu nici pe lumea cealaltă n-o să-mi găsesc împăcarea, spuse bătrîna cu un glas tînguitor.

— Nici noi nu ştim dacă s-a întîmplat sau nu ceva cu ea.

Bătrîna îşi trase mîna de sub ea şi se lăsă încet în cuibuşul ei din pat. Sîngele i se retrăgea, în grabă, de pe faţă şi, de la o secundă la alta, chipul îi devenea tot mai alb. În tăcerea din casă, se auzea respiraţia grea, şuierătoare a Varvarei.

— Da' pe-acolo unde trăieşte ea acuşa, o fost război, ori n-o fost ?

Bătrîna se uită cu teamă spre Liusia şi se ghemui, strîngîndu-se în aşternut. Îi răspunse Ilia :

— La Kiev ? Kievul a fost ocupat de nemţi, îhî. Asta mi-amintesc precis.

— Ei iaca, vedeţi ? murmură bătrîna, clătinînd din cap, parcă adeverindu-şi un gînd amar. Începu să se tînguie : Da' de ce-i ea aşa ? De ce n-o aflat şi ea de la oameni ? Aş fi plecat eu, oare, acolo ? Cu cine-o fi semănînd, de-i atîta de nechibzuită ? Iară eu stau şi o aştept... Parcă poţi să mai scapi acum de-acolo ? Păi da ! Singură şi-o băgat capul în laţ, singură ea. Auzi, Doamne !

— Stai niţel, mamă, stai niţel, o întrerupse Ilia. Ce, tu ai picat din lună ? De cînd s-a terminat războiul !

— Tot una-i.

— Ce-i tot una ?

— Păi, atuncea, unde-i ea ? Unde-i ? De ce nu-i acilea ?

— Iar începi cu „unde-i ea". Parc-ar fi povestea cu cocoşul roşu. Cu tine, mamă, nu mai iese omul la capăt, îhî.

— Bine, ajunge ! Mihail bătu cu palma în masă şi, clătinîndu-se, se ridică. Nu vine ea, Tanciora voastră, şi nu aveţi de ce s-o mai aşteptaţi. I-am trimis telegramă să nu mai vină.

Bătrîna se cutremură.

— Ce tot spune ? murmură ea neîncrezătoare.

— Spun că i-am trimis telegramă să nu mai vină. Nu avea nici un rost să mai vină aici.

— Of ! Ce-ai fost în stare să pui la cale ! exclamă Varvara.

— Cînd ai apucat să-i trimiţi telegrama asta ? întrebă Liusia.

— Îndată ce mama şi-o venit în fire.

— Atunci de ce-ai tăcut pînă acum ?

— D-apoi... cu beţia asta, mi-am pierdut capul. Am uitat.

— Acum îţi aminteşti precis că i-ai trimis telegramă ?

— Sigur că-mi amintesc.

— Poate că tot din cauza beţiei, cum zici tu, ţi s-o fi năzărit ?

— Nu, nu-i o năzăreală. I-am trimis-o, n-aveţi decît să controlaţi la poştă. Acuma, fiindcă aţi adus vorba, deodată mi-o venit în minte c-am dat telegrama.

— Ei, mamă, acum vezi că nu i s-a întîmplat nimic Tanciorei tale ? se bucură Ilia. E sănătoasă și voinică, ceea ce ne dorește și nouă, ihî. Iar tu, aici, îți ieși din minți gîndind la ea, ba ne înnebunești și pe noi. Îți spuneam doar : nițică răbdare și totul se lămurește. Totdeauna e așa. Totul este să nu te grăbești, să poți aștepta.

Bătrîna nu-l asculta.

— La ce-o făcut asta, la ce ? șopti ea și fața-i încremeni într-o expresie întrebătoare, disperată. La ce-o făcut asta ? repetă ea întrebarea. Clătină din cap, parcă nedîndu-i crezare lui Mihail, rugîndu-l, implorîndu-l să-i spună că a glumit, că nu i-a trimis Tanciorei a doua telegramă. — De ce-ai făcut tu asta, Mihail ?

— De ce, de ce... Îți veniseși în fire, te simțeai mai bine, așa că m-am gîndit : de ce să vină degeaba și să cheltuiască în zadar ?

— Păi, doamne, doamne, eu am dorit s-o mai văz odată. La ce-ai făcut tu așa ? — Bătrîna începu să tușească, supărarea o sufoca. — Doream să stea și ea acilea, lîngă mine, să-mi zică și ea cîte o vorbă. Îi sînt doară mamă bună, nu vro străină oareșcare. Mă pregăteam să-mi iau rămas bun, că n-am s-o mai văz niciodată ! La ce-ai făcut tu așa ? 'Nica nu-mi trebuie, nici un fel de daruri, doar s-o privesc, să mă uit la ea înainte de a-mi da sfîrșitul, să văz cum mai arată acușica. — Bătrîna nu plîngea, dar glasul ei devenise tînguitor, ca un scîncet jalnic. — Și iote ce-ai pus tu la cale ! Mi-ai răpit cea de pe urmă bucurie, cea de pe urmă rază de lumină. M-ai lăsat fără Tanciora înainte să închid ochii pentru veșnicie. Nu ți-o fost milă de mine. Nu te-ai gîndit că, așteptînd-o, m-am chinuit atîta să-mi întîrzii sorocul.

— Într-adevăr, ce drept aveai tu, Mihail, să-ți asumi asemenea răspundere, fără să te fi sfătuit cu noi ? — Tonul Liusiei nu mai era interogativ, ci acuzator. — Pe cît se pare, atunci cînd ai trimis telegrama, încă nu te îmbătaseși, așa că ar fi trebuit să-ți dai seama ce faci.

— Cîtă nesimțire și nerușinare ! se revoltă, la rîndu-i Varvara, turnînd, ca de obicei, gaz peste foc.

Astfel încurajată, bătrîna deveni neîndurătoare :

— Păi el înadins o făcut-o !

Rostise cuvintele rar, parcă pentru a și le aduce aminte. Apoi se așeză. Părul descoperit se zbîrlise din nou, mîinile-i slabe se agățară de pat.

— Înadins ai făcut-o, știu eu ! Înadins ai vrut să-mi pricinuiești ăst rău. Chiar și înainte de moarte, da' tot îi fac în năcaz, ți-ai zis, n-o las să se sfîrșească în pace. Și iote că ai abătut-o pe Tanciora din drum, ca să-ți mai baţi joc de mine încă o dată.

— Tu, mamă, nu mai născoci asemenea aiureli. De ce-aș fi făcut-o înadins ? Ce-ți trece prin cap ?

— Înadins, înadins ! strigă bătrîna sufocată, prinzîndu-se cu mîinile de piept și legănîndu-și-l, ca pentru a se liniști. — Crezi, oare, că am să tac ? N-am să tac, acușa nu mai am de cine mă teme. De multă vreme îmi dorește el moar-

tea, îs bătrînă, îi stau în gît. La ce-i mai sînt de folos? Da-n schimb, dînsul trebuie să-mi poarte grija, iaca de ce-i furios şi-şi bate joc de mine în fel şi chip.

— Vino-ţi în fire, mamă! Ce tot baţi cîmpii?

Mihail făcu un pas spre patul bătrînei, dar se opri, auzind ţipătul Varvarei:

— Nu te-apropia! Nu te-apropia de măicuţa noastră! Iote la el! N-ai dreptul să te apropii.

— Bat cîmpii, da? strigă bătrîna provocator. Apoi tăcu brusc. Dar era o tăcere care ademenea la ceartă. Clătinîndu-se, Mihail stătea acum în mijlocul camerei.

— Da' cum mă speriaşi nu mai ţii minte?

— Nu, nu mai ţiu minte.

— Ai venit atuncea, iote, la fel de beat. „Zaci mamă?" „Zac, îmi aştept moartea". Şi zice el: „Da ştii că la noi, acuma, se trăieşte doar pînă la şaptezeci de ani? Mai mult nu şade bine". „Cum, adică, nu şade bine? De cînd lumea, oamenii or trăit pîn' le-o venit sorocul, nimenea nu i-o gonit mai degrabă". „Or trăit, răspunde el, dar acuşa nu se mai poate aşa, cu ochii mei am citit în ziar".

— E media longevităţii la noi în ţară, ghici Liusia la ce se referise Mihail. Despre asta o fi vorbit el.

— Cum aşa?

— Ei, cum... Mamă, fiecare trăieşte după puterile sale. Unul — mai mult, altul — mai puţin... S-a făcut o socoteală şi rezultatul a fost că, la noi în ţară, oamenii trăiesc, în medie, şaptezeci de ani. Uite, tu, de pildă, ai să trăieşti nouăzeci de ani...

— N-am nevoie de nouăzeci, cît îmi dai tu. La ce-mi trebuie atîţia?

— A fost un exemplu. Tu ai să trăieşti, să spunem, nouăzeci de ani, altul — numai cincizeci de ani. Aşa că, pe din două, vă revine, la fiecare, cîte şaptezeci. Pe întreaga ţară, media este acum aceasta, şaptezeci de ani. M-ai înţeles?

— Păi de ce nu te-aş înţelege? Dacă m-ar fi lămurit şi el aşa, nu v-aş mai fi povestit. Da', atuncea, pînă şi pe Mironiha am înnebunit-o. Îi povestesc, iar ea, de colo: „Tu, băbuţo, nu-ţi mai face griji". Eu văd, însă, că şi ea s-o speriet. Da, s-o speriet, ce mai vorbă! Şedem noi amîndouă şi tremurăm. Îi zic: „Tu poci să mergi, aşa că repede-te pînă la Egorşa. Citeşte doară şi el gazetele aistea, poate-o fi aflat ceva". S-o dus. Păi de la Egorşa parcă poţi pricepe vreun lucru ca lumea? „Mironiha, îi zice el, ştii tu că la magazin nu se mai găseşte săpun negru?" „Ai dreptate, nu se mai găseşte" „Iacă! Acuşa o să fie. Că o ieşit un ordin: toate babele să fie adunate şi să se facă săpun negru din ele, altfel nu mai au gospodinele cu ce-şi spăla rufele". Ea îi zice: „Tu, Egorşa, nu mă lua în zeflemea, că eu nu mi-s Natalia ta, să-ţi îndur batjocura". Da' el, de colo, o sperie şi mai tare: „Nu mă crezi, zice, n-ai decît, poci să nu mă crezi, curînd o să vezi tu singură. Iată, la Klinci, alaltăieri, toate babele or fost gîtuite şi făcute săpun; zilele astea o să ajungă şi acilea". Iaca! Ce le poate

trece unora prin minte! Nimic de laudă și celor care dau crezare, ce-i drept. Și cum vă spun, stăm laolaltă, eu și Mironiha, două bătrîne amărîte, mai mult moarte decît vii. Ea nici nu mai cutează să meargă acasă. Cui îi surîde să se bălăngăne în ștreang? Sîntem și noi botezate, avem un Dumnezeu.

— Auleu, de ce-s în stare unii, auleu! strigă Varvara, plesnind din palme. Apoi suspină. — Să-și bată joc în asemenea hal de măicuța noastră! Unde s-o mai pomenit așa ceva pe lumea asta?

— Mamă, cînd ți-am spus eu vorbele acelea?

Clătinîndu-se, Mihail își ștergea cu palma fața acoperită de sudoare. Abia-abia se ținea pe picioare și se vedea de colo că-i vine să vomite. Toată greața adunată, două zile, de la atîta votcă îi stătea în gît și el înghițea convulsiv, chinuindu-se s-o împingă în jos. Cocoșîndu-se, se lăsa cînd pe un picior, cînd pe altul, fără să-și poată aminti: se ridicase singur de la masă? De ea se mai putea sprijini. Sau fusese adus cu forța aici, în mijlocul camerei? Ca o vedenie, maică-sa aci se legăna în fața lui, aci dispărea; niciodată n-o văzuse pînă atunci pe bătrînă cu părul vîlvoi și se temea de ea. Era de ajuns, însă, să-și mute privirea la careva dintre surori și pe dată, revenind la locul ei, camera încremenea parcă speriată, iar maică-sa se lăsa ascultătoare în pat; apoi iar dispărea, se ridica în aer și camera, scîrțîind din încheieturi pe la colțuri, începea să se învîrtească. Ceea ce spusese bătrîna părea că

îl uimește peste poate. Privi mai întîi la Varvara, ca să oprească vîrtejul, și întrebă din nou:

— Mamă, cînd ți-am spus eu vorbele-acelea?

— El nu-și amintește! Nimic nu-și amintește! Cum o zis, așa o și uitat. Asta-i. Și eu să-mi ies din minți!

— Zău că nu-mi amintesc.

— Ce înseamnă toate acestea, Mihail? porni Liusia atacul, la început hoțește, aproape pe un ton drăgăstos, apoi, brusc, ridicînd glasul. Te întreb: ce înseamnă toate acestea? Ai întrecut orice limită! Nici nu găsesc cuvinte să caracterizez purtarea pe care ți-o îngădui față de mama noastră! Asta e tiranie, curată tiranie! Ba chiar mai rău! Cine ți-a dat dreptul să-ți bați joc de ea? Cine? Iar tu, mamă, de ce-i îngădui? Credeai că n-o să-ți sară nimeni în apărare? Numai pe el îl ai? Și eu care trăiam fără grijă, cu gîndul că aici merg toate bine, că e liniște și pace!

— Ascultă, măicuță, ascultă! o întărîtă Varvara pe bătrînă. Liusia noastră are dreptate. Iote la el în ce hal s-o ticăloșit! Ce credea, că nu se găsește ac de cojocul lui? Se găsește, drăguțule, se găsește! Și pentru alții, mai răi ca tine, s-o găsit!

— La urma urmelor, mamă, puteai să ne dai de veste prin cineva cum ești tratată aici, nu să rabzi asemenea purtări! spuse Liusia. Slavă domnului, ți-ai cîștigat dreptul la o bătrînețe liniștită și nu vom permite nimănui să-și bată joc de tine, cu atît mai puțin — pro-

priului tău fiu. Iar dacă el nu vrea să te țină, nu-l roagă nimeni, ne-om descurca noi.

— Așa, care va să zică! se aprinse deodată Mihail. Dacă-i pe-așa, poate că unul dintre voi o ia pe mama? Zău, poate că o ia careva? Haide! Luați-o! Celui care o ia, îi dau vaca. Ei?

Mihail întinse mîna, arătînd spre bătrînă, apoi rîse batjocoritor, cu răutate:

— Ce mai stați? O vacă vă dau! Care dintre voi o iubește cel mai mult pe mama? Luați-o! Ce mai stați pe gînduri? Eu sînt un nemernic, iar voi toți — niște îngerași. Hai, să văd, care-i cel mai bun dintre voi?

Mihail se întoarse spre Liusia:

— Poate că tu? O iei pe mama la tine? Vrei să ai grijă de ea? Vinzi vaca și o să ai bani. Mult nu-i trebuie mamei, vezi și tu, nu mănîncă mai nimic. Din ce iei tu pe vacă, îi ajunge pînă peste cap. Ei îi trebuie spiritul tău de dreptate. Tu ești doar cea mai dreaptă dintre noi, pe toate le înțelegi și le știi. Știi cum trebuie îngrijită mama, ca să se simtă în al nouălea cer. O să-i așterni și cearceafuri curate, o să-i ții și lecții. Hai, du-o mai repede, să nu ți-o ia altul înainte! Ce mai stai?

— Ți-ai pierdut mințile! strigă Liusia, sufocîndu-se. Ești nebun de-a binelea!

De undeva apăru Nadia și se repezi la Mihail:

— Încetează! Pe dată să încetezi! Nu ne face de rușine! Pleacă!

El o împinse la o parte.

— Numai tu mai lipseai aici!

— Nu-l ascultați, nu-l luați în seamă! țipă Nadia. Nu-i dați crezare!

Mihail izbucni în rîs și simți cum mahmureala care-l chinuise de moarte se preface în veselie, dezlănțuindu-se cu chiot și salturi de joc.

— Eu am înnebunit — faptul e limpede. La fel de limpede e că mama nu poate să stea alături de un nebun. Atunci, poate că o iei tu? se adresă el vesel Varvarei. Ție vaca știu c-o să-ți prindă bine. Iar cu familia ta laolaltă, mamei n-o să-i fie urît. La tine o să aibă mult mai multă liniște. Cu o fiică ți-i întotdeauna mai bine, o fiică nu se îmbată, n-o jignește pe mama. Ei? Hotărăște-te, hotărăște-te, de ce taci?

— Da' la noi nu-i destul loc! se zăpăci Varvara. La noi, Sonka așteaptă iar să nască. Altfel, aș lua-o...

— La voi, zici, nu-i destul loc? Păi atunci înseamnă că nici vaca n-ar avea loc.

— Ba vaca ar avea. În grajd.

— Vaca are loc, dar mama n-are. Pe mama n-o poți băga în grajd! Uite-o — Mihail arătă spre Liusia — vine ea după cinci sau poate zece ani, vine și dă sentința că purtarea mea întrece orice limită. Iar eu... eu am să-i țin isonul! Nu permit ca mama să locuiască în grajd! Și eu vreau să știu că trăiește în condiții omenești. — Mihail se întoarse, apoi, spre Ilia. — Dar tu, Ilia, ce părere ai despre toate astea? Poate o iei tu pe mama? O duci la

muierea ta, să-i poarte de grijă. Că și-așa, tu ești tot timpul la muncă și nevastă-ta n-are cu cine schimba o vorbă bună. Iar mama noastră, vezi și tu ce tăcută e. Se vor potrivi tocmai bine. La voi o să-și găsească odihna, după cele îndurate la mine.

— Ai băut prea mult, Mihail! spuse Ilia nervos. Habar n-ai ce vorbești, îhî. Despre toate astea vom vorbi noi mîine, e mai bine.

— Oare nu pricepi că mama nu poate suporta eforturile unui drum? țipă Liusia.

— Așadar, nimeni nu dorește s-o ia?

Mihail se răsuci pe loc și-i cuprinse iar pe toți într-o privire drăcească.

— Așadar, nimeni! Nici vaca nu-i face trebuință nimănuia. Ori poate o luați fără vacă? Nici așa nu sînt doritori? E limpede. Își umplu plămînii cu aer și șuieră printre dinți: În acest caz, luați-vă valea și cărați-vă. Știți voi unde... Și să nu vă mai aud că sînt așa și pe dincolo! Să nu mai lătrați la mine! Iar tu, mamă, culcă-te și dormi. Stai frumușel culcată unde-ai stat și pînă acuma. Lor le ești mai dragă, dacă rămîi să zaci aici. Trebuie să înțelegi.

Apoi Mihail dădu buzna pe ușă, părăsind încăperea.

Se lăsă o tăcere cumplită, care-ți îngheța sîngele în vine. Tăcerea fu spartă de ruga bătrînei:

— Doamne, eliberează-mă, vreau să pornesc! Trimite moartea hărăzită să mă ia, sînt pregătită.

10

În aceeași noapte, bătrîna se hotărî să moară neîntîrziat. Își încheiase socotelile cu lumea aceasta, nu avea nici un rost să mai îndepărteze moartea din calea ei. Măcar s-o îngroape după datini, cum se cuvine, cît mai sînt copiii aici, să scape și ei odată de grija asta! De-ar fi s-o mai tărăgăneze o vreme, ar trebui să vină și Tanciora. Mihail ar fi nevoit să-i trimită încă o telegramă, s-o vestească, altfel nici că s-ar putea. Gîndul la Tanciora n-o mai făcea să sufere, știa că oricum nu-i mai este dat s-o vadă. Degeaba nădăjduise, frămîntîndu-se atît și chinuindu-i pe ceilalți. Dacă n-ar fi ținut-o în viață speranța, acum zăcea de mult, uitînd că a trăit vreodată. De toate ar fi uitat, de toate s-ar fi eliberat. Firește, de apuca s-o vadă pe Tanciora, moartea i-ar fi fost mai slobodă, mai lipsită de amărăciune — asta îi și fusese nădejdea. Ei, dar era nevoită să se împace cu soarta, ce să-și mai încrînceneze sufletul! Nu trebuia să-l încrînceneze, ci să-l elibereze cu pocăință. Las' să zboare! E timpul.

Bătrîna zăcea în pat și aștepta să se potolească zgomotele în izbă. Știa că moartea îi e temătoare, nu cutează să se apropie cîtă vreme e gălăgie. În seara aceasta se culcaseră devreme, îndată după scandalul pe care-l dezlănțuise Mihail, dar nu puteau să adoarmă — se răsuceau în așternut, oftau. Nu era ușor să-ți scoți din minte și să uiți tot ce spusese el,

ca și cum ai aprinde, ori ai stinge lumina electrică : apeși odată pe buton — e lumină, mai apeși odată — e întuneric. Adormise, poate, numai Ninka, dar și ea mormăia ceva în somn, pesemne se culcase cu o bomboană în gură, ori mestecase toată ziua atîtea dulciuri, încît acum limba-i obosită nu-și mai găsea locul.

De nenumărate ori se gîndise bătrîna la moarte, o cunoștea la fel de bine ca pe sine însăși. În anii din urmă, deveniseră prietene. Anna Stepanovna îi vorbea deseori, iar moartea, aciuindu-se undeva, într-un colț, îi asculta gîndurile șoptite și ofta cu înțelegere. Căzuseră la învoială ca bătrîna să moară noaptea : mai întîi va adormi ca toți oamenii, să nu sperie moartea, întîmpinînd-o cumva cu ochii deschiși ; apoi, moartea se va lipi încetișor de bătrînă, o va elibera de somnul cel scurt, lumesc, și-i va dărui somnul veșnic.

Nu-i adevărat că toți oamenii au parte de aceeași moarte — un schelet, o bătrînă rea, cu coasa la spinare. Înfățișarea asta i-a născocit-o careva, să fie sperietoare pentru copii sau proști. Bătrîna era încredințată că fiecărui om îi e sortită o moarte proprie, croită pînă la amănunt după chipul și asemănarea sa. Omul și moartea lui sînt ca doi gemeni : au aceeași vîrstă, vin pe lume în aceeași zi, în aceeași zi o părăsesc. Așteptîndu-și omul, moartea îl primește la sine și nu se mai despart în veci. Așa cum omul se naște pentru o singură viață, la fel și viața e hărăzită pentru o singură moarte. De cîte ori omul, neobișnuit să privească înainte, trăiește la voia întîmplării, cum se nimerește, neștiind care-i este ziua de mîine ! La fel și moartea : poate rămîne neștiutoare în rosturile ei, îndeplinindu-și rău menirea, chinuindu-l și înspăimîntîndu-l pe om, fără vrerea ei.

Dar bătrîna știa că moartea o să-i fie ușoară. Avuseseră amîndouă destulă vreme să se obișnuiască, să vadă cum trăiesc și mor alții, iar acum, spre sfîrșit, n-aveau pricină să se chinuiască una pe cealaltă și nici nu le rămăseseră puteri pentru așa ceva. Bătrîna n-o să se împotrivească, iar cealaltă n-o să se supere că a silit-o să se țină după ea vreme atît de îndelungată — doar n-a făcut-o dinadins, niciodată nu s-a temut de moarte ; ba poate numai uneori, din cauza tinereții și a prostiei ; altfel, a socotit-o mereu ca o izbăvire de chinuri și de rușine. Dacă pînă acuma n-a chemat-o, nici n-a alungat-o de lîngă ea, nu însemna că își dorise să trăiască mai mult sau mai puțin decît alții — a trăit cît s-a putut. Acum venise timpul s-o cheme. Ajunge.

Bătrîna nu înțelegea doar de ce mor copiii mici. Socotea că se săvîrșește un păcat cînd părinții sînt nevoiți să-și coboare copiii în mormînt și înclina să pună acest păcat în seama lui Dumnezeu. Copilul mic are o moarte asemeni lui : e la fel de mică și fără minte, se joacă cu el, e neatentă și, din greșeală, îl atinge, nedîndu-și seama ce-a săvîrșit. Dar el, Dumnezeu, da, el unde este, unde îi sînt ochii ? Păcat, mare păcat ! Un prunc nou născut, care nici n-a apucat să înțeleagă ce-i cu el, să priceapă de ce vede lumina și de ce

simte foamea, să se prăpădească tocmai atunci, fără o fărîmă de vină pe cuget, vină care să fi îndreptățit asemenea ispășire! Păi de ce l-au mai înșelat aducîndu-l pe lume? De ce i-au mai arătat lumea și i-au dat simțirea omenească?

Bătrîna însăși înmormîntase cinci prunci și-i îngropase alături, unul lîngă altul, să nu le fie urît singuri. Patru măcar zăcuseră, dar al cincilea, un băiețel, murise așa, ca din senin. De cu seară fusese sănătos, voinic, adormise liniștit. În puterea nopții începuse să țipe, cum țipă toți pruncii cînd le trebuie ceva și o trezise pe mamă-sa. Ea l-a ridicat din leagăn, l-a luat în brațe, l-a pus la sîn, crezînd că l-a trezit foamea. A ațipit, ținîndu-l astfel. Mai pe urmă, a simțit cum copilul se zvîrcolește, dar ea a rămas nemișcată, așteptînd ca el să adoarmă mai bine. Cînd a dat să se ridice, parc-ar fi înjunghiat-o cineva: trupșorul copilului nu mai avea căldură. A început să-l pipăie, dar el și deschisese gurița. Credea că vrea să mai sugă, însă pruncul se cerea în brațe, să moară lipit de maică-sa, să nu fie singur. Pentru ce? Pentru care păcate? Ce păcate putuse săvîrși ființa aceea neajutorată? Nici să meargă nu învățase, privea doar cum merg ceilalți. Nici să vorbească nu putea, înțelegea doar cînd ceilalți îl dezmierdau ori se răsteau la el. Nu pricepea aproape nimic din ce-i omenesc, știa numai să mănînce și să doarmă, dar și astea le învățase nu aici și nu singur, ci încă înainte, cînd — nu după vrerea

și nu la rugămintea lui — prindea chip omenesc.

Nu odată în viață fusese silită să se împace cu soarta, spunîndu-și: domnul a dat, domnul a luat. Dar iată că această zicală nu se potrivea întotdeauna. Dacă e să judecăm drept, cum poți lua ceea ce încă n-ai dat, ceea ce ai făgăduit și ai arătat doar? Nedreptatea e și mai strigătoare la cer, cînd cugeți în adîncime: abia l-ai făcut pe copil să înțeleagă că există pe lume, că adormind, se va trezi apoi, că va deschide ochii, pentru a învăța și a pricepe mai multe decît știuse și putuse pînă atunci, pentru a crește mai mare... abia izbutiseși toate acestea și deodată... Cum de era cu putință să-l rupi din rădăcinile firave pe care tocmai le prinsese și să-l calci în picioare? Păcat, mare păcat!

Apoi, alți trei copii pierduți, pe care bătrîna nu-i putuse înmormînta: fuseseră uciși în război. Faptul că mama nu le văzuse sfîrșitul și nu știa unde le sînt mormintele însemna o pedeapsă în plus: o urmărea gîndul că ea era vinovată de pierderea lor, că ea nu le purtase de grijă. Ce-ar fi putut face ca să-i apere? Nici acum nu-și dădea seama, știa doar un lucru: ceva trebuia să facă, nu să stea cu mîinile în sîn și să aștepte, lăsînd totul la voia întîmplării. Iată la ce-a dus-o așteptarea: i-au venit trei vești de moarte — pentru fiecare cîte o hîrtie. Au plecat vii, flăcăi sănătoși, unul și unul — ba nici nu mai erau flăcăi, ci bărbați în toată puterea — și de pe urma lor s-a ales doar cu trei petece de hîrtie: unul scris cu

cerneală albastră, al doilea — cu cerneală roșie și al treilea — cu cerneală neagră.

Așa că ea are acum de la cine pleca și la cine se duce. În afară de copii, pe celălalt tărîm se mai află tatăl și mama ei, surori, frați. Din numeroasa-i familie, doar ea întîrziase pe pămînt, ultimul frate se sfîrșise cu doi ani în urmă. Tot în timpul războiului, murise și omul ei. Dar, în acea vreme zbuciumată, el se sfîrșise de moarte bună. Îl luaseră la lucru ca rezervist, acolo s-a îmbolnăvit și de-aici i s-a tras sfîrșitul. Oricum, pentru acele timpuri, avusese un dram de noroc : izbutise să ajungă și să moară la casa lui. Era vară...

Bătrîna a primit moartea omului ei ca pe o hotărîre a destinului — nici mai mult, nici mai puțin. Pe-atunci, se deprinsese să se descurce singură, fără ajutorul lui, în gospodărie. S-ar putea spune că nu trăiseră prea rău împreună — alții trăiesc de-o mie de ori mai rău — dar nici prea bine n-au dus-o. Nu, el nu ținea la băutură ; deși, cine știe, poate-ar fi fost mai bine de i-ar fi plăcut să bea : gărgăunii omului trebuie îndepărtați cu ceva, la fel ca spuma din fiertură ; și votca, dacă nu-i gîlgîită în neștire, e ca un leac pentru mulți ; a băut omul, i-a zis cîteva cîntece, și-a făcut damblaua, apoi s-a așezat din nou la locul lui, fiarbă liniștit mai departe ! Cît privește bărbatul ei, gărgăunii nu-i treceau cu lunile, și-atunci nu mai avea trai cu el — ba una nu-i era pe plac, ba alta nu-i venea la socoteală. Oricît ar fi încercat să-i intre în voie, el tot trîntea și bufnea. Se minuna singură de unde are atîta răbdare să-i îndure învinuirile, care se țineau lanț, zi și noapte. Apoi, deodată, gărgăunii luau altă înfățișare : pe bărbat îl apuca o muțenie nesfîrșită, era în stare să nu scoată un cuvînt și o jumătate de an. Bine că dădea rar pe-acasă : ba pleca la vînătoare, ba să-și găsească de lucru prin alte părți, ba se angaja iarna, să care marfă din oraș pentru cooperativa sătească ; pe-atunci, înainte de război, aduceau marfa cu căruțele și drumul dura mult.

La moartea lui, fusese tulburată de felul în care bărbatu-său își încheiase viața. Doar se aflase chiar lîngă front, unde moartea secera pe capete, dar el izbutise să se întoarcă acasă și să-și întîmpine moartea în pace și liniște. Ea deslușise în acest fapt un înțeles tainic și se împăcase pe dată cu moșul ei. „Doamne, iartă-ne nouă păcatele noastre...“, își începuse rugăciunea, cînd înțelese că și-a dat sufletul. Nu spusese „păcatele lui“, ci „ale noastre“. Și lacrimile ei, durerea ei fuseseră adevărate. Oricum, omul acesta era tatăl tuturor copiilor ei — și al celor morți de moarte bună, și al celor uciși, și al celor vii.

Ce-i drept, e drept : avea ea și la cine se duce și de lîngă cine pleca.

Bătrîna ascultă cu atenție : undeva, dincolo de fereastră, se auzea zăngănind căpăstrul vițelor ; prin izbă răsuflarea oamenilor se încrucișa, cum se izbește val de val. Dormeau ? Nu dormeau ? Greu de spus... Nu, era încă prea devreme, mai bine să nu se grăbească.

Ştia bine cum o să moară. Atît de bine ştia, ca şi cum nu o dată ar fi murit pînă acum. Dar tocmai aici era ciudăţenia : deşi nu trecuse, fireşte, prin această încercare, îşi închipuia cu o mare limpezime clipa morţii. Poate că, înaintea sfîrşitului, cîtă vreme îşi păstrează gîndirea, fiecărui om i se dezvăluie această taină, pentru a-şi mai privi odată întreaga viaţă, pînă în clipa din urmă. Despre începutul vieţii i se povestea cînd creştea şi începea să înţeleagă rostul lucrurilor, aşa că ar fi fost nedrept de nu i s-ar fi înfăţişat şi sfîrşitul.

Ea o să doarmă, dar nu ca de obicei, pe nesimţite, ci conştientă, cu mintea luminată, de parcă ar coborî pe nişte trepte, tot mai jos, şi s-ar opri, de fiecare dată, să privească în jur, să vadă cît i-a mai rămas de coborît. La sfîrşit, va atinge pămîntul acoperit cu paie galbene şi va şti că a adormit de-a binelea ; atunci, de pe o scară asemănătoare, aflată în faţă, va coborî o bătrînică la fel de slabă ca ea şi-i va întinde mîna, căreia bătrîna va trebui să-i încredinţeze mîna ei. Amuţind de o teamă şi o bucurie nicicînd încercate, bătrîna va porni cu paşi mărunţi spre mîna întinsă. În acea clipă, din partea dreaptă se va dezvălui deodată o întindere largă, curată ca după ploaie, scăldată într-o lumină senină şi mută. Nerăbdător, sufletul o va zori şi ea va porni mai repede. Nu va avea mult de mers. Îşi va da seama, numaidecît, că a poposit unde trebuie, la capătul drumului. În ultimul moment, va dori să dea înapoi, ori să ocolească locul spre care au purtat-o picioarele, dar nu va izbuti nici una nici alta şi se va opri tocmai la locul potrivit ; pe urmă, fără a mai fi stăpînă pe sine, va întinde mîna, în semn de bun găsit. Îşi va simţi mîna liberă, intrînd ca într-o mănuşă în mîna cealaltă, plină de o putere lină, plăcută, care va trece în trupul ei neputincios. Şi-n acest timp, în dreapta, unde se va desfăşura întinderea aceea mare, va izbucni un sunet.

La început va răsuna puternic, sărbătoresc — ca-n vremurile de demult, cînd norodul era vestit de naşterea multaşteptatului moştenitor împărătesc — apoi tăria sunetului se va domoli. Peste capul bătrînei va pluti, într-o rotire lină, ecoul unei melodii. Atunci ea va privi în jur cu o stranie tulburare şi va vedea că a rămas singură : cealaltă, bătrîna cealaltă va dispare. Fără să se mai teamă de nimic, supusă şi fericită, ea va porni spre dreapta, acolo unde vor răsuna clopotele. Se va duce mai departe, tot mai departe. iar cineva, rămas pe loc, va privi, cu ochii ei, cum bătrîna se îndepărtează, mînată de sunetul lin.

Îndată ce se va ascunde vederii, ochii vor cădea şi se vor pierde în paie. Vor pieri şi treptele, pînă la alt soroc de pe urmă. Pămîntul se va netezi şi se va naşte dimineaţa. O dimineaţă vie.

Nu, moartea n-o înspăimînta, toate la vremea lor. Ajunge, şi-a trăit traiul, a văzut destule pe lumea asta. Din fiinţa ei nu mai are ce da, a dat totul, n-a rămas decît un pustiu, atît. Seva vieţii a trecut prin ea pînă la ultima picătură. A ars pînă la ultima flăcăruie. Dar,

de stai să te întrebi, ce-a văzut în toată viața ei? N-a știut decît una și bună: copiii! Să le dai de mîncare, să le dai de băut, să-i speli! Să te zbați din vreme, ca a doua zi totul să fie pregătit pentru hrana și îngrijirea lor! După cum se vede, optzeci de ani sînt prea destui pentru un singur om, dacă omul acesta s-a sfărîmat atîta în viață, de-a ajuns o zdreanță, precum ea. Și, totuși, oricît sînt ei de mulți acești ani, de-i privești mai îndeaproape, din pragul morții, nu se deosebesc mai deloc. Gonind unul după altul, s-au scurs în același zbucium. De zece ori pe zi, bătrîna își ridica privirea spre cer, să vadă unde-i soarele și-și făcea socoteala: vai ce sus e! sau: vai cît de jos e! iar ea nu apucase să isprăvească cu treburile. Una și aceeași viață: copiii o hărțuiau, zbierau vitele cerînd îngrijire, o aștepta munca în grădină, la cîmp, în pădure, în colhoz. Aceeași viață învîrtejită de zbucium și griji, care nu-i dădea răgaz să răsufle, să privească în jur, să-și bucure ochii și sufletul de frumusețea pămîntului, a cerului. „Mai repede, dă-i zor!“ se îndemna singură, apucîndu-se cînd de o treabă, cînd de alta, dar tot nu izbutea să le dea de capăt, oricît s-ar fi străduit. Iată cum i-a zburat viața, iată cîte răspunderi și-a luat asupră-și bătrîna! O viață lungă și cu îndeletniciri de tot felul — dacă o socoteai în ani — dar săracă în amintiri. Totul se topea într-un singur noian de ani și griji. Bătrîna apucase încă timpul cînd se mai folosea opaițul, apoi lampa cu gaz și, în sfîrșit — e mult de atunci — se trecuse la lumina

electrică. Toate acestea nu s-au făcut cît ai bate din palme, dar fiecare pas înainte i-a fost de folos, mai mult sau mai puțin, în trudnica ei viață, pentru care nu-i ajungea lumina zilei. Cu o familie mare, nici că se poate altfel. Cînd a căzut la pat, cînd a răpus-o bătrînețea, s-au îngrămădit deodată și anii, scîrțîind, deasupra capului ei, cu iernile lor lungi și somnoroase. Fii cuminte bătrîno, fii cuminte — își zicea — și nu mai cîrti că un an e mai lung decît altul, oricum ți-au fost dați destui.

Cu toate acestea, bătrîna nu se plîngea de viața ei, nicicînd nu i-ar fi trecut prin cap așa ceva. Cum te poți plînge de ceva care a fost numai al tău și al tău, care ți-a fost dat doar ție și nimănui altuia? Ei, asta îți fuse viața, fie, e bine și-așa, oricum n-o mai poți lua de la capăt. De aceea îi și ajunge omului o singură viață, pentru că atîta îi este lăsat, două nici că ar putea trăi. Bătrîna a trăit temeinic fără să se dea înapoi de la nimic: a născut, a muncit. Cădea frîntă în pat și dormea puțin înaintea unei noi zile de muncă, apoi sărea iute în sus, iar gata de treabă. Îmbătrînea... Și toate acestea, numai în satul în care se născuse, fără să se îndepărteze de el, prinzînd rădăcini în acest loc, ca un copac în pădure. Își îndeplinise îndatoririle-i lumești întocmai ca maică-sa. Alții călătoreau, vedeau lumea, învățau. Ea se mulțumea să le asculte istorisirile, se mira de cele aflate. Chiar și copiii ei călătoreau, nu erau mai prejos decît alții. Dar bătrînei nu-i trecuse niciodată prin minte să pizmuiască pe careva, să-și dorească a vedea

mai multe asemeni unuia, ori să trăiască mai ușor asemeni altuia. Din pielea ta nu poți ieși — doar nu ești șopîrlă! Nu, nicicînd n-a pizmuit, oricît de bine-ar fi trăit și oricît de arătoși s-ar fi înfățișat alții. Să rîvnești la ce nu-i al tău e ca și cum ți-ai dori o mamă străină, sau un copil pe care nu l-ai născut tu. Viața ta e mîndria ta. I se întîmplase și ei să trăiască bucurii, clipe luminoase și dragi, cum nu mai avuseseră alții, ca și mîhniri înduioșătoare, cu atît mai înduioșătoare și mai apropiate de sufletul ei, cu cît trecea timpul. Fără amintirea lor, de mult și-ar fi pierdut capul în vîltoarea necazurilor și a vînzolelilor vieții. După o nenorocire, reînvia din propria-i cenușă, se stropea cu apă vie și-și făcea curaj: mergi înainte, trăiește, nimeni nu vine să-ți ia locul, nimeni n-o să îndeplinească îndatoririle tale. Pînă nu te-ai sfîrșit, trăiește, altă cale nu-i! Împlinirea îndatoririi de a trăi era pentru ea cînd o bucurie, cînd un chin, nu-și dădea seama în ce punct se întîlnesc ori se despart aceste simțăminte, ce-i este mai folositor; le aduna laolaltă, le contopea cu ființa ei, trăind prin ele, luminîndu-și viața cu flacăra lor tainică.

Bătrîna zăcea și asculta. Asculta, în puterea nopții, respirația ritmică a izbei, luminată de strălucirea vrăjită, voalată, a stelelor. Asculta gemetele surde ale adormitului pămînt pe care stătea izba. Asculta sunetele înalte ale mișcării cerești deasupra izbei și șoaptele văzduhului care pluteau în preajmă. Toate acestea o ajutau să se audă pe sine, să simtă ceea ce-i

părăsea ființa pentru totdeauna, pierzîndu-se în nesfîrșitul nopții, lăsîndu-i trupul ușor și pustiu.

Dintr-o dată, întreaga-i viață i se păru bună, smerită, izbutită. Mai izbutită decît a oricui. Avea oare dreptul să se plîngă că a dăruit-o în întregime copiilor? Avea acest drept, de vreme ce menirea omului pe pămînt e ca lumea să nu fie sărăcită de oameni și să nu îmbătrînească fără copii?

Își aminti vorbele pe care i le spusese Mihail, după nașterea primului său copil, Volodka. Nu era amețit de beție, îl amețise uimirea că el, un flăcăiaș abia răsărit, devenise tată și lua parte, prima oară, la prelungirea neamului omenesc. Îi vorbise astfel:

— Ia te uită, mamă: eu m-am născut din tine, el — din mine, iar din el se va mai naște un om.

Apoi adăugase, cu glasul tainic și amar al unui propovăduitor:

— Toate se întîmplă astfel pe lumea asta.

Numai atunci a înțeles Mihail că toate se întîmplă astfel pe lume, că astfel s-a întîmplat și se va întîmpla în vecii vecilor, pînă la sfîrșitul lumii. A înțeles acest lucru, numai cînd simplul adevăr care nu ocolește pe nimeni, a făcut și din Mihail o verigă a nesfîrșitului său lanț. Da, abia atunci a priceput cum se cuvine, ca un om în toată firea, că și el e muritor, cum muritoare sînt toate pe lumea asta, în afară de pămînt și cer. Aceste gînduri l-au îndemnat să-i spună mamei un adevăr pe

care ea îl cunoştea, oho de cînd, ba credea chiar că şi el îl cunoaşte.

La un moment dat, bătrînei i se năzări că se află într-o căsuţă veche, dărăpănată, cu ferestruici zăvorîte pe dinăuntru, iar strălucirea fermecată a stelelor pătrunde prin pereţi şi prin acoperiş. Fiecare ferestruică e o aducere aminte, legată de alt copil. Iată, asta îi aminteşte de Liusia, asta — de Varvara, celelalte îi aduc în amintire pe Ilia, Mihail, Tanciora. Deasupra — încă un rînd de ferestruici, şi mai mici, zăbrelite, de care nu vrea să se atingă — ele îi amintesc pe cei care nu mai sînt în viaţă. Fără să facă umbră, bătrîna rătăceşte de la o ferestruică la alta, ca o lunatică, neştiind pe care s-o deschidă, încotro să se uite, pe care s-o aleagă.

Întreaga ei viaţă se află adunată aici, în viaţa acestor ferestre. Deschide-le, bătrîno! Priveşte care ţi-a fost bogăţia, ce amintiri se vor păstra după moartea ta, făcînd să adie unduioasele tufe cu poame de pe malul rîului, ori ramurile de mesteacăn din marginea pădurii, ce amintiri vor isca miresme aducătoare de presimţiri tulburi şi neliniştitoare. În pădure, de pe-o creangă înaltă, o păsărică somnoroasă tocmai şi-a fîlfîit aripile, coborînd pînă aproape de pămînt; dar nu viaţa ta, nu amintirile tale — devenite foşnet, şoapte, sunete neclare ce se destramă — i-au tulburat somnul. Nu amintirile tale-s de vină, ci altele, străine.

Bătrîna se mişcă, îndreptîndu-şi corpul amorţit. Careva, din cealaltă parte a încăperii,

se mişcă de asemeni, parcă în semn de răspuns, parcă rugînd-o să nu fie dat uitării. Mamei i se păru că Ilia fusese acesta — acum dormea în izbă.

Iată-l, deci, pe Ilia... Ce să aleagă din mereu proaspăta memorie maternă, ca să nu-l pună nici pe el într-o lumină urîtă, nici ei să nu-şi trezească vreo durere? Astăzi şi amintirile trebuie să fie liniştitoare, luminoase, împăciuitoare. N-ar fi bine ca măcar o singură amărăciune, un singur ţipăt nedrept din trecut să întineze cea din urmă noapte de rămas bun. Sorocul i se apropie cu paşi grăbiţi.

Iată-l, deci, pe Ilia... Crescuse cam aiurit: cînd grădina lor era îmbelşugată, el se furişa să şterpelească dintr-a altora; cînd el însuşi şi ai săi făceau foame, era în stare să-şi dea ultima bucăţică de la gură primului venit. Niciodată nu ştiai ce coace în mintea lui pentru minutul următor.

Acum, însă, bătrîna îşi aminti altceva. Şi pe Ilia îl luaseră la război, dar spre sfîrşit şi el nu mai apucase să lupte: pînă să-l înveţe ceva acolo, slavă domnului, războiul s-a terminat. Cînd l-au condus, nu se ştia, bineînţeles, că se va întîmpla astfel.

Era o zi de iarnă, cu vînt uscat. Căruţa îl aştepta în curte, sacul de drum fusese pregătit, porţile — deschise. Rămăsese doar să-şi ia rămas bun. Ilia, mic, îndesat, dar înălţat parcă de mîndria că pleacă la război, plin de sine, pe jumătate înstrăinat în acest ultim minut, se apropie de mamă-sa, care-i făcu semnul crucii. Ilia primi binecuvîntarea, n-o respinse

— bătrîna își amintea foarte bine. Ilia nu îndurase binecuvîntarea doar așa, de mila ei, ci o primise ca pe-o nevoie, se vedea asta după clipirea neobișnuită a ochilor, după nădejdea care-i luminase o clipă. Atunci, deodată, bătrîna deveni mai liniștită, gîndind la soarta lui.

Amintirea despre o plecare, aduse după sine și alta. Nu erau asemănătoare și, totuși, în mintea bătrînei, ele se apropiau.

Liusia pleca la oraș cu vaporul. Era vară. Veniseră devreme la debarcader, cu mult înaintea sosirii vaporului și se așezaseră ca un stol pe mal, ațițînd un foc împotriva țînțarilor, din cauza cărora, în acel timp, nu-ți puteai găsi liniștea. Liusia fusese înconjurată de prietene, care o invidiau și o compătimeau în același timp. Pe lîngă ele se tot învîrtea Tanciora. Bătrîna stătea singură pe un butuc scund, intrat în pămînt, în apropierea fetelor ; aștepta, tristă și supusă, ivirea fumului de vapor deasupra insulei. În sfîrșit, vaporul apăru ; fetele, cu privirea mai ageră, îl zăriră înaintea ei și stîrniră o gălăgie nemaipomenită, strigînd, trăgînd de Liusia, dîndu-i sfaturi, întrerupîndu-se una pe alta. Bătrîna stătea tăcută și copleșită de tristețe.

Vaporul odată oprit, Liusia se grăbi să-și ia rămas bun de la prietene. Ultima căreia îi întinse mîna fu maică-sa. Bătrîna îi strînse mîna fierbinte, tremurătoare, și o împinse de umeri — hai, du-te ! — apoi se trase la o parte de mulțimea fetelor, într-un loc de unde putea s-o vadă mai bine. Au săltat repede puntea,

vaporul și-a pus în mișcare roțile și a început să se îndepărteze. Odată cu vaporul, cu plutirea lui, s-a îndepărtat și Liusia. Stătea pe punte, lîngă plasa albă de metal și făcea semne cu mîna prietenelor. Pe maică-sa părea că n-o vedea, cu toate că bătrîna o strigase de vreo două-trei ori. Apoi, ca să poată fi zărită de fata ei, mama începu să sară și să ridice mîinile în sus, ca o nebună.

Puntea se înclinase într-atît, încît era aproape gata să ia apă, așa că pasagerii fură alungați de-acolo. În cealaltă parte trecu și Liusia... Bătrîna era gata să izbucnească în plîns. Dar, deodată, uitîndu-se pentru ultima oară spre mal, Liusia împinse în lături un băiat în bluză de marinar, care-i stătea în față, și se repezi înainte. Smulgîndu-și baticul de pe cap, începu să-l fluture iute în direcția mamei, într-un gest plin de amărăciune și disperare. La rîndu-i, bătrîna se repezi înainte, intră în apă pînă la genunchi... Vaporul prinsese viteză, străbătînd apa cu toată puterea. În urma lui, parcă mînîndu-l și prefăcîndu-l într-o jucărie, țîșni orbitor soarele.

Bătrîna avu atunci simțămîntul că e un rămas bun pentru toată viața.

Înlăturînd brusc amintirile despre copii, în închipuire îi apăru o foarte îndepărtată zi, de asemeni petrecută pe fluviu.

...Abia încetase ploaia. O ploaie scurtă, vijelioasă, revărsată dintr-un singur nor, apărut, ca-n orice vară, pe neașteptate. Strălucește iar soarele, dinspre poieni se ridică un abur cald ; din copaci și de pe tufe cad pică-

turi mari, grele ; ici-colo, prin iarbă, ca niște gîngănii, se preling boabe de rouă ; în apa fluviului mai plutesc bulbuci, curg spume ; totul e curat, totul strălucește, palpită de viață, răspîndind miresme puternice și proaspete ; văzduhul răsună de cîntecul păsărilor, se aude șipotul apei ce se scurge ; îmbătat de ploaie, pămîntul a înviat, descoperindu-se în întregime, respirînd obosit, cu bucurie ; deasupra lui, cerul e iarăși senin, adînc, albastru.

Pe-atunci, Anna era fată tînără și tot ce-o înconjura respira tinerețe, strălucire, frumusețe. Iat-o rătăcind pe mal, de-a lungul rîului ce aburește călduț după ploaie. Mătură apa cu picioarele, lăsînd în urmă cîte un val, pe care se leagănă și plesnesc bășici înspumate. Pe mal, nisipul e întunecat și poros. Malul e jos, chiar în dreptul lui se află insula. Undeva, într-un colț, se aude șipotul apei. Brațul rîului e lung, solid și pustiu. De aici se vede bine cursul apei, firul ei larg și drept.

Ea hoinărește fără răgaz, fără să se întrebe încotro se duce și cu ce gînd. Apoi iese, totuși, la mal, își înfige picioarele mlădioase în nisip, lăsînd urme pe care le privește mirată, multă vreme, amăgindu-se că nu știe de unde s-au ivit. Fusta lungă, udă leoarcă, i se lipește de corp. Înveselită, îi ridică poalele, le prinde în brîu și sare iar ca o zvîrlugă. Rîde încet și-i pare rău că nimeni n-o vede acum. Cît îi este de bine ! Cît se simte de fericită, în această clipă. E fericită că trăiește pe lume, că îi poate sorbi frumusețea cu ochii ei, că se află în vîltoarea plină de bucurii și armonie a firii veșnice ! E amețită de fericire, pieptul îi zvîcnește de plăcere și emoție.

Chiar și acum, amintindu-și, bătrîna se simți adînc tulburată. Da, ziua aceea a trăit-o, a trăit-o, Dumnezeu îi e martor.

Se întrebă dacă aceste frumuseți se arată și acum oamenilor. Oare de-atîta amar de vreme, frumusețea firii nu s-a ofilit, nu s-a întunecat deloc ? Dacă ar trece înot pe celălalt mal, unde se afla atunci, ar putea s-o regăsească, măcar o singură dată, la fel de proaspătă și plină de voioșie ? În vîrtejul atîtor prefaceri pe care le trăise lumea, putea firea, măcar firea să se păstreze proaspătă și tînără ?

O cuprinse necazul, tristețea, dar pe dată se căi : grozav i-ar sta, dacă și-ar dori ca tot ce se află pe lume să îmbătrînească și să moară împreună cu ea !

Odată, de mult, cînd Varvara era încă o fetiță, mama o găsise în ulicioară, unde Varka, stînd în genunchi, scormonea în pămînt cu un bețigaș.

— Ce faci aici ? o întrebase.

— Scormonesc.

— De ce ?

— Aici o scormonit, adineaori, o găină, apoi cîinele o dat buzna și o alungat-o. Da' eu am văzut-o. Nu mă gonești de-acilea ?

— Nu, nu te gonesc.

— Atunci mai stau, mai scormonesc...

Bătrîna rîse-n sinea ei și se îndepărtă. Cînd Varka s-a întors acasă, maică-sa a descusut-o :

— Ai găsit oare ceva acolo unde-ai scormonit ?

— Ba n-am căutat 'nica. Am scormonit și eu, doar așa. M-o alungat de-acolo un buhai care 'mpunge. Du-te, gonește-l, apoi scormonește și tu.
— De ce ?
— Așa. Scormonește și gata. O să vezi tu.
— Ce-i de văzut ?
— Nu știu. Poate o să vezi ceva. Sînt curioasă.

Iată de ce, după atîția ani, bătrînei i se trezi acum o neașteptată dorință să se așeze pe vine undeva, în cîmp, și, după pilda Varvarei, să scormonească pămîntul cu atenție și inima ticăind, privindu-i înfățișarea și căutînd ceea ce nu știa încă nimeni că există în el.

Rîd unii, spunînd : ce mi-i bătrînul, ce mi-i copilul ! Adică unul și-a ieșit din minți, iar celuilalt nu i-a intrat încă mintea în cap. E-adevărat, ce mi-i bătrînul, ce mi-i copilul ! Numai ei sînt în stare să se lase pradă, în fiecare zi, unei mari uimiri în fața propriei lor existențe, a tuturor lucrurilor ce-i înconjoară la orice pas.

Noaptea se înstăpînea, devenea mai adîncă, adierea ei, senină și rece, pătrundea prin ferestre, desena umbre vrăjite pe pereți. Bătrîna nu uitase cum răsună și zburdă cerul în acest ceas, cu ce chemări pline de patimă și făgăduinți strălucesc stelele, cît de aproape și măreț se plimbă luna nouă. Pe pămînt e liniște, amorțeală, nemișcare, totul e cufundat în somn, totul e cuprins de încremenirea sa fermecată.

Tresărind, bătrîna se hotărî : a sunat ceasul ! E tocmai timpul potrivit, noaptea a pășit în cea de-a doua ei jumătate, nu se mai poate aștepta. Acum somnul e adînc, nimeni n-o să audă, nimeni n-o va împiedica. Iar noaptea-i veselă — și asta-i bine ! ea o va conduce pe drumul din urmă.

Bătrîna se pregătea în liniște, fără zarvă și teamă. Încetișor, pentru început, își eliberă de sub plapumă pieptul, mișcîndu-se cu băgare de seamă, să nu facă gălăgie ; se legănă în pat și simți că în ea nu rămăsese nimic de prisos, totul zburase. Ca o scînteie, în mintea ei scăpără și se stinse o slabă mirare : ce ușor îi era corpul ! Se supunea mișcărilor ca un fulg plutind în văzduh ! Dar mai era cu ea, aici, simțea cum inima, mințindu-l, îi trimite bătăile. Își întinse picioarele, așezîndu-le mai în voie — iată, în curînd și picioarele vor fi la fel de ușoare ca întreg corpul, nu vor suferi că ele au fost primele care nu i s-au supus. De cîte ori le-a spus că n-au nici o vină, că ea le-a istovit cu atîta alergătură, dar ele nu pricepeau. O să înțeleagă acum, nu mai au încotro.

Ținea încă ochii deschiși, în ei se mai păstra lumina palidă, fără viață, a lunii, cea din urmă pe care le-a fost dat s-o vadă. Fie ca această lumină să învăluie tot ce s-a adunat mai înainte în ochi : atunci îi va fi mai ușor să primească de sus întunericul. Bătrîna se îngrozi și o cuprinse frigul la gîndul că ea, care trăise aproape optzeci de ani și avea întotdeauna înainte un răgaz de timp, atîrna, acum, doar de-un fir de păr. În această clipă, nu mai

avea nici o fărîmă de viitor, ci doar trecut, toată viața ei era în urmă, iar înainte nu va mai fi nici una, nici alta. După ea, vor rămîne pe lume copiii. Dar bătrînei nu-i va rămîne nimeni și nimic, nici măcar ea însăși. Curios, ce-o să se aleagă de viața ei? Ea trăise doar, ține minte bine că a trăit, chiar pînă nu de mult. Cui o să-i fie dată viața ei? La fel ca pe-o muncă, mai bine sau mai rău făcută, ea dusese, totuși, pînă la capăt această viață... Ei, da, mănuși din ea n-o să faci — asta-i sigur. Vor spune o vorbă în amintirea ei, vor arăta cu capul spre locul unde a trăit și-atît. S-a dus și dusă va fi. Pe urmă, vor uita pînă și s-o pomenească. Acesta-i adevărul. La urma urmelor, ce-i mai trebuie ei? De-ar ști, măcar, pentru ce a trăit, de ce a bătătorit pămîntul, de ce s-a spetit cît șapte, luînd asupră-și orice greutate a vieții! Pentru ce? Numai pentru ea, ori pentru vreun alt folos? Pentru cine, pentru a cui veselie, pentru ale cui nevoi a trăit ea pe lume? Și dacă a dat naștere altor vieți — o fi bine sau rău? Cine-i poate spune? Cine-o luminează? De ce?

Într-un colț îndepărtat, întunecos — ca un răspuns nedeslușit, tulbure — scîrții ceva și bătrîna își curmă firul gîndurilor. Era un semnal, trebuia să plece.

Și, deodată, acum, înainte de sfîrșitul sfîrșitului, i se păru că pînă să-și trăiască viața asta omenească, mai fusese pe lume și înainte. Cum a fost, ce-a fost? S-a tîrît, a mers, ori a zburat? Nu-și amintea, nu putea ghici. Dar ceva parcă-i spunea că nu era prima oară

cînd vedea pămîntul. Iată, și păsările vin pe lume de două ori: la început trăiesc în ouă, apoi ies la lumină, deci se poate petrece asemenea minune și gîndul ei nu-i o hulire a Domnului. Își aminti o întîmplare de demult.

Noaptea, deasupra pămîntului, se dezlănțuise furtuna. Fulgere, tunete ,trăznete, o ploaie năvalnică! În jur, totul duduia și străfulgera, se despicase întreg cerul din care se revărsa apa. Niciodată nu mai fusese pe lume ceva atît de înspăimîntător. Poate că trăznetele acelea or fi omorît-o și de aceea nu-și amintește nimic, nici ce-a fost înainte, nici după, ci numai furtuna. Dar și această amintire scăpără prin mintea ei ca ecoul unei străine aduceri aminte, din altă vreme.

Încetișor, bătrîna își făcu cruce: să-i fie iertată vina, dacă a gîndit cu păcat, ea n-a vrut să mînie pe nimeni cu aceste nechemate aduceri aminte. Nici ea nu știe de unde s-au ivit și cum au nimerit în mintea ei.

Acum bătrîna închise ochii dintr-o dată, fără să mai arunce o privire de rămas bun. Prin fața lor, sub pleoapele închise, începură să plutească, de la stînga la dreapta, cerculețe de fum ce se tot răsuceau, de parcă cineva s-ar fi apucat s-o tămîieze, înaintea unei noi împărtășanii. Ea se întinse și încremeni, așteptînd încordată prima atingere mîngîietoare, care-i va revărsa în corp trista și adormitoarea împăcare. I se hărăzise să fie om, să-i cunoască împărăția. Amin. Simți cum se stinge în ea cunoștința, cum îi înțepenesc mîinile. Sau poate i se păruse, poate dorise numai

această stare? Deasupra pămîntului atîrnau clopotele, revărsînd sunetele făgăduinţei.

Trecură minute, multe minute, fără să se întîmple ceva.

Ca şi înainte, bătrîna îşi dădea seama cine e, unde se află, pentru ce. Din pricini necunoscute, moartea nu se grăbea s-o ia, parcă mai aştepta ceva. Bătrîna începu să fie mai atentă la ce se petrecea cu ea: părea că toate părţile fiinţei sale se aflau la locul lor şi continuau să-şi vadă de îndatoriri. Fără să înţeleagă din ce pricină s-a ivit această întîrziere, scoase un geamăt uşor, înăbuşit: sînt aici, aici! Poate moartea îşi închipuie că ea nu-i încă pregătită. Las' să ştie că, dimpotrivă, e gata de drum.

Pentru mai multă siguranţă, gemu încă odată, răscolind liniştea nopţii cu acest sunet jalnic, chemător: nu-ţi fie teamă, coboară, te-aştept.

I se făcu frică, o cuprinse o presimţire rea. Dar dacă într-atît îşi chinuise moartea, încît biata de ea nu mai are putere să se tîrască pînă aici? Cîţi ani o purtase după sine! Ba o alergase chiar! Şi mult trebuie, oare, ca s-o istoveşti pînă la ultima picătură? Dacă-i adevărat că moartea nu e în stare să ajungă pînă la bătrînă, iar ea nu poate să se apropie de moarte! Înseamnă că nici cu moartea n-o va scoate la capăt? Nu, aşa ceva nu-i cu putinţă. Nu moare decît cel care nu se naşte. Trebuie să fie altă pricină. În treburile ei, pentru care există pe pămînt, se descurcă ea, moartea, pînă la urmă.

Bătrîna respira acum agitat, plină de tulburare. Abia se încredinţase că s-a eliberat de tot ce-i este dat omului să trăiască şi poftim de vezi! Ia-o acum de la capăt!

Apoi se răzgîndi: trebuie să se liniştească, să se cufunde în tihnă. Pesemne că, pregătindu-se să moară, greşise pe undeva. Nu moartea se îndepărtase de ea, mai degrabă bătrîna o împiedicase să-şi facă datoria. O împiedicase, pentru că se apucase să ia asupră-şi îndatoririle morţii. Cui i-ar place aşa ceva?

Optzeci de ani a aşteptat moartea acest ceas, singurul ei ceas de sărbătoare, de zeci de ori a plănuit ce şi cum o să fie, în ce rînduială o să-şi facă treaba — o fi avînd şi ea planurile ei! Are cineva dreptul să se amestece în ele?! Iată de ce întîrzia.

Bătrîna se hotărî: trebuie să adoarmă. De aceea-i dată noaptea, ca să dormi. Şi-atunci cînd ea nici n-o să vadă, nici n-o să audă, moartea va veni cu mai multă îndrăzneală, va desface cele mai dureroase legături care o ţin înlănţuită de oameni, de lume şi-atunci poate o va trezi: să părăsească pămîntul cu mintea întreagă. Noaptea-i înaintată, dar nu-i încă prea tîrziu, pînă dimineaţa mai are vreme să-şi dea sufletul.

Bătrîna se ghemui astfel în pat, încît să se poată cufunda în acel somn firesc, omenesc, de care avusese parte, în lunga-i viaţă, de mii şi mii de ori. Nu mai deschise ochii, slăbi doar strînsoarea pleoapelor, ca ochilor să le fie uşor, să se simtă liberi şi să nu mai jinduiască după lumină: nu mai aveau nevoie de ea.

Încet, împingînd ușor patul cu spinarea, începu să se legene, buzele-i șopteau cuvintele fără noimă ale unui cîntec, ca pentru adormit copiii. Era cît pe-aci să adoarmă, i se părea că e înfășurată cu grijă într-un giulgiu moale, cenușiu, în care se scufundă tot mai adînc, lăsîndu-se cu plăcere în voia mîngîietoarei lui moliciuni, a foșnetului său vrăjit. Dar ceva o întoarse și, fără milă, o aduse înapoi, tot mai aproape de viață.

Somnul nu venea. Bătrîna bănuia de ce : în timpul din urmă, se întărise și se împietrise într-atît, încît devenise greu, de nemișcat, din somn nu mai puteai ieși și cu atît mai trudnic pătrundeai în împărăția sa. Doar n-o să se întoarcă din calea-i pentru un singur om, n-avea rost să stărui pe lîngă el. Poate să încerce altcumva. Poate ar trebui să zacă, pur și simplu, să nu mai dorească nimic, să nu se încăpățîneze. Poate că atunci, neavînd ce face, bătrîna se va moleși, va ameți, va obosi și, fără să vrea, va cădea în brațele somnului — astfel el nici nu va afla cine-i bătrîna și o va lua cu el. Ce bine-ar fi !

Numai să nu se grăbească, să rămînă așa, de parcă ar avea timp berechet de-aci încolo, de parcă noaptea abia ar fi început.

Își făcu pregătirile : slăbi respirația și încordarea corpului, își potoli zvîcnetele pieptului zbuciumat, încrucișîndu-și cît mai în voie mîinile de-asupra lui. După cum nădăjduia, avu noroc, aproape numaidecît o cuprinse un val dulce-amețitor, legănînd-o și purtînd-o spre lumea unei liniști nesfîrșite, de care o despărțeau doar cîteva clipe. Cînd, de-odată, cu o nemaipomenită nesimțire, tare și nestăpînit, cîntă un cocoș, undeva, în sat. Era ceva atît de neașteptat, atît de fără noimă, încît bătrînei îi scăpă un geamăt înăbușit, dureros, și i se deschiseră ochii. Îi închise numaidecît, dar își dădu seama că-i prea tîrziu, că-i în zadar. Era pierdută. Nu putea dormi. Dacă izbăvirea fusese foarte pe-aproape, acum se afla departe de tot.

După primul cocoș, cîntă al doilea, apoi al treilea, apoi al patrulea. Noaptea crăpa și se destrăma din toate încheieturile, nimic pe lume nu-i mai putea întoarce liniștea.

În zadar îi fuseseră toate strădaniile. Bătrîna nu mai avea la ce să tragă nădejde.

Dîndu-și bine seama ce face, deschise ochii. O cuprinse rușinea. Asemenea rușine nu mai încercase vreodată : și-a luat rămas bun, a rostit cele din urmă cuvinte, s-a alinat cu cele din urmă aduceri aminte, și-a acoperit ochii cu întuneric și... iat-o îndărăt ! Cine mai face așa ceva ? Nu, nu se înspăimîntase, niciodată nu se temuse de moarte, de ce să se mintă ?

Cît privește sufletul, acesta îi murise. Acum în ce fel, pe seama cărei vieți, cu a cui răsuflare o să mai trăiască fricosul și păcătosul ei trup, care își păstrase puterea de-a se mișca ? Bătrîna nu putea ști.

Noaptea se topea, lumina lunii pălea, devenea tot mai palidă, mai lipsită de strălucire, arătînd dincotro se dezvăluie albeața cerului. Cocoșii isprăviseră de cîntat, dar se auzeau alte zgomote. Ceva troznea, altceva tresărea

— noaptea aluneca cu grabă spre sfîrşit. În acest ceas, stelele prind înălţime, privind pămîntul cu ochi obosiţi. Toate acestea se contopiră de la sine cu fiinţa bătrînei, fără vrerea sau împotrivirea ei : le primi din plin, ca un vas gol, uitat, nelalocul lui.

Zăcea neputincioasă, pierită, cuprinsă de amorţeală, nepăsătoare la tot ce se mai întîmpla pe lume.

Stătu astfel multă vreme, pînă dimineaţa. Iar cînd veni dimineaţa şi în cameră pătrunse destulă lumină, bătrîna îşi reveni şi aruncă plapuma de pe ea. Apoi se aşeză. Privindu-şi cu silă picioarele, îşi trase ciorapii şi încălţă papucii. Erau gesturi pe care bătrîna se deprinsese încă de ieri să le facă din nou. Dar dimineaţa de azi nu se putea asemui cu cea de ieri.

Ieri întîmpinase bucuroasă venirea zilei, nădăjduind că i-o va aduce pe Tanciora. Nimic din cîte aştepta nu se împlinise. Pînă şi noaptea se dăduse în lături, lăsînd-o fără scăpare, fără somn. Măcar acest bine îl dăruia, pînă acum, fiecăruia. Numai bătrînei nu i-l dăruise. Tuturor le era lehamite de ea, nu mai trebuia nimănuia, de ce-ar băga-o în seamă tocmai noaptea, dacă nimeni pe lume n-o mai ia în seamă ?

Agăţîndu-se de capătul patului, bătrîna încercă să se ridice. Picioarele i se îndoiră dureros, dar nu-i fu milă de ele : de vreme ce n-aţi vrut să muriţi, atunci faceţi ce vi se porunceşte, nu vă mai prefaceţi că sînteţi nişte prăpădite, oricum nimeni nu vă dă crezare !

Opintindu-se, le îndreptă şi într-o disperată, supraomenească sforţare, le sili să se mişte din loc. „Hai, mergeţi ! Dacă n-aţi murit, mergeţi ca toate picioarele, nu îndrăzniţi cumva să vă poticniţi ! Du-ce-ţi-vă !" Picioarele se mişcară, scîrţîind din fiece încheietură, cu fiecare oscior, dar nici asta n-o opri pe bătrînă : „Scîrţîiţi cît aveţi poftă, dar mişcaţi-vă ! Ajunge cît v-am ascultat, acuşa ascultaţi-mă şi voi". Sprijinindu-se cu mîinile de despărţitura camerei, îşi tîrî picioarele pe podea.

Privită dintr-o parte, bătrîna părea că se caţără pe perete : era aproape culcată pe el, cu mîinile întinse, căutînd ceva de care să se poată agăţa. Peste prag trecu de-a buşilea, în patru labe, altfel n-ar fi izbutit.

Cerdacul avea şi el un prag, dar mai scund : bătrîna nu se ridică, îl trecu tot aşa, în patru labe, ca un cîine, şi se tîrî afară — acum latră, urlă, totuna ţi-e. Puterile îi erau pe sfîrşite. Cu neînchipuită caznă, izbuti să se aşeze pe treapta de sus a cerdacului.

Dimineaţa, senină şi plină, se revărsa din înălţimi. Înainte de ivirea soarelui, pe cer se desenă o fîşie de un albastru închis şi umbrele zorilor se topiră în ea. Era încă devreme, dar pădurea, trezită din somn, se arăta proaspătă şi diafană ; puteai deosebi copac de copac ; verdeaţa nu se contopea într-un singur veşmînt, ci se contura în linii distincte, molatice şi luminoase. Din coteţul de după hambar zburau găinile ; bătînd din aripile grele, se lăsau jos, se scuturau în grabă, îşi aplecau rit-

mic capul spre pămînt, mişcîndu-se cu paşi iuţi, de încălzire. Aerul plin de prospeţime era răcoros. Dinspre rîu pătrundea uşor umezeala adunată în cursul nopţii. În grădină, frunzele erau acoperite de strălucitoare şi reci picături de rouă. Dar dimineaţa creştea, desfăşurîndu-se pe făgaşul ei firesc : abia păruse amorţită, leneşă şi cenuşie, dar iat-o cum înviase, izbucnind în plină lumină ! Iat-o cum se juca şi zburda într-o copilărească aşteptare ! Pe cer se înălţau, ca nişte stîlpi subţiri, raze maiestoase. Curînd, ochii bătrînei fură orbiţi de ivirea soarelui. Întreg pămîntul se lumină fericit şi supus.

Bătrîna nu-şi dădea bine seama de ce venise afară. Nădăjduia, poate, că pornind încoace, inima se va lăsa învinsă de osteneală şi va plesni. Astfel, se mai putea îndrepta ce era de îndreptat. Dar nu i-a mers nici de astă dată ! Uite-o, nevătămată a ajuns afară. Stătea singură, înfrigurată, nepăsătoare, privea în grădină, spre pădure, privea tot ce-i cădea sub ochi, privea fără să vadă ori să se bucure de ceva. Părea o lumînare scoasă la lumina soarelui, nimănuia de folos. Numai soarele n-o lăsa nepăsătoare, avea nevoie de ocrotirea lui. Era într-o cămaşă subţire de noapte şi îngheţase, tremura toată. Oricît de puţină căldură ar fi fost binevenită : mai era om, nu un buştean fără simţire. După cum se vedea, trupul mai deosebea frigul de căldură. Totuşi, această zi i se părea străină, de prisos. De la bun început n-o dorise şi se temuse de ea : dacă nu i-a fost scris să moară noaptea, înseamnă că,

în timpul zilei, va mai avea ceva de îndurat. Nimic nu se întîmplă fără un rost anume. Aşa că şedea şi aştepta.

În tindă zăngăni doniţa şi se ivi Nadia. Nu se aştepta nicicum s-o găsească aici pe bătrînă şi se dădu înapoi speriată.

— Mamă ! Cum de te afli aici ?

Bătrîna o auzi, se întoarse spre ea şi dădu din cap : mă aflu — adică — şi gata.

— Cum ai ajuns aici ? Ai îngheţat ! Hai, vino, să te duc înapoi.

Bătrîna dădu din cap cu hotărîre : nu !

— Păi atunci cum...

Nadia se repezi în izbă, mai întîi aruncă o privire spre patul bătrînei — da, într-adevăr era gol — pe urmă luă din cui o pufoaică şi i-o aduse.

— Cum de ţi-o venit în minte ? se miră Nadia, fără să-şi vină în fire. Şi toţi dorm, nu ştiu nimic. Să-i trezesc, poate ?

— Nu-i nevoie, spuse bătrîna. Tu du-te şi mulge vaca. Eu mai stau acilea.

Pînă să ajungă la grajd, Nadia întoarse capul de cîteva ori, să se încredinţeze că nu visează. De unde ! Soacră-sa şedea pe treapta cerdacului.

Soarele se îndepărtă de cupola pădurii şi, ţinînd dreapta, porni spre bolta cerească, limpede, pregătită anume să-l găzduiască : la fel ca ieri, ca alaltăieri, ca în urmă cu zece, cu douăzeci de ani. Soarele era încă limpede, n-avea o strălucire puternică, nu te orbea. În grădină, boabele de rouă parcă se înmulţiseră : sclipeau peste tot, răspîndind ademeni-

toarea și arzătoarea lor scînteiere. Satul se trezea : deasupra acoperișurilor începu să plutească fumul ; pe drum, greoaie și sătule, cutremurînd pămîntul, porniră vitele ; în izbe se trînteau înfundat ușile ; răzbăteau primele glasuri, răsunînd cu o deosebită limpezime în faptul dimineţii.

Şi iată că, în acest ceas timpuriu, cu totul nepotrivit pentru ospeţie, în faţa bătrînei apăru Mironiha. Se ivise pe neașteptate, de parcă ar fi ieșit din pămînt. Privind în jos și nu înainte, după vechiul ei obicei, era cît pe-aci s-o răstoarne pe bătrînă. De uimire, plesni din palme și se așeză pe dată.

— Chiar tu ăi fi, băbuţo, ori vro arătare ?

— Eu îs, răspunse bătrîna.

Părea că nici nu se bucură de venirea Mironihăi. Glasul îi era șters, stins. Răspunsese de nevoie, fiindcă fusese întrebată.

— Te-ai tîrît pîn'acilea ?

— M-am tîrît.

— D-apoi, băbuţo, de-i așa, poa' că az' dai o fuguță cu mine peste deal ? Că de-om fi amîndouă, ne-o fi mai vesel la urcat creasta.

— Mţţ ! Ca vai de lume m-am tîrît pîn' acilea. Mai pe burtă, mai în genunchi, iacașa.

— Şi eu, care dam fuga s-o întreb pe Nadia cum îi mai merge az' băbuței mele cu zăcutul. Ea, însă, ian te uită, un' se află ! O zbughit-o din pat și s-o dus în lume.

— N-am murit, spuse bătrîna.

— Da' te-ai rugat ?

— M-am rugat.

— Înseamnă că n-o venit timpul.

— Păi ce timp mai trebuia ? — Pentru prima oară glasul bătrînei căpăta azi expresie ; era supărată foc. — Copiii sînt acilea, ei nu mă pot aștepta prea mult. Ierea taman timpul. Păi cum dară !

— D-apăi noi toţi, băbuţo, umblăm cu mila domnului. Cum vrea el, așa ni-i calea.

— Da' eu, iaca, încalte nu umblu, eu mă tîrăsc cu mila domnului. Mă gîndii, vas' că, să mă tîrăsc, măicuţii noastre - moartea să m-arăt, că pesemne dînsa m-o fi prăpădit, nu mă mai vede. Las să-i sar în ochi !

— Nu-ţi face griji, băbuţo.

Bătrîna nu duse mai departe vorbăria asta plină de tristeţi. Mironiha n-a fost azi noapte alături de ea, cum să-nţeleagă ! Dar poţi, oare, deslușì cuiva ce simte omul în ceasul morţii și ce simte el mai pe urmă cînd, după ce s-a spovedit, moartea îl duce de nas ? Așa că bătrîna schimbă vorba :

— Copiii tăi nu mai scriu 'nica ?

— D-apoi abia ieri tot aiasta m-ai întrebat !

— Ieri o fost ieri. Az' poa' să fi venit vro veste, eu de un' să știu ?

— Păi da, vezi bine, toată nopticica nu s-or culcat și s-or căznit să-mi ticluiască o epistolie cît ditai gazeta, numai așa, de dragul meu. Nici că știu cînd o s-o isprăvesc de citit !

Mironiha vorbea fără răutate, dar nici vreo sclipire de nădejde nu i se simţea în glas, își rîdea de propria-i soartă.

— Ce, dragă doamne, să-i fi pălit așa vre'-nicia, ca să-mi trimeață mia scrisoare ?

— Cum ierea înainte vreme ! cugetă bătrîna. Care unde se năștea, acolo și folosea. Da' acușa parcă-s apucați de streche, nu se pot ține într-un loc, umblă, care-ncotrova. Da' unde ? Și de ce, mă rog ?

— 'Nica nu putem pricepe noi două, băbuțo.

— Așa o fi, n-om pricepe 'nica. Dară noi amîndouă rămas-am cele de pe urmă babe atîta de învechite pe lumea asta. Altele ca noi nu mai găsești. După noi, altfel de bătrîne or fi, cu carte, deștepte, pricepute în toate cîte se petrec pe lume. Acușa-s alte vremuri, nu ca cele hărăzite nouă.

— De bună seamă că-i așa, băbuțo.

— Păi cum dară să nu fie ! Așa-i. Bagă-ți bine-n cap vorbele mele !

Tăcură preț de o clipă. Mironiha oftă și se ridică.

— Bine mi-i lîngă tine, băbuțo, da' trebuie s-alerg.

— Mai stai o lecuță !

— Vaca mea încă nu s-o arătat. Zic oamenii că, peste deal, s-or aciuiat două vaci. N-am încotro, îs nevoită să dau fuga pîn' acolo.

— Nu poci tu, fătuco, s-ajungi peste deal.

— Ajung, n-ajung, eu mă pornesc. Am parcă pe cine trimite în locul meu ?

— Ai să cazi și rămîi pe-acolo.

— Poa' să și cad, nu-i totuna unde zac ? Acoloșa — singurică, acileașa — singurică.

De-o fi să zac, nici un pahar cu apă n-are cine-mi da.

— Ce-ar fi să le ticluiești tu o scrisoare ?

— La ce s-o mai ticluiesc ? De parcă ei n-ar ști că am împlinit șaptezeci și cinci de anișori ! Nu, ori scrii, ori nu scrii... Ehei, băbuțo, pînă și carte știm noi amîndouă la fel. Da' ei, se vede treaba, trăiesc bine, de vreme ce nici nu s-abat pe-acasă, nici nu dau de știre. Dacă trăiau rău, scriau ei.

— Da, chiar, ar fi scris.

— Vezi bine !

Mironiha se lăsa de pe un picior pe altul, nu mai avea răbdare să stea într-un loc.

— Ei, tu șezi acilea, băbuțo, iară eu dau fuga. Stai liniștită, nu-ți mai face gînduri rele. Cum mă-ntorn, hop-țop, iar îs la tine să mai sporovăim și noi.

— Bagă de seamă, să nu cazi pe-acolo.

La despărțire, bătrîna îi întinse mîna vecinei. Mironiha tresări, dădu din cap cu stînjeneală și își lipi de obraz mîna întinsă. Boabe mari de lacrimi țîșniră din ochii bătrînei. Dădu să se ridice, dar Mironiha o opri și porni către poartă. Ea își închipuia că merge repede, poate că aleargă chiar ; în realitate, abia își trăgea picioarele, se vedea de colo cu cîtă greutate face fiecare pas.

Ștergîndu-și lacrimile, bătrîna se gîndi la o altă pricină pentru care poate n-o fi murit azi noapte : nu-și luase rămas bun de la Mironiha — singura-i prietenă de-o viață întreagă — nu simțise azi noapte sentimentul pe care-l

trăia acum, sfîrșitul acesta luminos și senin al unei lungi și devotate prietenii, în această clipă — cu desăvîrșire încheiată.

Bătrîna știa : ele nu se vor mai vedea niciodată.

11

I-a fost dat să trăiască încă o zi, de prisos, fără rost.

Nadia o aduse pe bătrînă înapoi în izbă. La drept vorbind, aproape o luase în brațe. Picioarele n-o mai țineau deloc pe soacră-sa. Din nou zăcea în pat, privind drept înainte, cu ochii triști, vinovați, ascultînd atent la ce se petrece în jur. Gîndea că nu mai are niciun drept pe lumea asta — nici să privească, nici să vorbească, nici să răsufle, parcă totul era de furat. Dimineața, cînd ceilalți s-au trezit și Nadia le-a povestit că bătrîna a ajuns afară pe propriile ei picioare, au început să scoată tot felul de exclamații, bucurîndu-se și minunîndu-se cum bătrîna se îndreaptă ca-n poveste, într-o zi cît într-un an. Apoi s-au răspîndit care încotro și bătrîna a rămas iar singură. Ce-i drept, veneau pe rînd să vadă ce mai face : ba Liusia, ba Mihail, ba Nadia. Îi azvîrleau o privire și se făceau nevăzuți, pe dată. Ilia a aruncat o vorbă de duh : nu le mai rămînea decît să aștepte pînă ce bătrîna se va pune pe joc, iar ei îi vor ține ritmul, bătînd din palme. Gluma le plăcuse, chiar și Liusia

zîmbise la auzul ei. Varvara fugise s-o răspîndească prin sat, împreună cu ultima noutate : mama lor s-a pus pe picioare.

Între timp, Ilia apucase să se încălzească ; chelia lui roză se înfierbîntase, strălucind puternic ; în ochi îi scăpăra o veselie nestăpînită. Nu răbda să stea degeaba, să nu se afle în treabă, dar aici și acum nu era de făcut absolut nimic. Astfel că Ilia se tot învîrtea pe lîngă maică-sa, repetînd mereu :

— Zaci, mamă ? Foarte bine, foarte bine, stai și te odihnește. Iar dacă te hotărăști să joci, strigă-ne neapărat. Să vedem și noi, ihî. Știm noi, știm noi că te pregătești să joci, degeaba te ascunzi.

Drept răspuns, bătrîna îl privea rugător, speriată.

În urma celorlalți, intră și Mihail s-o vadă. Bătrîna era singură. Mihail se așeză la masă, în același loc unde șezuse și ieri, înaintea scandalului. Își aprinse o țigară, trăgînd din ea repede și adînc. Spre deosebire de alte dăți, fața-i avea o culoare neagră, nesănătoasă, ochii îi erau tulburi. Fuma și, oftînd, parcă mai scăpa cîte puțin de greutatea care-i apăsa sufletul. Se tot uita la mamă-sa, așteptînd și nădăjduind ceva.

Fumul de țigară ajunse pînă la bătrînă și ea, prinzîndu-și pieptul cu mîinile, începu să tușească chinuit ; hîrîitul uscat, prelung, al tusei părea că-i sfîșie gîtul. Mihail stinse țigara în grabă și ieși. Nu schimbaseră nici un cuvînt.

Pe urmă, cînd se linişti tusea şi intră Ninka, bunica se bucură. Începu s-o mîngîie pe umeri şi plăcuta atingere cu trupşorul drag al fetiţei îi încălzi sufletul, de parcă ea ar fi fost mîngîiată.

Închise şi ochii, ca în clipele unei mari desfătări. Deodată, ca din senin, Ninka îşi dădu drumul :

— Tuşa Liusia a ta nu-i decît o făgăduitoare şi nimic altceva.

— Cum aşa ?

— Uite-aşa. Mi-o făgăduit că-mi cumpără bomboane ? Mi-o făgăduit. Toţi or auzit. Da' nu mi-o cumpărat. Aşa că nu-i decît o făgăduitoare !

— D-apoi tu, spune-i să-ţi cumpere.

— Îhî, îndată-i spun ! Mi-i frică de ea. Spune-i tu !

— Da' la ce să-ţi fie frică ? Că doară nu-i fiară, nu te muşcă.

— Nu muşcă, da' tot mi-i frică de ea. Cînd se uită la mine, deodată mi se face frică. Las' să nu se uite şi-atuncea n-o să-mi mai fie frică.

— Nu mai trăncăni şi tu ce nu se cuvine.

— Haide, eu o chem şi tu îi zici ! se încăpăţînă Ninka.

— Nu, nu trebuie. La ce-ţi folosesc atîtea bomboane ? Şi-aşa, ieri, de dimineaţă pînă seara, ai supt bomboane. Gura ţi-ai ars-o de la ele.

Ninka se smuci supărată şi se îndepărtă de bătrînă.

— Chiar şi ţie îţi este frică de ea ! o zgîndări pe bunică-sa. De nu ţi-ar fi frică, i-ai zice. Eşti o fricoasă, 'nica altceva.

Bătrînei îi veni să zîmbească, dar nu izbuti, doar buzele i se mişcară uşor, într-un tremur stins.

Mai tîrziu pesemne că aţipise, nu auzise paşii Liusiei. Cînd a deschis ochii, Liusia stătea şi o privea, vrînd parcă să citească ceva pe chipul ei. Încrucişîndu-şi privirile cu ale mamei, o întrebă :

— Cum te simţi, mamă ?

— Deh, treacă-meargă, zise bătrîna.

Nici nu ştia ce să răspundă, i se părea că a trecut de graniţele acelei vieţi în care te simţi bine sau rău. De altfel, nici înainte nu prea ştia să facă asemenea deosebiri. Ea ştia doar să deosebească sănătatea de boală, oboseala de forţă, puterea de neputinţă.

— Ţi-e mai bine ca ieri ? o tot iscodea Liusia.

— Tu, Liusia, împacă-te cu Mihail ! o rugă deodată bătrîna. Împacă-te ! Nu trebuie să vă certaţi. Eu mi-s vinovată : m-am repezit la el. Iar Mihail n-o răbdat, l-o cuprins năcazul. Acuşa suferă şi el din pricina asta.

— Pe el, dragă doamne, l-a cuprins necazul, dar pe mine nu m-a cuprins ! spuse ironic Liusia. Foarte interesant ! El ne-a îndrugat tot felul de ticăloşii şi eu trebuie să-i cer iertare ! Ce-ţi trece prin cap, mamă ? Fă bine şi nu-l apăra, nici nu vreau să mai discut despre asta.

Bătrîna se fîstîci.

— Da' eu nu zic 'nica de asta, începu ea să se justifice. Nu-l apăr, nu. El îi alt om, tu altul. Şi ce-i de făcut acuşa ? Cum o fi el, îi doar fratele tău. Iară eu, aşijderea, cum oi fi, îs mama voastră, şi a ta şi a lui. Dorinţa mea e ca voi să vă împăcaţi întotdeauna, să nu fie rîcă între voi. Împacă-te Liusia, fie-ţi milă de mine ! Iată, de vă împăcaţi voi şi eu am să fiu slobodă. Doar asta mă mai ţine în viaţă.

— Nu ţi s-a urît, mamă, să tot vorbeşti despre asta ? Eşti aproape un om sănătos, normal, umbli chiar şi tu o ţii una şi bună ! Oare nu se mai poate vorbi despre nimic altceva ?

Se ivi iar Ninka, musafir nepoftit.

— Du-te şi te joacă, du-te negreşit ! încercă bătrîna s-o îndepărteze pe Ninka, împingînd-o de lîngă ea. Haide, du-te, mai tîrzişor vii iară, am să te-aştept.

— Tuşa Liusia a ta e o făgăduitoare, nimic altceva ! trînti din nou Ninka, privind pieziş la Liusia.

Bătrîna nu mai avu încotro, fu nevoită să întrebe :

— De ce-i zici astfel ?

— Uite-aşa ! Mi-o făgăduit că-mi cumpără bomboane ? Mi-o făgăduit. Toţi or auzit. Da' ea nu mi-o cumpărat. M-o minţit.

— Asta ce mai e ? se miră Liusia. De ce vorbeşti astfel cu mine ?

— Nici nu vorbesc cu tine, eu vorbesc cu bunica şi tu nu mai trage cu urechea.

— Dar cine, oare, ţi-a dat dreptul să-mi vorbeşti cu „tu" ? Ce, sînt prietena ta ? N-ai aflat că oamenilor mari li se vorbeşte cu „dumneavoastră" ? Nimeni nu te-a învăţat ?

— Cere-ţi iertare ! îi şopti bărîna Ninkăi.

— Îhî ! se bosumflă Ninka şi începu să-şi smiorcăie nasul, pregătindu-se să plîngă.

— Nu te obosi să plîngi ! i-o luă înainte Liusia. Nimeni nu crede în lacrimile tale. Ce copil prost crescut ! Nu-mi plac copiii prost crescuţi. Nu-mi place cînd mi se vorbeşte aşa. Ia uite la ea, pînă unde a ajuns !

— Las' că nu mai face, şopti bătrîna cu băgare de seamă.

— Ia stai puţin, mamă. Aşa aţi educat-o : las' că nu mai face şi gata ! Dar de ce se poartă aşa ? Ia să răspundă ! În curînd o să vă mai arate ea ce poate !

Liusia se întoarse spre Ninka :

— Dacă ţii atît de mult la bomboane, fireşte că am să-ţi cumpăr. Dar află că nu va mai fi vorba de ceva dăruit, ci de cerşetorie. Tu ştii ce-i aia cerşetorie ?

Ninka dădu grăbită din cap. N-o interesa decît că obţinuse ceea ce dorise : îi cumpără bomboane !

Cînd Liusia ieşi din cameră, Ninka o zbughi în urma ei. Pesemne hotărîse s-o pîndească la poartă ; sau poate fugise după ea la magazin, pentru ca, acolo, printre oameni, aşteptînd momentul cel mai potrivit, să se desprindă din mulţime, să arate cu degetul spre vitrină şi să zică :

— Tuşă Liusia, uite, de-astea ! Astea-mi plac mie cel mai mult.

Nicăieri și nicicum nu se pierde fetița asta. Cu părinții nu seamănă de fel. Parc-ar fi un voinicel îndrăzneț din poveste.

Bătrîna amorți iar, pierzîndu-se în lumea ei. Cînd se trezi, jumătate din cameră era scăldată în soare. Începu să-l urmărească, temîndu-se și dorind, totodată, ca razele lui să ajungă mai repede lîngă pat. Nădăjduia că azi, în această zi — în care ea nu avusese dreptul să mai trăiască — poate i se va dezvălui ceea ce oamenii nu află în timpul vieții. Cu ochii mari deschiși, se uita la soare, pe podea, la pata aceea mare și fierbinte, sperînd să zărească în ea vreun chip, ori s-audă vreun glas care i-ar putea desluși ceva. Deocamdată, nu se petrecu nimic. Soarele se apropia tot mai mult de bătrînă, săltînd spre pat din dreapta, unde pusese stăpînire pe fereastră. Deodată, îi trecu prin minte că soarele ar putea s-o topească de tot, ca pe-o firavă mogîldeață de zăpadă, acoperită de cîrpe. Se va încălzi de la razele lui, se va răsfăța și, fără să bage de seamă, se va topi, se va topi, pînă ce va pieri de tot. Vor veni oamenii, dar în pat nu va mai fi nimeni. Vor crede că iar a ieșit pe-afară. Exact așa gîndea bătrîna : oamenii ! Nu mai făcea deosebire între ai ei și cei străini.

În sfîrșit, soarele ajunse în dreptul patului și bătrîna întinse mîna spre razele sale, adunînd căldură pentru întreg corpul.

I se părea că, odată cu căldura, pătrunde în ea și un fel de slăbiciune, dar bătrîna nu se sperie : era o slăbiciune domoală, plăcută. Acum n-ar fi vrut să adoarmă, dorea ca ceea ce se petrece cu ea s-o găsească cu mintea limpede.

Undeva, prin apropiere, Varvara începu să vorbească și bătrînei îi veni în minte încă ceva, pînă acum dat cu totul uitării.

Adunîndu-și puterile, pentru a-și putea susține glasul, bătrîna o strigă pe Varvara. Nu-i răspunse nimeni : vocea îi era prea slabă, nu ajungea departe. Mai strigă o dată, acum mai cu putere. Varvara o auzi și veni.

— Ce vrei, măicuță ?

— Șăzi.

Bătrîna arătă cu ochii spre pat, lîngă ea. Varvara se așeză.

— Ce-i, măicuță ?

— Așteaptă. — Bătrîna își căuta cuvintele. — Eu mor...

— Nu mai vorbi așa, măicuță, scînci Varvara.

— Eu mor, repetă bătrîna și adăugă : Trebuie să mă jeliți.

— Ce trebuie ?

— Să mă jeliți. Ei n-o vor face. Acușa nici copilului, cînd îl leagănă să-l adoarmă nu i se cîntă, nici omul, cînd e băgat în mormînt, nu-i jelit. Ăștia 'nica nu știu. Singura nădejde-i la tine. Te-nvăț eu. Să plîngi știi și singură. Doară că trebuie să plîngi jelindu-mă.

Părea că Varvara a priceput, pe fața ei se zugrăvise spaima.

— Iată, ascultă. Și pe mămuca mea eu am jelit-o, jelește-mă și tu pe mine, să nu-ți fie rușine. Ei n-o vor face. — Bătrîna oftă și-și acoperi ochii, încercînd să pună ordine printre

vechile, aproape uitatele cuvinte care, azi, nu mai trebuiesc nimănui. Apoi, cu glas subțire, prelung, începu : „Și te-ai dus, maică, plîngînd, măiculiță bună...“

— Măicuță-ă-ă ! țipă Varvara, clătinînd din cap, de parcă s-ar fi împotrivit să ia parte la această ciudățenie.

— Nu mai țipa ! o opri bătrîna. Ascultă oleacă și-nvață ! Acu' nu trebuie să plîngi. Mai sînt acilea doară. Lasă lacrimile pentru mai p-ormă, pentru ziulica de mîne. Îndat' intră careva și nu ne lasă în pace. Hai, încetișor...

Așteptă pînă se liniști Varvara și începu iar :

— „Și te-ai dus, maică, plîngînd, măiculiță bună“.

— „Și te-ai dus, maică, plîngînd, măiculiță bună“, repetă după ea, printre sughițuri, Varvara.

— „Încotro te-ai pregătit, pe ce cale mi-ai pornit ?

— „Încotro te-ai pregătit, pe ce cale mi-ai pornit ?“

Bătrîna se așeză în pat și, liniștind-o pe Varvara, o cuprinse pe după umeri. Glasul îi deveni mai sigur, mai puternic :

În ce parte îndepărtată ?
Pe ce cale neumblată ?
Prin pădurea înverzită,
Spre biserica sfințită,
Unde bat clopotele,
Și cîntă prohodurile.
Din maica biserică creștinească,
Cobori în maica glie strămoșească.

Ziua, însorită și caldă, se împlinea, se împlinea în voie, fără răgaz. În văzduh se simțea cunoscuta zăpușeală încărcată de miresme amărui, cu care se naște orice toamnă senină.

Ca și mai înainte, cerul era albastru, de un albastru deschis în înălțimi ; numai în margini, dincolo de rîu, unde seara asfințea soarele, se trăsese o geană fumurie, deloc amenințătoare ; deasupra ei, mai la stînga, plutea un nor străveziu, singuratic, prea jucăuș pentru a trezi îngrijorare, parcă anume slobozit pe cer pentru a desfăta privirea.

În rest, întreg văzduhul, curat și adînc, revărsa o pace nesfîrșită, sub pavăza căreia — scăldat în soare, ascultător și fericit — sălășluia pămîntul.

Mihail stătea de mult pe prispa hambarului. Era zbuciumat, își ținea bărbia sprijinită în palmă, fuma țigară după țigară. Ilia se așeză lîngă el încercînd să-l descoase :

— Astăzi nu te-ai dres de mahmureală ?

Mihail clătină din cap.

— Eu am băut puțin, așa, pentru voie bună. Ai auzit ? Mama noastră s-a pus pe picioare !

— Am auzit.

— În curînd o să joace, îhî. Poftim de vezi ! Ilia rîse înveselit. Poate că bei nițel ! E-aici, alături, nu trebuie să mergem prea departe.

— Nu ! se împotrivi Mihail. Ajunge ! Ne-am făcut de cap ieri, destul !

— Da, ieri te piliseși bine de tot. Te-ai agățat de noi toți. Și cu mama te-ai certat.

— Cu ea nu m-am certat.

— Ba ea se făcuse foc pe tine, îhî. Mai ales pentru Tanciora. Era gata să te și bată. Precis. Ilia rîse iar și deodată întrebă : Ascultă, cînd i-ai trimis telegrama Tanciorei să nu vină ? Doar am fost împreună tot timpul în aceste zile, n-am plecat nici un minut de lîngă tine. Cînd ai apucat s-o faci ?

Cu un bobîrnac, Mihail aruncă mucul de țigară, pe care tăbărîră găinile.

— Nu i-am trimis nici o telegramă, răspunse el.

— Cum nu i-ai trimis ?

— Uite-așa !

— Păi, aseară, tu singur spuneai că i-ai trimis. De-aici a izbucnit tot scandalul. Ce, nu-ți amintești ?

— Cum să nu-mi amintesc ! Dar dacă n-aș fi spus așa, te gîndești ce-ar fi fost cu mama ? Am mințit, ca să n-o mai aștepte.

— Dar atunci unde poate fi Tanciora ?

— De unde să știu ?

— Asta-i bună ! O adevărată scamatorie. Ce mai scamatorie !

— Ascultă, numai să nu mă torni ! Las' să creadă toți că am trimis telegrama ! îi spuse Mihail în grabă, pentru că, dinspre poartă, Liusia venea drept spre ei.

Mihail lăsă capul în jos. Of, acum iar începe. O să-și amintească și ce-a fost ieri și-alaltăieri, orice ; și ce-a fost și ce n-a fost. N-avea nici un rost să-i facă mustrări. Singur o să și le facă oricum și va fi cu mai mult folos. Dar să-i asculte acuzațiile îi era silă, ptiu, fir-ar să fie ! Și fără asta îi venea să-și ia cîmpii.

— Ilia ! strigă Liusia încă din mers.

Era emoționată și plină de hotărîre, de parcă se petrecuse ceva. Ea rosti cu totul alte cuvinte decît acelea de care se temea Mihail :

— Ilia, tu știi că azi trece „Racheta" ? În curînd sosește. Iar cursa următoare trece abia peste trei zile.

Ilia se ridică uluit.

— Și noi ce facem acum ?

— În ce te privește, fă cum crezi. Însă eu trebuie să plec. Cu nici un chip nu mai pot rămîne aici.

— Atunci plecăm ! zise Ilia dînd din cap și privind spre Mihail. Mama parcă s-a mai îndreptat, totuși.

— Poate mai așteptați puțin, zise Mihail cu sfială.

Nimeni nu-i răspunse.

Intrară împreună în izbă și, pășind în camera bătrînei, rămaseră înlemniți. Nu-i observase nimeni. Aplecată deasupra maică-si, aproape prăvălită peste pieptul ei, Varvara suspina, iar bătrîna, cu ochii închiși, intona o melodie jalnică, care-ți dădea fiori. Avea însă chipul luminos, aproape fericit.

Ei ascultară un timp și deslușiră cuvintele : erau duioase și fără nădejde, dar părea că sînt spuse anapoda. Totuși, aveau un singur înțeles :

Rămas bun tu ți-ai luat,
De la lume de la sat,
De la cîmpuri și păduri,

Şi te-ai dus, maică, plîngînd,
De la tot ce-i pe pămînt
Măiculiţă bună...

— Ce se petrece aici ? întrebă Liusia cu glas tare, în bătaie de joc. Ce concert mai e şi ăsta ? Pe cine înmormîntaţi ?

Varvara şi bătrîna amuţiră. Varvara sări în sus şi făcu semn spre maică-sa.

— Iaca, măicuţa...

— Vedem şi noi că nu-i tăicuţa, hohoti Ilia.

— Eu mor ! îngăimă bătrîna, tînguitor, încercînd să le facă înţeles rostul cîntecului.

— Mamă, m-am săturat pînă peste cap de vorbele astea despre moarte. Pe cuvîntul meu ! Mereu, aceeaşi placă. Crezi că ne face plăcere ? Totul trebuie să aibă o măsură. La tine, moartea a devenit un cult, un adevărat cult ! Nici nu eşti în stare să mai vorbeşti despre altceva. Ai încă de trăit şi ai să tot trăieşti, iar tu inventezi bazaconii. Aşa nu se poate !

— O sută de ani ai să trăieşti, mamă ! Obligatoriu, îhî ! interveni Ilia.

Bătrîna tăcea, cu privirea aţintită undeva, în perete.

— Doar îţi dai seama şi singură că te-ai însănătoşit aproape de tot. Atunci trăieşte, bucură-te de viaţă ! Fii şi tu ca toată lumea, nu te îngropa de vie ! Eşti un om viu, normal, poartă-te ca atare. — Liusia făcu o scurtă pauză, apoi adăugă cu voce duioasă : În ce ne priveşte, trebuie să plecăm azi. Asta-i situaţia, mamă.

— Da' ce v-o venit ? ţipă Varvara.

Nedînd crezare celor auzite, bătrîna clătină din cap, copleşită de uluială.

— Trebuie, mamă ! repetă Liusia zîmbind, cu o voce blîndă, dar hotărîtă. Azi soseşte „Racheta". Iar următoarea cursă trece abia peste trei zile. Nu putem aştepta atît de mult.

— Nu, nu ! gemu bătrîna.

— N-aveţi dreptul să plecaţi az' de lîngă măicuţa ! se înfurie Varvara. N-aveţi dreptul ! Parcă nu i-aţi fi copii buni. Nimenea nu vă alungă. Gîndiţi-vă şi voi ! N-aveţi dreptul !

— Măcar o zi să mai aşteptaţi ! o susţinu Mihail.

— Noi, mamă, nu sîntem de capul nostru. Nu pot face orice-mi trăzneşte prin minte ! i se adresă Liusia mamei, fără să le dea atenţie celorlalţi. — Avem serviciu. Cu plăcere aş mai sta aci chiar şi o săptămînă. Dar, în acest caz, aş risca să zbor de la slujbă. Doar nu sîntem în concediu. Înţelege, te rog ! Nu fi supărată pe noi. Aşa trebuie să procedăm.

Bătrîna începu să plîngă, întorcîndu-şi capul cînd spre Liusia, cînd spre Mihail şi se tîngui :

— Eu mor, o să mor. Iacă, o să vedeţi, az' chiar. Mai aşteptaţi puţintel, mai aşteptaţi ! Altceva 'nica nu-mi trebuie ! Liusia ! Şi tu, Ilia ! Mai aşteptaţi ! Vă spun doară că mor şi am să mor.

— Iar ai început, mamă, cu ale tale. Noi îţi vorbim despre viaţă, iar tu nouă — despre moarte. N-o să mori şi nu mai vorbi, te rog, despre asta. O să ne mai trăieşti mulţi, mulţi ani. Sînt bucuroasă că te-am văzut, dar acum

trebuie să plecăm. La vară, venim din nou. Negreşit ! Îţi făgăduim. Şi-atunci, nu în grabă, ca acum, ci pentru mai multă vreme.

— Ei, la vară ! se băgă în vorbă Ilia. Ne-om vedea mai degrabă. Dacă se pune bine pe picioare, mama poate să vină la noi în vizită. Să vii, mamă, neapărat ! O să mergem la circ. Eu locuiesc aproape de circ. O să vezi clovni. O să te prăpădeşti de rîs.

— O zi mai devreme, o zi mai tîrziu... — încercă Mihail să-şi înduplece fraţii. Care-i deosebirea ?

Liusia sări ca arsă :

— N-am de gînd să discut cu tine pe această temă. Pesemne că ştiu eu mai bine care-i deosebirea. Ori, poate, tot mai gîndeşti că ar trebui s-o luăm pe mama cu noi şi, ca atare, să aşteptăm pînă se face bine.

— Nu, nu mai gîndesc.

— Mulţumesc şi pentru atît.

Începură să se pregătească de plecare. O făceau în grabă, cu stînjeneală. Bătrîna nu mai plîngea, părea ca o stană de piatră. Chipul ei, lipsit de viaţă, exprima doar supunere în faţa soartei. Nu răspundea la cuvintele ce i se adresau. Numai cu ochii, cu privirea lor pierdută, urmărea vînzoleala din casă.

Veni în fugă Nadia. Vroia să pună masa, pentru rămas bun, dar fu oprită. Nu le ardea de mîncare.

Ilia îi şopti lui Mihail :

— Poate bem şi noi de rămas bun ? Un păhărel, acolo, îhî.

— Nu ! îi răspunse Mihail. Nu vreau, ajunge !

Varvara nu uitase ce-o interesa anume pe ea. O întrebă pe Liusia :

— Şi cu rochia cum rămîne ?

— Ce ?

— Rochia pe care ţi-ai cusut-o acilea. Ziceai că mi-o dai.

Liusia căută în sacoşă rochia gata împachetată, o găsi şi i-o aruncă cu dispreţ Varvarei. În ultima clipă, Varvara vesti :

— Păi, de-i aşa, plec şi eu. Dacă pleacă toţi mă duc şi eu cu ei. Împreună o să ne fie mai vesel.

— Varvara ! gemu abia auzit bătrîna.

— Eu, măicuţă, mă tem că acolo, făr' de mine, copiii o să deie foc la casă. Deloc nu poci să-i laşi singuri. Cît ai clipi, cine ştie ce trăznaie mai pun la cale !

— Pleacă ! făcu Mihail un gest de lehamite. Plecaţi cu toţii...

Începură să-şi ia rămas bun. Liusia îşi sărută mama pe obraji. Ilia îi strînse mîna. Varvara izbucni în plîns.

— Fă-te sănătoasă, mamă ! Şi nu te mai gîndi la moarte.

— Mama noastră-i o femeie straşnică !

— Eu, măicuţo, o să mă-ntorc curînd. Poate chiar săptămîna viitoare.

Mihail merse să-i conducă. Bătrîna auzi cum paşii lor răsunau sub fereastră. Vorbeau ceva. Ilia rîdea. Apoi se aşternu tăcerea şi bătrîna închise ochii.

Veni Ninka şi o zgîlţîi.

— Ia, bunico !

Fetița îi întinse o bomboană. Bunica îi dădu mîna la o parte.

— Sînt niște răi ! își dădu Ninka cu părerea despre cei plecați.

Buzele bătrînei tresăriră ușor — poate a zîmbet, poate a batjocură.

Într-un tîrziu, Mihail se întoarse și se așeză pe pat, lîngă ea. După o îndelungată tăcere, își făcu auzit glasul :

— Lasă, mamă, o să fie bine. Ne-om descurca noi. Cum am trăit pînă acu', o să trăim și de aci înainte. Nu fi supărată pe mine. Ai dreptate, sînt un fiu rău, dar ăsta mi-s, ce să-i faci ! E cam tîrziu acum să mă schimb. Stai liniștită, mamă. Nu-ți mai face inimă rea. Sînt un idiot. Of, ce mai idiot !

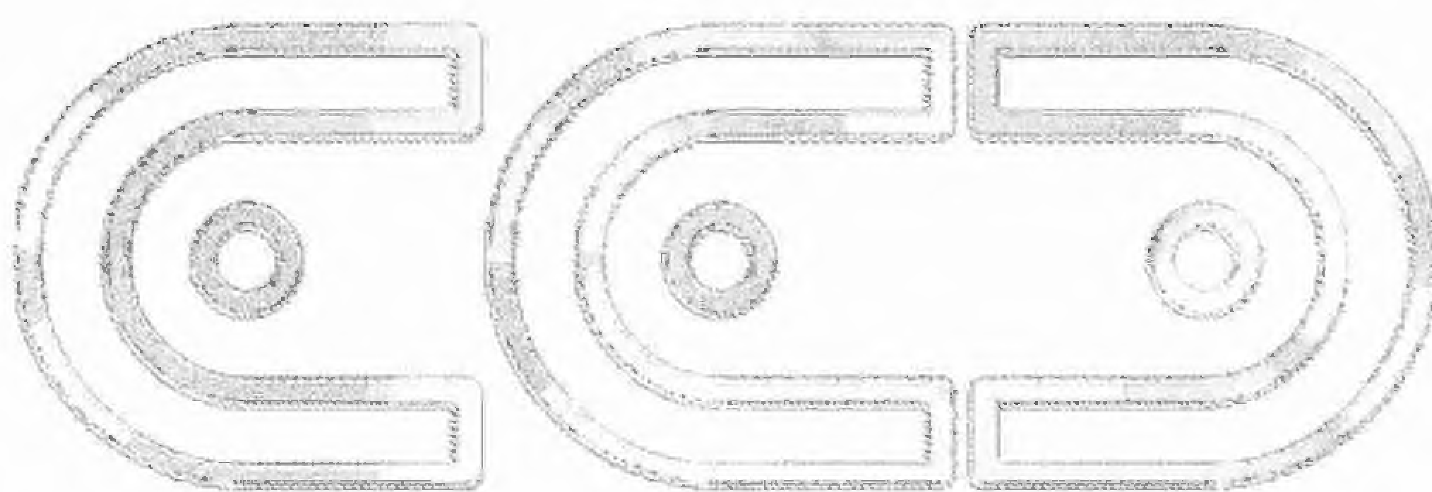
Mihail suspină și se ridică de pe pat.

Bătrîna îl ascultase fără să-i răspundă. Nici nu știa dacă mai e în stare să vorbească. Vroia doar să doarmă. Ochii i se închiseră.

Pînă seara, cînd se lăsă întunericul, mai deschise ochii de cîteva ori — de fiecare dată pentru o clipă — doar ca să-și dea seama unde se află.

Noaptea, bătrîna muri.

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

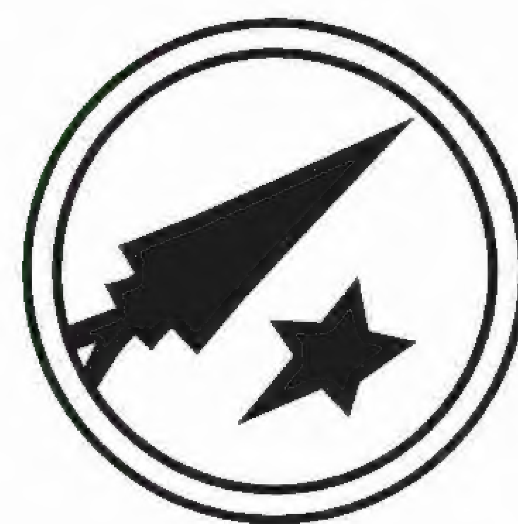

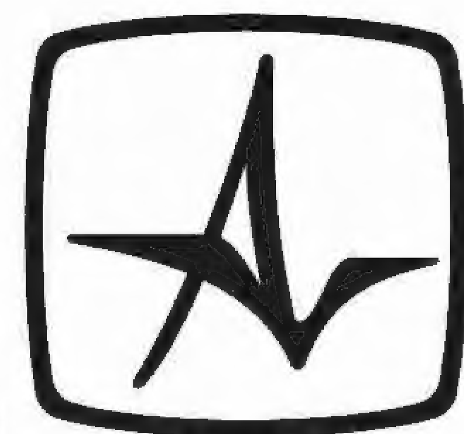

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

